

CEP 1978

Optimistisch over de prijsontwikkeling, somber wat betreft de volume-ontwikkeling: zo zou men de voorspellingen van het Centraal Planbureau in het *Centraal Economisch Plan 1978* kunnen karakteriseren. Verreweg het meest teleurstellend daarbij is het weer oplopen van de werkloosheid tot 215.000 personen, nadat in 1977 t.o.v. 1976 een geringe daling van gemiddeld 211.000 naar 204.000 personen was bereikt. De gerealiseerde daling in 1977 was overigens in belangrijke mate het gevolg van een vermindering van het aanbod op de arbeidsmarkt in dat jaar. Afgeschrikt door het hoge werkloosheidspercentage of teleurgesteld door slechte ervaringen bij het solliciteren heeft een aantal werkzoekenden ervan afgezien tot de beroepsbevolking toe te treden: het z.g. „discouraged worker“-effect. Voor 1978 wordt evenwel weer een stijging van het arbeidsaanbod verwacht. Ook vanwege andere factoren is de becijferde daling van de werkloosheid in 1977 voornamelijk optisch bedrog. De discrepantie tussen het gepresenteerde cijfer van de geregistreerde arbeidsreserve en het werkelijke aantal werklozen wordt van jaar tot jaar groter, doordat in de telling geen rekening wordt gehouden met een voortgaande stijging van o.a. het aantal WAO'ers, in het kader van de WSW geplaatste personen en werkzoekende part-timers.

In belangrijke mate debet aan de ongunstige werkloosheidscijfers is de trage groei van de wereldhandel. Bovendien is al een aantal jaren sprake van een afbrokkeling van het relatieve aandeel van ons land daarin. Tot die verslechtering van de concurrentiepositie heeft ongetwijfeld de sterke effectieve opwaardering van de gulden bijgedragen. Deze bedroeg 6,5% in 1977 en wordt voor dit jaar door het CPB op 5% geschat. Aangezien deze appreciatie echter al per eind februari 1978 was bereikt — vooral vanwege de zwakke positie van de dollar —, mag zich dan in de rest van het jaar geen verdere waardeverhoging van de gulden voordoen. Dit is een wel zeer onzekere veronderstelling en het is dan ook niet zonder betekenis dat het CPB in zijn presentatie van onzekerheidsvarianten de gevolgen van een verdere appreciatie met 2,5% opneemt. In termen van werkloosheid bestaan die uit een toename met 4.000 personen na één jaar en 11.000 personen na twee jaar.

Al met al is wel duidelijk dat de middellange-termijnprognose van 150.000 werklozen, die in het beleid tot voor kort een belangrijke rol speelde, gevoelig kan worden vergeten. Afgezien van het misleidende karakter dat van het noemen van een dergelijk exact cijfer uitgaat, valt veeleer een verdere afname van de werkgelegenheid in de industrie te verwachten, terwijl ook de in de dienstensector waarneembare tendentie te besparen op arbeid zich versterkt zal voortzetten. Onder deze omstandigheden is een ontwikkeling in de richting van 250.000 tot 275.000 werklozen in 1981, zoals vorig jaar voorspeld in de CEC-nota, te vrezen.

Het ligt buiten de bevoegdheid van het Centraal Planbureau beleidsaanbevelingen te doen. Desondanks verheelt het Bureau niet in welke richting zijn voorkeur gaat. Na lange tijd vooral de noodzaak tot verlaging van de reële arbeidskosten te hebben benadrukt verschuift thans de klemtoon naar stimulering van de bestedingen, en dan met name van de investeringen. Ook de OECD bepleit stimuleringsmaatregelen, die dan wel internationaal gecoördineerd moeten worden genomen, om te voorkomen dat binnenlandse impulsen naar het buitenland weglekken. Het is nog

moeilijk te voorzien, hoe groot het effect zal zijn van de WIR die naar verwacht in 1978 in werking zal treden. De lage bezettingsgraad en de onzekere afzetverwachtingen kunnen een remmende werking hebben op de uitbreiding van de investeringen. Ter verhoging van de effectiviteit van de investeringsstimulering lijkt het gewenst dat dit instrument met een grotere selectiviteit dan tot nu toe gebruikelijk is, wordt gehanteerd. In dat verband is het evenwel een ernstig gemis dat een visie op de ontwikkeling op lange termijn van de industrie in Nederland geheel ontbreekt.

De groei van het volume van het bruto nationaal produkt blijft met 2,5% in 1978 (evenals in 1977) liggen beneden de trend die daarvoor op middellange termijn was uitgestippeld (3,5%). De OECD acht zelfs een groei van minimaal 4% noodzakelijk om een toename van de werkloosheid te voorkomen. Tekenend was dat de EG-regeringsleiders na de bijeenkomst in Kopenhagen grote nadruk legden op het streven naar hogere groeipercentages. Als een zodanige inspanning moet worden geleverd, valt te betwijfelen of aan de selectiviteit van de groei, als gedefinieerd in de nota *Selectieve groei*, nog enige inhoud kan worden gegeven.

Tegenvallende groei zal de bezuinigingen in de collectieve sector waarvoor het huidige kabinet zich sterk heeft gemaakt, extra hard doen aankomen. Hoe de bezem zal worden gehanteerd, blijft het grootste raadsel voor de eerstkomende tijd. Door het CPB wordt becijferd dat na een stabilisering van het uitgavniveau van de overheid in 1977, voor dit jaar een stijging met bijna 2 procentpunten van het nationaal inkomen kan worden verwacht. Deze stijging is voor het grootste deel gelokaliseerd bij de inkomensoverdrachten (loonkostensubsidies en extra rijksbijdragen aan de sociale fondsen in het kader van het aanvullende beleid) en voorts bij de vermogensoverdrachten en kredieten (WIR en steun aan individuele bedrijven).

Bijzonder gunstig is de ontwikkeling met betrekking tot de consumptieprijsstijging. Door het zwakke conjunctuurverloop en de appreciatie van de gulden kan de prijsstijging in 1978 naar verwachting beperkt blijven tot 4 à 4,5%. Het lage inflatiepercentage lijkt op korte termijn nog weinig vruchten af te werpen, maar kan op langere termijn resulteren in betere uitvoer- en werkgelegenheidsperspectieven. Bij een verondersteld achterwege blijven van initiële loonsverhogingen lijkt voor 1978 een verbetering van de rendementen mogelijk die tot uiting komt in een verlaging van de arbeidsinkomensquote. Daarbij zal echter ook de gerealiseerde uitvoerprestatie een belangrijke rol spelen.

Samenvattend moet wederom worden vastgesteld dat de belangrijkste ontwikkelingen internationaal worden bepaald. Nationaal zijn de mogelijkheden om bij te sturen zeer beperkt. Nederland mag zich gelukkig prijzen als het in de pas kan blijven met andere Europese landen. Dit lijkt tot nu toe vrij goed te gelukken. Mondiale ontwikkelingen met betrekking tot valutaverhoudingen, opkomend protectionisme en internationale reallocatie van productie bepalen in belangrijke mate het beeld. Voor West-Europa als geheel lijken deze mondiale ontwikkelingen een verzwakking van de relatieve positie in de wereldeconomie in te houden. Het ziet er naar uit dat dit een structureel gegeven is voor de eerstkomende jaren.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> CEP 1978	373
Column	
· Twee werelden, door Prof. Dr. F. van Dam	375
<i>Prof. Dr. W. Driehuis en Prof. Dr. A. van der Zwan:</i> De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (V). Beleidsaspecten en een perspectief	376
Vacatures	384
<i>Drs. R. M. Vijn:</i> Vermogensaanwasdeling, winst en eigen vermogen	386
<i>J. G. Koops, L. D. Olthof en D. A. Stoppelenburg:</i> Baten van het Nederlandse aardgas: nu en in de toekomst	393
Au courant	
Planning in plaats van beredderen, door A. F. van Zweeden	398
Boekennieuws	
Nederlandse ondernemingen en hun financiële kenmerken - 1977, door <i>Drs. J. Dijksma</i>	399
Mededelingen	401

U zult ESB toch nodig hebben om te zien of de voorspellingen van het CPB uitkomen.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
STRAAT:
PLAATS:
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

*Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 96,72
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

*Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.*

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Twee werelden

In februari van dit jaar vonden in ons land twee — met veel publiciteit omgeven — manifestaties plaats die verband hielden met het ontwikkelingsvraagstuk. De ene was de „India Promotion Fortnight” die door de firma Vroom en Dreesmann werd georganiseerd. De andere was het congres „Food and Basic Needs”, dat zijn bekroning vond in de „Verklaring van Amsterdam”.

De verkoopcampagne van Indiase artikelen door V & D past bij het beleid van India dat op vergroting van de export is gericht. India wil, zoals het jaar in jaar uit verkondigt, zo snel mogelijk op eigen benen staan en zijn deviezen met export verdienen in plaats van ze als vernederende hulp cadeau te krijgen. In de taal der ontwikkelaars: India wil zo snel mogelijk „self-reliance” bereiken en daarvoor heeft het meer aan V & D dan aan actiegroepen.

India is met zijn handelsbeleid op de goede weg. In het begin van de jaren zestig waren jute en thee nog de belangrijkste producten, thans bewerkte katoen en werktuigen. Andere categorieën die een snelle expansie vertonen zijn edelstenen, ijzer en staal, leerproducten, veevoer, vis, koffie en chemicaliën. India heeft momenteel een divers exportpakket en een positief saldo op zijn handelsbalans: het exporteert meer eindproducten dan het importeert.

In deze ontwikkeling is het protectiebeleid van de rijke landen als een donderslag bij heldere hemel gekomen. De restricties hebben het Indiase exportbeleid in het hart getroffen. Textiel en staal waren de snelst expanderende exportcategorieën en juist voor deze rubrieken zijn drastische beperkingen opgelegd (zie het onlangs gesloten multivezelakkoord en de regelingen voor de staalmarkt).

De keuze voor een protectiebeleid door de rijke landen is een slechte en een gemakkelijke. Iedereen weet dat protectie slecht is, omdat het de wereldhandel aantast, omdat het de economische groei drukt en het dus op lange termijn de werkgelegenheid bedreigt. Gemakkelijk, omdat het bestaande bedrijfstakken met bestaande werkgelegenheid intact laat en het dus minder aanpassing van de bestaande produktiestructuren nodig maakt. Voor de ontwikkelingslanden is het een ramp. Zij hebben, mede op advies van en met financiering

door de rijke landen, twintig jaar een economisch systeem opgebouwd dat op toenemende export is gebaseerd en door de protectie wordt verdere realisatie van dit model onmogelijk gemaakt.

Een werkelijk beleidsdebat over de vraag protectie of niet is in Nederland nog niet gevoerd. Zelfs de recente discussies over de herstructurering van de zware metaal en de scheepsbouw zijn blijven steken in geruzie over procedures en details. Toch zullen wij tot zo'n debat moeten komen, want er zijn grote belangen aan de orde, hier en overzee.

In zo'n debat zou onder andere moeten worden gezien hoe voorwaarden kunnen worden geschapen om niet tot protectie te behoeven overgaan. Gedacht zou kunnen worden aan:

- handelsakkoorden op lange termijn, waardoor individuele landen ervan verzekerd zijn dat tegenover hun import inderdaad export zal staan en dus de werkgelegenheid behouden blijft;
- financiering van de herstructurering van de produktie mede uit schatkistmiddelen, waardoor spreiding van de aanpassingskosten over de gehele samenleving plaatsvindt;
- afschrijving van de schulden van de ontwikkelingslanden, waardoor zij geen surplus meer behoeven te kwaken op hun handelsbalans en dus export kunnen compenseren door import.

Intussen gaan de onderhandelingen over verdere marktafsluiting voort. Er vinden momenteel besprekingen plaats over lederwaren en voor de komende maanden staan elektronica, werktuigen en communicatiemiddelen op de agenda. De ontwikkelaars trekken zich van dit alles weinig aan. Zij hebben het druk met alternatieve modellen. Onbetwist favoriet is de „basic needs”-strategie die langzamerhand is gereduceerd tot een „reincultuur”, waarbij men kennelijk vergeet dat de realiteit niet alleen economisch is maar ook politiek, niet alleen micro

maar ook macro, niet alleen nationaal maar ook internationaal en niet eenvoudig maar gecompliceerd.

Om uitdrukking te geven aan hun inzichten hebben de deelnemers aan het genoemde congres „Food and Basic Needs” de „Verklaring van Amsterdam” opgesteld. In dat pamflet staat geen nieuws in de zin van nieuwe analyses of nieuwe beleidsaanbevelingen. Wel staat het vol met slechts ontwikkelaarsjargon zoals „new international order, continuous dialogue, basic needs strategy, redistributive action, self-reliant approach, equitable structural change, self-sustaining approach” en zo gaat het maar door. Daarnaast wordt rijke en arme landen bij herhaling verweten schromelijk te falen en gedane beloften niet na te komen.

Mijns inziens komen wij met dit soort verklaringen geen millimeter verder. Het zou zinvoller zijn als zou worden geanalyseerd waardoor stagnaties ontstaan bij de uitvoering van ontwikkelingsplannen in de arme landen en hoe die moeilijkheden kunnen worden opgelost. Het zou zinvoller zijn als — mede gegeven de drastische veranderingen die zich in de wereldeconomie voordoen — zou worden aangegeven op basis van welke realistische formules en met welke realistische onderhandelingsprocedures tot overeenstemming tussen arm en rijk zou kunnen worden gekomen. Ook zou het zinvoller zijn als scherp in de gaten zou worden gehouden wat er intussen in de wereld gebeurt en in hoeverre dat voor de arme landen van belang is.

Voorbeelden van dit laatste zijn de exportbelemmeringen, die in het geheel van externe factoren in hoge mate bepalend zijn voor de groeikansen van de ontwikkelingslanden. Het zou zinvoller zijn als geleerden en politici zich daarop zouden concentreren in plaats van zich te begeven in modieuze teksten en in moralistische verwijten. Of waren het misschien politieke angst en electorale berekening die degenen, die steeds staan te dringen om allerlei fraaie verklaringen te ondertekenen, deden zwijgen toen onze grenzen voor textiel werden gesloten?

De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (V)

Beleidsaspecten en een perspectief

PROF. DR. W. DRIEHUIS
PROF. DR. A. VAN DER ZWAN

1. De breuk met het verleden: predictief versus structureel gebruik van statistische informatie

Wie zich de vraag stelt waarom Vintaf-II als geen van zijn voorgangers kritiek heeft opgeroepen, kan voor de beantwoording verwijzen naar uiteenlopende omstandigheden. De koerswijziging in theoretisch opzicht die aan Vintaf-II ten grondslag ligt en het grimmiger worden van de economische omstandigheden zelf werden door ons als belangrijk geachte factoren in deel II van deze artikelenreeks naar voren gebracht. Bij nader inzien en mede op grond van de door Kloek gesignaleerde „vooruitgang”, menen wij de oorzaak dieper te moeten zoeken en in verband te moeten brengen met de tegenstelling *predictief* versus *structureel* gebruik van statistische informatie. Meehl 1) heeft dit onderscheid gemaakt ten einde licht te kunnen werpen op een bestaande controverse onder psychologische onderzoekers, wij menen een parallel met de economiebeoefening te kunnen trekken. Kenmerkend voor het predictief gebruik van statistische informatie is dat men nauwelijks of geen gebruik maakt van hypothesen die niet direct op basis van het in geding gebrachte waarnemingsmateriaal kunnen worden getoetst; dit in tegenstelling tot het structureel gebruik waarbij verscheidene soms vergaande hypothesen worden aanvaard die op het materiaal zelf niet worden of zelfs kunnen worden getoetst.

Uit een oogpunt van theorievorming en scherpte van de te bereiken conclusies, is de structurele toepassing uiteraard de meest interessante. Toch heeft men in de econometrische modelbouw de ervaring opgedaan dat empirische schattingen die men op basis van uiteenlopende theoretische inzichten verkrijgt, als twee druppels water op elkaar lijken. Cramer 2) is na een uitvoerige beschouwing tot deze conclusie gekomen voor de consumptiefunctie en Klein 3) voor de investeringsfunctie. Het heeft de bouwers van empirische modellen er doorgaans toe gebracht om qua theoretische statuur voor een minimum-opstelling te opteren, omdat een andere niet goed verdedigbaar leek. Betekent dit nu dat de uiteenlopende theorieën op empirische basis nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn? Bij onbeperkte informatie over de werkelijkheid is dit niet zo, maar gezien de gebrekkige *macro*-economische informatie die doorgaans beschikbaar is, geldt dit wel 4).

En als men dus voor een minimum-opstelling heeft gekozen dan is die ingegeven door de overweging dat een structureel gebruik een veel gedifferentieerder en gedetailleerder waarnemingsmateriaal vereist en dat men zich, zolang dit niet beschikbaar is, moet vergenoegen met het aangeven van globale relaties tussen economische variabelen.

Deze ook in Nederland en door het CPB gevolgde gedragslijn is met Vintaf losgelaten 5). In dat model is een heel specifieke theoretische verfijning van het aanbodblok opgenomen. Hoe men nu over deze verfijning ook moge oordelen, ze roept, mede omdat ze is losgelaten op sterk geaggregeerd waarnemingsmateriaal, noodzakelijkerwijs discussie op. De jaargangentheorie behelst vergaande hypothesen met betrek-

king tot het gedrag van ondernemers — dat maakt trouwens haar aantrekkelijkheid uit —, maar deze aannamen blijven zelf ongetoetst, terwijl ze bij de interpretatie van de uitkomsten niettemin steeds als aanvaard worden beschouwd. Kon bij de voorgangers van Vintaf elke theoreticus voor de interpretatie naar believen *aanvullende* hypothesen stellen, terwijl agnosten dit ook konden nalaten, Vintaf laat deze vrijheden niet; de hypothesen zijn gesteld en ze zijn voor de beleidsconclusies van beslissende betekenis.

Hier ligt de kern van het wetenschappelijk conflict. Vintaf is gebaseerd op een theorie, die bij voorbaat andere inzichten *uitsluit*. Idealiter gesproken is dit gewenst, een model dat vele inzichten insluit kan weinig scherp en in laatste instantie weinig doeltreffend worden geacht. Maar dan mag en dient men te verlangen dat de theoretische keuze steunt op een hecht empirisch fundament van *a priori*-informatie.

Blijkens hun discussiebijdragen zullen onze opponenten willen bestrijden dat de „kernrelatie” van Vintaf onvoldoende empirisch is onderbouwd. Schouten spreekt bij herhaling zelfs over een *getoetst* model, waar in feite toch slechts sprake is van *aanpassing* aan macro-data, maar hij is voorts van mening dat de „kernrelatie” steunt op de „globale empirie” van de naoorlogse periode; Den Hartog en Weitenberg volgen hem daarin. Het is de moeite waard om nader te bezien waaruit het empirisch fundament bestaat waarop onze opponenten zich beroepen. Schoutens redenering is deze 6):

„We behoeven slechts naar de vijftiger en de eerste helft van de zestiger jaren te kijken om te zien hoe toen een loonmatiging (gevolg van een geleide loonpolitiek?) gepaard ging met een in het algemeen hoge investeringsbedrijvigheid en een sterke werkgelegenheids groei, ook al kan men tegenwerpen dat toen eveneens de aanwas van het wereldhandelsvolume bijzonder groot was. (. . .). De conclusie, dat in het verleden (vóór 1964) vanwege de reële loonmatiging te veel werkgelegenheid werd geschapen en daarna vanwege de niet meer te stuiten reële en nominale looninflatie te weinig werkgelegenheid werd gecreëerd, is evenwel — kwalitatief gesproken — onafhankelijk van het gewicht dat men aan de jaargangentheorie toekent. Deze laatste theorie versterkt alleen de kwantiteit van de negatieve relatie tussen werkgelegenheidsontwikkeling en reële looninflatie, maar laat haar kwaliteit, haar teken, — zoals dat door andere theorieën van de open volkshuishouding werd ontwikkeld — ongemoeid”.

1) P. Meehl, *Clinical versus statistical prediction*, Minneapolis, 1954.
2) J.S. Cramer, *Empirical econometrics*, Amsterdam, 1969, hfst. 8, in het bijzonder blz. 202.

3) L.R. Klein, Issues in econometric studies of investment behavior, *Journal of Economic Literature*, Vol. 12, 1974, blz. 43–49.

4) De betrokkenheid van de onderzoekers bij de formatie van het waarnemingsmateriaal is helaas gering, hoe ingrijpend de beschikbaarheid en „het formaat” ervan ook is voor de ontwikkeling van modellen en relaties.

5) Hier kan niet onvermeld blijven dat het boven geciteerde onderscheid tussen predictieve en structurele modellen op het CPB ook altijd *expliciet* een rol heeft gespeeld. Zo is m.b.t. het jaarmodel steeds gesproken van een „gemengd structureel/predictieve signatuur”.

6) D.B.J. Schouten, Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!, *ESB*, 16 november 1977, blz. 1129.

Deze week sluiten Prof. Driehuis en Prof. Van der Zwan de artikelenserie over de voorbereiding van het economisch beleid af. In deze serie verschenen de volgende artikelen:

1. Prof. Dr. W. Driehuis en Prof. Dr. A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (I) en (II), *ESB*, 31 augustus en 7 september 1977;
2. Prof. Dr. A.J. Vermaat, Modellen: maken of breken?, *ESB*, 19 oktober 1977;
3. Prof. Dr. T. Kloek, Vintaf-II bezien tegen de achtergrond van eerdere planbureau modellen, *ESB*, 26 oktober 1977;
4. Prof. Dr. P.J.L.M. Peters, De kernvraag blijft: in welke mate neo-keynesiaans, in welke mate neo-klassiek?, *ESB*, 9 november 1977;
5. Prof. Dr. D.B.J. Schouten, Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!, *ESB*, 16 november 1977;
6. Prof. Drs. H. den Hartog en Prof. Drs. J. Weitenberg, Econometrische modellen en economische politiek (I) en (II), *ESB*, 14 en 21/28 december 1977;
7. Prof. Dr. W. Driehuis en Prof. Dr. A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (III) en (IV), *ESB*, 12 en 19 april jl.

Naar de mening van de redactie hebben de auteurs vruchtbare bijdragen geleverd op het gebied van de ontwikkeling en de juiste toepassing van econometrische modellen. De redactie spreekt de hoop uit dat een kritische discussie over deze onderwerpen voortgang zal blijven vinden.

Schouten ziet ook wel in dat dit empirisch fundament zo globaal is dat andere verklaringen, „groei en kwaliteit van de autonome overheidsbestedingen en van het wereldhandelsvolume” bijvoorbeeld, er geenszins door worden uitgesloten. Als hij de „vraag-theorie” toch uitsluit, dan doet hij dat op basis van de observatie dat sinds 1972 de totale werkgelegenheid van bedrijven sterk afnam, terwijl er toen nog sprake was van „enige, weliswaar beperkte, groei van economische activiteiten”. Dit verschijnsel, meent Schouten, kan slechts de jaargangentheorie op adequate wijze verklaren. Hij gaat evenwel voorbij aan het feit dat is aangetoond dat de werkgelegenheid even goed kan worden verklaard uit de ontwikkeling van de bestedingen in samenhang met de bezettingsgraad en technische ontwikkeling. Voor ons is in dit verband essentieel dat Schouten hier niet had mogen volstaan met een macro-beschouwingswijze; slechts een sectorale analyse kan over zijn zienswijze uitsluitend geven.

Den Hartog en Weitenberg beroepen zich op de volgende „beschikbare indicaties” 7):

- het hoge niveau van de arbeidsinkomensquote;
- de door ondernemers vermelde redenen voor bedrijfssluitingen en saneringen;
- de motieven die door ondernemers worden opgegeven voor de verplaatsing van productie-activiteiten naar het buitenland;
- het gedurende het afgelopen jaar zeer omvangrijke beroep van het bedrijfsleven op bankkrediet;
- het niet kunnen uitbreiden van het eigen vermogen via aandelen-emissies omdat de beurs de huidige vermogensstructuur van het bedrijfsleven als te ongunstig beschouwt;
- de toenemende penetratie van het buitenland op de binnenlandse markt voor eindprodukten, en dergelijke;
- de voor onze exporteurs steeds moeilijker wordende concurrentie op de buitenlandse markten, en dergelijke.

Afgezien van de neiging om perceptie („vermelde redenen”, „opgegeven motieven”) zonder meer gelijk te stellen aan de werkelijkheid, zouden wij met Den Hartog en Weitenberg mee willen gaan in hun conclusie dat dit verschijnsel zijn die te maken hebben met een te hoge verhouding tussen (arbeids)kosten en opbrengsten. Maar daar gaat het niet om, de arbeidsinkomensquote is te hoog, de verhouding tussen kosten en opbrengsten is in tal van bedrijfstakken scheef, maar wijzen deze indicaties op een oorzakelijk verband respectievelijk op een van het type dat in de jaargangentheorie ligt opgesloten? Onzes inziens kan de conclusie slechts nee zijn; het zou wel zo kunnen zijn, maar aan de indicaties valt daaromtrent niets af te lezen 8).

Uiteenlopende auteurs die zich met dit methodologische

vraagstuk hebben beziggehouden — wij noemden reeds Cramer en Klein, maar moeten in de eerste plaats melding maken van Leontief 9) —, hebben gewezen op het evenwicht dat er moet bestaan tussen het theoretisch a priori waarvoor men kiest en de empirische evidentie waarover men beschikt. De talloze hypothesen die aan de jaargangentheorie inherent zijn en die in deel IV van ons artikel uitvoerig aan de orde zijn geweest, vertonen ten opzichte van de mate van differentiatie en gedetailleerdheid van het beschikbare empirische materiaal een enorme en voorlopig onoverbrugbare kloof. Er is slechts één manier om die te overbruggen en dat is een meer gedetailleerde en *directe* waarneming van de economische processen. De schampere opmerking van Schouten — Meer onderzoek? Allicht! — lijkt ons dan ook geen recht te doen aan de problemen, of men moet een welbewuste keuze doen voor de weg terug, namelijk terug naar het predictief gebruik van (globale) modellen. Het is niet helemaal duidelijk, maar ook niet uit te sluiten, dat Schouten dit standpunt huldigt. Het zou interessant zijn van hem op dit punt een meer expliciete standpuntbepaling te vernemen.

Deze aangelegenheden zijn echt niet van louter academisch belang, zoals uit een recent artikel door Van Schaik 10) naar voren is gekomen. Zich basierend op het aanbodblok van Vintaf-II stelt Van Schaik zich de vraag in hoeverre het nu mogelijk is aan de hand hiervan te bepalen in welke mate van jaar tot jaar 11) het arbeidsplaatseneffect dan wel het bezet-

7) H. den Hartog en J. Weitenberg, Econometrische modellen en economische politiek (II), *ESB*, 21/28 december 1977, blz. 1269.

8) Bij verschillende gelegenheden is door ons ingegaan op de rol van de arbeidsinkomensquote in economische beschouwingen en de daaraan verbonden opvatting van de „economische ruimte”. Zie A. van der Zwan, Na de smalle marges van het beleid, nu de „dreigende” vervaging van de politieke keuzen (I), *ESB*, 16 maart 1977, blz. 245-246. Aan de redenen die ten grondslag liggen aan de verplaatsing van de productie-activiteiten van de hoog-geïndustrialiseerde (echt niet alleen beperkt tot Nederland) naar de lage-lonenlanden heeft Vernon een interessante beschouwing gewijd die dit verschijnsel in een zeer genuanceerde context plaatst. Zie R. Vernon, International investment and international trade in the product cycle, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 80, 1966.

9) W. W. Leontief, *Studies in the structure of the American economy*, New York, 1953, voorwoord. Wij hebben ook naar hem verwezen in deel II van ons artikel.

10) A. B. T. M. van Schaik, Neo-keynesiaans en neo-klassiek: wel een onderscheid maar geen tegenstelling, *ESB*, 1 februari 1978, blz. 104-108.

11) Gelet op de in deel IV van dit artikel aangehaalde stellingname van Den Hartog en Weitenberg inzake de termijn waarop uit Vintaf-II effecten mogen worden afgelezen, zou deze jaar-op-jaar analyse door hen ook als onaanvaardbaar moeten worden bestempeld.

tingsgraadeffect op de mutaties in de werkgelegenheid domineert. Wij gaan hier niet in op de wijze waarop dit onderzoek is uitgevoerd, maar bezien alleen de uitkomsten. In tabel I zijn die samengevat; tevens is het feitelijk verloop van de werkgelegenheid weergegeven.

Tabel I. Analyse van de werkgelegenheidsontwikkeling in bedrijven volgens Van Schaik m.b.t. Vintaf-II, 1970-1977

	Mutatie werkgelegenheid			Berekende werkgelegenheid volgens Vintaf-II (x 1.000)	Feitelijke werkgelegenheid (x 1.000)	Verschil Vintaf-II t.o.v. feitelijke werkgelegenheid (x 1.000)	Potentiële werkgelegenheid vlg. Vintaf-II (x 1.000)
	t.g.v. arbeidsplaatsen-effect (x 1.000)	t.g.v. bezettingsgraad-effect (x 1.000)	totaal (x 1.000)				
1970				4.129	4.129		4.129
1971	26	-30	-4	4.125	4.140	-15	5.155
1972	-19	-4	-23	4.102	4.082	+20	4.135
1973	-34	15	-19	4.083	4.078	+5	4.101
1974	-94	11	-83	4.000	4.064	-64	4.005
1975	-64	-59	-123	3.877	4.012	-135	3.940
1976	-40	35	-5	3.872	3.978 a)	-106	3.899
1977	14	-21	-7	3.865	3.981 a)	-116	3.914

a) Voorlopige cijfers.

Bron: Van Schaik, op.cit., tabel 2 en voetnoot 8.

De confrontatie van de op grond van Vintaf-II berekende werkgelegenheid met het feitelijk verloop geeft inzicht in de mate waarin dat model in staat is om *buiten* de schattingsperiode een goede voorspelling te geven van de werkgelegenheid. Wat blijkt nu? Na 1973, dus buiten de schattingsperiode, wordt de feitelijke werkgelegenheid door het model met gemiddeld 105.000 manjaren onderschat. Hoe zeer daarbij juist ook de bijzondere structuur van Vintaf-II in het geding is, komt naar voren uit het voorspelde verloop van de potentiële werkgelegenheid; die komt na 1973 lager uit dan de feitelijke, wat binnen Vintaf-II alleen maar houdbaar is als de bezettingsgraad van het productie-apparaat oploopt tot boven de 100%. Dat dit laatste in werkelijkheid het geval is geweest, zal niemand willen volhouden.

De conclusie is dat de berekeningen door Van Schaik met behulp van Vintaf-II gemaakt, laten zien dat dit model het bij de voorspelling van de werkgelegenheid in feite laat afweten. De gevolgtrekking die Van Schaik aan zijn bevindingen verbindt, namelijk dat vóór 1975 het arbeidsplaatseneffect en ná 1975 het bezettingsgraadeffect overheerst, is derhalve speculatief; op grond van de door hem gepresenteerde berekeningen is die conclusie in elk geval niet te trekken. De suggestie van Van Schaik (12), als zouden de grote verschillen met de werkelijkheid kunnen worden verklaard uit de ruim f. 1 mrd. directe hulp die gedurende 1973 t/m 1976 aan bedrijven is uitgekeerd, kan wellicht een deel van het opgetreden verschil verklaren, maar dan nog blijft de discrepantie onaanvaardbaar groot.

Kloeks opmerking (13) dat de constructie en ingebruikneming van Vintaf-II werden ingegeven door de ronduit slechte voorspellingen van het jaarmodel, conjunctuur-structuurmodel en kwartaalmodel, die met elkaar gemeen zouden hebben ... dat zij er niet in slagen de sinds ongeveer 1972 sterk toegenomen werkloosheid te voorspellen", komt hiermee overigens in een verrassend licht te staan (14).

Het lijkt ons hier ook de plaats om nog enkele opmerkingen te maken over de overgang van CS Vin op Vintaf-II. Daardoor traden niet onbelangrijke wijzigingen op in een aantal endogene variabelen bij dezelfde veronderstellingen ten aanzien van de exogene variabelen. Een van de ontstane verschillen betreft de werkloosheid die met 25.000 manjaren veranderde. Om de orde van grootte van dit verschil voor het beleid in het licht te stellen, lieten wij zien met welke wijzigingen in de instrumentvariabelen dit verschil correspondeert (15). Den Hartog en Weitenberg delen onze mening over het substantiële karakter van dat verschil kennelijk niet en betogen dat een voorspelfout van 25.000 manjaren bij een werkloosheidsniveau van ca. 200.000 gemakkelijk optreedt. Ons was het om

iets anders te doen, namelijk om in een dergelijk verschil een aanwijzing te zien die pleit tegen het toepassen in het beleid van een nieuw en nog grotendeels ongetoetst model. Hoezeer die waarschuwing op zijn plaats was, hebben we hierboven kunnen constateren.

2. Beleid en model-indifferentie

In deel I van ons artikel hebben wij deze — retorische — vraag geformuleerd:

„(...) dat naar het oordeel van beide commissies (17) de economische problematiek zo evident is en ook zo onweerlegbaar van macro-economische aard — dat wil zeggen dat naar hun oordeel de lonen te hoog zijn, de winsten te laag, de publieke sector te groot en de marktsector te klein — dat men in feite onverschillig en zelfs ongeïnteresseerd staat ten opzichte van de gebruikte modellen en hun specificaties, zolang ze deze evidenties maar weerspiegelen”.

Den Hartog en Weitenberg hebben de handschoen opgenomen en hun komt lof toe voor de openheid waarmee ze de vraag (bevestigend) beantwoorden. Wij zullen hun antwoord opvatten zoals het is bedoeld, zij zijn die overtuiging inderdaad toegedaan en wel op grond van de observaties die wij in de vorige paragraaf hebben vermeld. Schouten is in zijn stellingname minder direct, maar lijkt die overtuiging toch ook te delen en meent zelfs aanleiding te hebben om ons voor te houden dat een *macro*-beschouwingwijze in elk geval het voordeel heeft dat acht wordt geslagen op kringloopeffecten. Zonder nu in schoolmeesterachtige opmerkingen te vervallen, willen wij er toch wel met nadruk op wijzen dat wij tegenover de macro-beschouwingwijze de sectorale *differentiatie* hebben geplaatst, hetgeen iets anders is dan een *integrale* beschouwingwijze te vervangen door een *partiële*.

Deze begripsmatige opheldering lijkt ons gewenst, want wie dit onderscheid niet maakt, komt methodologisch in problemen. De oorspronkelijke CPB-publikatie over het jaargangenmodel behelsde een macro-, maar niettemin partiële benaderingswijze, in Vintaf-II is dat partiële karakter ondergaan en heeft men de zaak uitgebouwd door een integrale aanpak. Wat wij voorstaan en in ons artikel hebben verdedigd is een sectoraal gedifferentieerde, maar integrale benaderingswijze. Waarom is die nu van belang, zowel uit analytisch als uit beleidsoogpunt?

Sectorale divergenties zijn niet alleen niet bij voorbaat uit te sluiten, wat zich op macro-niveau kan aandienen als een „kernrelatie”, kan bij desagregatie wel eens een totaal ander perspectief krijgen. Vandaar dat de aggregatie-problematiek en zijn implicaties in de methodologie van de sociale wetenschappen zo'n geprononceerde plaats inneemt. In de sociologie heeft men deze problematiek wel aangeduid met „*ecologische correlatie*” (18), maar ook in de analyse van de economie is het een levensgroot vraagstuk, omdat een economie, evenals iedere andere complexe maatschappelijke structuur, langs de weg van de „natuurlijke aggregatie” tot stand is gekomen. Uit analytisch oogpunt zou in de studie en waarneming veeleer een meer gecontroleerde of gebalanceerde samenvoeging van delen gewenst zijn, ten einde het gevaar van

12) Van Schaik, t.a.p., voetnoot 12.

13) T. Kloek, Vintaf-II bezien tegen de achtergrond van eerdere planbureau modellen, *ESB*, 26 oktober 1977, blz. 1042.

14) De argumentatie van Kloek lijkt ons bovendien onjuist. De werkloosheidsontwikkeling is namelijk sedert 1970 door het CPB helemaal niet zo onbevredigend voorspeld.

15) Driehuis en Van der Zwan, deel II, blz. 860.

16) Den Hartog en Weitenberg, t.a.p., blz. 1272.

17) Bedoeld worden CEC en CED.

18) W.S. Robinson, *Ecological correlations and the behavior of individuals*, *American Sociological Review*, Vol. 15, juni 1950, nr. 3, blz. 351-357.

aggregatievertelingen te ontgaan, dat in de economie meer bekendheid heeft verworven onder de benaming „fallacy of composition”. Als men wil zien hoezeer men in de praktijk van het onderzoek het slachtoffer kan worden van aggregatie, kan men terecht bij de door Kaldor geponeerde en befaamd geworden stelling over het verband tussen de hoogte van de reclame-uitgaven en de mate van concentratie in een bedrijfstak 19). In het totaal van bedrijfstakken (consumptiegoederen) zoals dat door natuurlijke aggregatie tot stand is gekomen, blijkt deze relatie vrij perfect op te gaan, maar in geen enkele deelpopulatie stand te houden; de relatie blijkt derhalve te bestaan bij de gratie van de opgetreden aggregatie en een artefact van de wijze van waarnemen te zijn.

Wij delen derhalve niet het standpunt van degenen die in de studie en waarneming van de economie de totaliteit beschouwen als een vanzelfsprekend en onder alle omstandigheden meest in aanmerking komend niveau van analyse, hoe voor de hand liggend en ook overigens aantrekkelijk dit moge lijken. Dit neemt niet weg dat *onder bepaalde omstandigheden* best met een macro-economisch model kan worden volstaan en dat is in Nederland voor de korte-termijnanalyse ook steeds gebeurd. Zo is tot nu toe niet overtuigend aangetoond dat m.b.v. een macro-model slechtere voorspellingen worden gedaan dan met een gedesaggregeerd model. Met een parafrase op een bekend artikel van Grunfeld en Griliches 20) kan men zeggen: „Aggregation is not necessarily bad”. Het gaat in de huidige discussie over de voorbereiding van de economische politiek echter niet in de eerste plaats om de eventuele *voorspelmerites*, maar om het *structurele* karakter van Vintaf-II.

Het lijkt ons daarom in de eerste plaats van belang dat wordt nagedacht over de vraag: waarom wordt er eigenlijk met een geaggregeerd model gewerkt? Daarbij zijn de woorden van Leijonhufvud 21) van toepassing, die opmerkt:

„Aggregation is based on judgements about what is of primary and what of secondary importance — about what to include and what to leave out. (...) Analytically, the benefits lie in the simplification of model structure which make it easier to understand and manipulate; the costs lie in the potentially significant causal relationships which vanish from sight. Empirically, the benefits lie in the reduced data and computation requirements, the costs in lessened predictive power.

The choice of specific aggregation will depend on the objectives of inquiry and on the limits of tolerable approximation that this context imposes. The justification, stated or implied, for a given mode of aggregation may be more or less sweeping and it is frequently important to distinguish the two levels on which it may be advanced:

(1) the relationships suppressed and, correspondingly the information that is thrown away (or not gathered) may be *irrelevant in any event*. The mean of total may be the only „number” that counts, whereas other characteristics of the population of basic observations do not. The characteristics that are asserted not to count may include, for example, the variance around the mean and other, higher moments of the distribution.

(2) The information neglected may be *relevant in principle* but unnecessary in the context of a particular application. It may be recognized, for example, that the dependent variable of the theory does depend on the distribution around the mean of a certain independent variable, but it is either known or assumed that this distribution does not change in the particular system and during the particular time-period under study”.

Met deze kernachtige uiteenzetting voor ogen, is het zinvol na te gaan welke argumenten m.b.t. het geaggregeerde karakter van Vintaf-II naar voren worden gebracht. Als we het goed zien is dat niet de principiële keuze op basis van een specifiek wetenschappelijk doel dat met het model moet worden gediend, noch ingegeven door de overweging dat sectorale informatie *altijd* overbodig zou zijn, maar gebaseerd op het feit dat het statistisch materiaal onvoldoende in kwantiteit en kwaliteit zou zijn om een sectoraal model te construeren. De noodzaak zegt men wel in te zien. Op zichzelf is dit een belangrijk gegeven. De betoogtrant in deze kan goed worden geïllustreerd aan de hand van het volgende citaat.

„Een macro-model kan vanzelfsprekend geen recht doen aan typisch sectorale problemen. Indien de huidige situatie inderdaad gedomineerd zou worden door dergelijke problemen, zouden Driehuis en Van der Zwan het CPB de toepassing van een verkeerd model kunnen verwijten. De vraag is echter wel of er naar sectoren bezien sprake is

van een sterk gedifferentieerd beeld. Natuurlijk hebben de metallurgie en grote delen van de metaalnijverheid het bijzonder moeilijk nu de investeringen alom zijn ingezakt, natuurlijk wordt de scheepsbouw geconfronteerd met overcapaciteit aan tankertonnage nu het olietransport zich zoveel trager ontwikkelt, natuurlijk heeft de formidabele olieprijsverhoging ook in andere bedrijfstakken (olieraffinaderijen, petrochemie) tot extra aanpassingsmoeilijkheden geleid. Maar moet hieraan de conclusie worden verbonden dat een macro-model onder deze omstandigheden zijn relevantie totaal heeft verloren? Dat zou ons te ver gaan, al geven we onmiddellijk toe dat een bedrijfstakkenmodel (met gedesaggregeerde afzetcomponenten) het inzicht in de huidige economische situatie zou kunnen verdiepen en verhelderen. Echter, een aantal van deze specifieke bedrijfstakontwikkelingen kunnen via exogene termen ook heel redelijk in een macro-model worden meegenomen” 22).

Is de genoemde verdieping en verheldering van het inzicht in de huidige problematiek dan niet het eerste wat we nodig hebben, vragen wij ons af. Sommigen, bijvoorbeeld Schouten en Vermaat, schijnt deze vraag met stomheid te slaan; is er dan een andere diagnose en een daarop geënt beleid mogelijk, is hun wedervraag. Waarschijnlijk wel, is dan ons antwoord en laten we daarom eerst die specifieke sectorale problemen, waar vrijwel niemand meer aan twijfelt, in de analyse op enigerlei wijze tot hun recht laten komen 23). Die noodzaak geldt zeker voor onderzoekers die hebben gekozen voor een *structurele* benadering van de problematiek.

Want ook voor het geval dat zij van mening zijn dat hun „kernrelaties” bij desaggregatie standhouden 24), zouden zij er goed aan doen dit aannemelijk te maken; desaggregatie en andere achtergrondstudies maken een belangrijk onderdeel uit van „*confirmatie-procedures*”. Deze procedures zijn in een wetenschappelijke bewijsvoering, waarin noodgedwongen gebruik wordt gemaakt van niet direct toetsbare hypothesen, van uitermate groot belang.

Vanuit analytisch gezichtspunt lijkt ons derhalve alles voor en niets tegen sectorale differentiatie te pleiten. Wij willen hier zelfs de stelling verdedigen dat ook meer partiële sectoranalyses, al ware het maar ter ondersteuning van de in de modelbouw verwerkte inzichten, een welkome aanvulling zouden bieden ter beoordeling van die inzichten. Deze gedachtengang en erkenning van het belang ervan voor het wetenschappelijk onderzoek mist men bij Schouten helemaal, terwijl deze zaak ook door Den Hartog en Weitenberg onzes inziens onvoldoende wordt onderstreept, niettegenstaande het feit dat deze inzichten op het CPB ondersteuning, alsook praktische toepassing vinden. Het gaat hierbij echt niet om vraagstukken van louter academisch belang. Indien wij ons bijvoorbeeld richten op de kwestie van de uitstoot van arbeid, dan kunnen we constateren dat die sterk ongelijk over de sectoren van de economie is verdeeld, zoals wij — ten overvloede? — nog eens willen laten zien (zie tabel 2). De veronderstelling van een homogene populatie wordt er in ernstige mate door verstoord.

Vanuit beleidsoogpunt is de sectorale differentiatie waarschijnlijk van doorslaggevend belang. In het algemeen zal men in het beleid toch zo gericht mogelijk te werk willen gaan, zowel wat de timing van de maatregelen en de bepaling van hun aangrijpingspunt (waar beginnen?), als wat de keuze van

19) A. van der Zwan, Advertising, market structure and performance, in: *Modeling for government and business*, 1977.

20) Y. Grunfeld en Z. Griliches, Is aggregation necessarily bad?, *Review of Economics and Statistics*, februari 1960.

21) A. Leijonhufvud, *On Keynesian economics and the economics of Keynes*, 2de ed., New York, 1970.

22) Den Hartog en Weitenberg, t.a.p., blz. 1269-1270.

23) Blijkens het CEP 1978 schuift ook het CPB naar die zienswijze op. In hfst. I van die publikatie valt bij voorbeeld te lezen dat het bedrijfstakkenbeeld van de productie opvallend onevenwichtig is. Hfst. V biedt een gedetailleerde behandeling van de grote verschillen tussen de bedrijfstakken in de wijze waarop de economische problematiek zich doet gevoelen.

24) Hierover bestaat overigens op grond van van verschillende kanten ondernomen pogingen gerede twijfel.

Tabel 2. Verdeling van het arbeidsvolume over de bedrijfssectoren (jaargemiddelden \times 1.000 manjaren)

	1960-1964		1965-1970		1971-1975		1976	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Landbouw	436	11,4	358	8,9	309	7,6	295	7,4
Bouwnijverheid	410	10,8	477	11,8	465	11,4	437	10,9
Diensten (excl. transport, opslag, communicatie)	1.294	33,9	1.546	38,3	1.806	44,3	1.861	46,6
Industrie (plus transport, opslag, communicatie)	1.679	43,9	1.655	41,0	1.499	36,7	1.404	35,1
	3.819	100,0	4.036	100,0	4.079	100,0	3.997	100,0

Bron: Nationale rekeningen. CBS.

de instrumenten betreft. Het wil er bij ons niet in dat industrie versus dienstensector, export-industrieën die bloot staan aan internationale concurrentie versus betrekkelijk beschermde c.q. beschermbare industrieën die voor de binnenlandse markt werken, industrieën die kampen met structurele overcapaciteit versus industrieën met alleen conjuncturele capaciteitsproblemen, alle gebaat zouden zijn bij één en hetzelfde beleidsstrategieën. Wij menen dat ook onze opponenten deze stelling niet kunnen waarmaken, zelfs niet indien zij analytisch gesproken het gelijk aan hun kant zouden hebben en voor alle bedrijfstakken zou gelden dat de „kernrelatie” opging. Daaruit volgt namelijk nog geenszins dat alle bedrijfstakken ook gebaat zouden zijn bij een zelfde beleidslijn.

De mogelijkheid van de *onomkeerbaarheid* van economische relaties is door ons in dit verband als een belangrijk additioneel punt naar voren gebracht. Onder die noemer zijn uiteenlopende omstandigheden te vangen, zoals de technische vooruitgang en de internationale concurrentieverhoudingen, die alle in de richting van onomkeerbaarheid wijzen. Onder die noemer vallen ook de wisselkoersverhoudingen. Schouten heeft erop gewezen dat het huidige systeem van zwevende wisselkoersen de samenhangen met het oog op het beleid toch anders doet zijn dan voorzien. Wij menen met het thema van de onomkeerbaarheid de meer *algemene* strekking van deze verschijnselen op een adequate wijze in het licht te hebben gesteld. De erkenning van het belang van deze zaak, die wij uit de verschillende discussiebijdragen menen te mogen aflezen, onderstreept onzes inziens nog eens de beleidsrelevantie van een sectoraal gedifferentieerd model.

3. Mogelijkheden van beleid en de keuze van de instrumenten

In theorie kunnen we het er waarschijnlijk snel over eens worden dat het vraagstuk van de keuze van de beleidsinstrumenten moet worden beoordeeld in termen van effectiviteit en beheersbaarheid. De rechtvaardigheid speelt daarbij als een politiek-maatschappelijke restrictie, een belangrijke rol. Die restrictie behoort niet alleen tot de „zachte” sector, namelijk die der wenselijkheden, maar ook tot de „harde” sector, namelijk die van de acceptatie en het ondersteunen versus het afwijzen en blokkeren van beleid.

Het is daarom voor economen moeilijk om beslissende uitspraken te doen over het te voeren beleid, omdat de daarbij vereiste politiek-maatschappelijke afweging niet tot het domein van de economie behoort. Er kan binnen de economie wel studie naar worden gedaan, hoe die afweging tot stand komt en dergelijke (reflectief dus), maar inhoudelijke inzichten over hoe in een concrete situatie moet worden gekozen, kan men daaraan niet zonder meer ontnemen. Voor economen die in officiële functies bij de beleidsvoorbereiding betrokken zijn, zit er onzes inziens niets anders op dan te volstaan met een „brede technische verkenning” van de beleidsmogelijkheden en de keuze over te laten aan de politiek. Dat standpunt hebben wij in deel I en II van deze artikelenserie verdedigd.

Naar ons oordeel waren de CED en CEC veel te ver opgerukt in het beslissingsveld van de politici door — impliciet — allerlei keuzen te doen en beoordelingen te maken, die naar ons oordeel — en dat van anderen — niet op hun weg liggen. Wij hebben al gewezen op de complicerende factor dat ook het technische vraagstuk — dat van de effectiviteit en beheersbaarheid — voor een belangrijk deel op beoordeling en spraakmaken berust en dat langs die weg economen toch al invloed kunnen uitoefenen op het beleid en zulks op grond van wat zij zelf als wenselijk zien. Dat kan men niet uitsluiten, wie die economen ook zijn en hoe gewetensvol ze ook te werk gaan. Het zou in de beleidsvoorbereiding wel pleiten voor het zo ver mogelijk doorvoeren van het principe van de objectivering.

In dat licht bezien worden we door onze opponenten met merkwaardige tegenwerpingen geconfronteerd. Vrijwel zonder uitzondering meent men — wij wezen daar al op — dat afdingen op het effect van de reële loonkosten op de werkgelegenheid slechts kan leiden tot een nog verdergaande loonmatiging, omdat dan immers een sterkere loonmatiging vereist is voor een zelfde werkgelegenheidseffect. Dit illustreert hoezeer men zich bij de keuze van het beleidsinstrumentarium al heeft ingegraven.

Den Hartog en Weitenberg 25) wijzen op grond van een uitvoerige beschouwing de door ons voorgestelde „brede technische verkenning” ook af, zij menen daarin zelfs een dubieuze weg te ontwaren, indien zo’n verkenning althans zou inhouden dat ook reactie-coëfficiënten daarin zouden worden betrokken:

„Onzes inziens is een dergelijke brede technische verkenning niet zinvol te achten, tenzij het uitdrukkelijk erom gaat de deelnemers betrokken bij het economisch leven te wijzen op hun onjuist of onwenselijk gedrag („moral persuasion”). De technische instrumenten ter effectivering van deze veranderingen ontbreken echter veelal. (...) Ten slotte wordt in dit geval via een omweg toch het empirisch getoetste model buiten spel gezet en vervangen door een model dat nauwelijks meer kan bogen op enige actualiteitswaarde”.

Deze redenering is in meer dan één opzicht interessant. In de eerste plaats is daar toch weer — wij kunnen er echt niets aan doen — de vooringenomenheid.

Dezelfde auteurs komen bij een bespreking van de empirische evidenties rond de „kernrelatie” tot deze slotsom:

„aan deze te hoog geworden verhouding (tussen arbeidskosten en opbrengsten) ligt vermoedelijk een complex van oorzaken ten grondslag, zoals te hoge aspiraties op het gebied van de contractlonen, een te sterke expansie in de collectieve sector (afwentelingstendities), te geringe arbeidsmobiliteit in combinatie met te starre contractloosverhoudingen (leidend tot incidentele loonstijgingen)” 26).

Wat is dit anders dan „de deelnemers betrokken bij het economisch leven te wijzen op hun onjuist en onwenselijk gedrag („moral persuasion”)? Over welke (doeltreffende) instrumenten beschikt de overheid hier dan wel om door haar eventueel gewenst beleid te effecteren? Behoren de loonvorming e.d. — op te hoge of te lage aspiraties gebaseerd, het doet er niet toe — dan niet tot de sfeer van de *reacties* en zou door een opgelegde loonmatiging dan niet een onder andere omstandigheden geschat model buiten spel worden gezet, zodat het nauwelijks meer kan bogen op actualiteitswaarde?

Die overwegingen schijnen allemaal niet te spelen zolang het om de vorming van de contractlonen en de bepaling van de omvang van de collectieve sector gaat, maar wel indien men raakt aan reacties in de institutionele sfeer die daarmee volstrekt op één lijn kunnen worden gesteld, maar waarbij andere belangen in het geding zijn. Het is verbazingwekkend te zien hoe weinig Den Hartog en Weitenberg oog hebben

25) Den Hartog en Weitenberg, t.a.p., blz. 1270-1271.
26) Id., blz. 1269.

gehad voor de *selectiviteit* in hun verwerping en aanvaarding van „moral persuasion” als grondslag van het beleid 27).

In de recente vooruitblik door de secretaris-generaal van Economische Zaken 28) is een evenwichtiger en minder bevooroordeelde beschouwing van dit vraagstuk te vinden:

„zo zou het lichtvaardig zijn te denken dat de lonen ver van hun „natuurlijke baan”, zoals die wordt bepaald door prijzen, produktiviteit, werkloosheid en collectieve lasten, zijn af te brengen. (...) Wat de collectieve sector betreft, is een niet geringe complicatie dat besnoeiingen met de „botte bijl” negatieve werkgelegenheidseffecten in die sector zouden kunnen veroorzaken, die in omvang niet onderdoen voor de positieve werkgelegenheidseffecten die in de particuliere sector via lastenverlichting worden bereikt”.

Hiermee willen wij niet beweren dat Den Hartog en Weitenberg geen gelijk hebben, indien zij de effectiviteit en de beheersbaarheid als criteria stellen bij de keuze van de beleidsinstrumenten. Onze stelling luidde dat die keuze gebaseerd zou dienen te zijn op een *onpartijdige* verkenning, zonder bij voorbaat goeddeels door inertie ingegeven? — aan bepaalde mogelijkheden voorbij te gaan of die op half-economische, half-normatieve gronden buiten beschouwing te laten. Door de discussie zijn wij gesterkt in onze opvatting dat een „brede technische verkenning” de voorkeur verdient.

De redenering van Den Hartog en Weitenberg is voorts interessant, omdat daarin een economisch model als wet wordt gesteld, het ons wordt voorgehouden als een buiten ons zelf staande projectie met normatieve strekking.

Gegeven het observeerbare feit dat zich over het te voeren sociaal-economische beleid conflicten voordoen en belangen tegenstellingen, ligt in die stellingname besloten dat aan het model een *arbitraris-functie* wordt toegekend. Den Hartog en Weitenberg stellen daarbij als voorwaarde dat het model een „empirisch getoetste actualiteitswaarde bezit”. Wij willen hier niet twisten over het feit of Vintaf-II aan die voorwaarde voldoet, neem een model dat het verleden op perfecte wijze reproduceert: kan aan zo'n model een norm voor het te voeren beleid worden ontleend? Alleen in een situatie waarin evenwicht heerst of verstoringen van dat evenwicht betrekkelijk snel intern worden opgeheven, het omkeerbaarheidsvraagstuk in het geheel geen rol speelt en het te voeren beleid in zijn meest vergaande vorm beperkt kan blijven tot bijsturen. De „actualiteitswaarde” van een dergelijke visie is voor de huidige situatie nihil en Vintaf-II is juist ontsproten aan de wens tot *interventie*, dat wil zeggen aan de wens om een verstoord evenwicht door vergaand ingrijpen te herstellen. Wie in die omstandigheden aan datzelfde model een norm voor het ingrijpen wil ontleenen, bedrijft *metafysica*.

4. Het gaat klaarblijkelijk in laatste instantie toch om de achterliggende visie

De gevoerde discussie gaat over de voorbereiding van het economische beleid. Deze discussie wordt gecompliceerd door de omstandigheid dat de empirie *geen uitsluitel* kan geven over de oorzaken van de werkloosheid, met name niet over hun relatieve belang. Daarvoor ontbreekt het ons aan voldoende onbetwistbare kennis en inzicht. Die situatie is niet nieuw, wel nieuw is dat de huidige problemen veel meer dan ooit dwingen tot het voeren van een gericht beleid in plaats van een globale macro-economische sturing; een moeilijke situatie.

Hoewel de discussie dus over beleidsvoorbereiding gaat, het thema waaraan wij opzettelijk hebben trachten vast te houden, speelt die discussie zich uiteraard toch af tegen de achtergrond van de vraag naar het te voeren economisch beleid en de rol die modellen daarin kunnen spelen. Onder de huidige Nederlandse verhoudingen spitst de discussie zich noodzakelijkerwijze toe op Vintaf-II. Niet alleen omdat Vintaf-II uiteindelijk het model is geworden dat door het CPB als instrument van analyse voor de *structurele* aspecten van de

economie naar voren is geschoven en vervolgens door de regering als zodanig aanvaard. Het onderscheidend kenmerk van Vintaf-II, het aanbodblok met ingebouwde jaargangentheorie, is vanaf het moment van eerste publikatie, ongewild een banier geworden waarachter resp. waartegenover de opposerende partijen inzake de economische politiek zich hebben opgesteld. Daardoor heeft Vintaf-II een symboolfunctie en een politieke lading gekregen; het is mede gaan functioneren als een rechtvaardiging van vooringenomen standpunten en ... als mikpunt van kritiek die eigenlijk niet

27) Ten einde enige karakteristieken van Vintaf-II die in de CEC-nota niet uit de verf waren gekomen, nader te belichten, presenteren wij in deel II van ons artikel enige additionele spoorboekjes. Die exercitie heeft bij onze opponenten en bij anderen nogal wat stof doen opwaaien. Sommigen stelden het voor alsof hiermede de door ons voorgestane beleidsvarianten op tafel waren gelegd. Vermaat en Schouten deden dit zo voorkomen en Den Hartog en Weitenberg meenden zelfs te moeten constateren dat wij „moeite hadden” met de negatieve werkgelegenheidseffecten die uit Vintaf-II resulteren bij extra materiële overheidsbestedingen die uit additionele belastingen worden gefinancierd. Dit is echter geenszins het geval: negatieve balanced budget multipliers liggen in de lijn van de uitkomsten van Vintaf-II, gelet op zijn structuur.

Ons een gevoel van „triomf” toeschrijven, omdat wij door eliminatie van afwentelingseffecten laten zien dat negatieve *balanced budget multipliers* omslaan in positieve, is derhalve misplaatst. Heel duidelijk verbonden wij de volgende uitspraak aan het gedemonstreerde effect: „Aanhangers van Vintaf-II kunnen nu naar hartelust proberen de ontstane ruimte in het overheidsbudget op te vullen met een zodanig bestedingspakket dat de vermindering van de werkloosheid het grootst is”.

Tot die aanhangers kunnen wij zelf onmogelijk worden gerekend. Wie dat nog niet duidelijk was, zou toch genoeg moeten hebben gehad aan deze zinsede: „Na de opsomming van de problemen met Vintaf-II komt dit model voor ons niet zonder ingrijpende wijzigingen in aanmerking om *welk beleid dan ook* te onderbouwen” a).

Blijft ten slotte de vraag of er onzerzijds sprake was van een onzorgvuldige presentatie van de *balanced budget* spoorboekjes. Volgens ons komt uit de tekst duidelijk naar voren waar het om gaat: hoe zou volgens Vintaf-II de Nederlandse economie er uitzien, indien op de centrale projectie van de CEC achtereenvolgens worden gesuperponeerd b):

- beperking van de looncomponent „incidenteel” over de gehele periode (tot en met 1981);
- volledige eliminatie van de in het model voorziene afwenteling; ergo eliminatie van de afwenteling van het verschil tussen de stijging van het reëel primair en die van het reëel beschikbaar looninkomen in de loonsom per werknemer (= de drukstijging) en zulks over de gehele periode (tot en met 1981);
- extra overheidsbestedingen ten bedrage van f. 1 mrd., gefinancierd met eenzelfde bedrag aan directe belastingen.

Den Hartog en Weitenberg stellen dat wij hadden moeten kijken naar het effect van de laatstgenoemde ingreep onder de veronderstelling dat *alleen* de afwenteling van de daaruit voortvloeiende lastenstijging wordt geëlimineerd. Uit die aanname, die totaal afwijkt van de onze, resulteert hun betreffende tabel c). Wat door Den Hartog en Weitenberg wordt voorgesteld komt ons als een academische exercitie voor, die is ingegeven door „bedrijfsblindheid”.

In Vintaf-II wordt de drukstijging afgewenteld conform een parameter die voor het verleden is vastgesteld. Het is deze reactie-parameter die men door beleid kan wijzigen; zo'n wijziging is aangebracht door te veronderstellen dat de parameter de waarde nul aanneemt. Of dit in de praktijk volledig uitvoerbaar is (totaal afgezien van de wenselijkheid), valt te bezien, maar in principe is dat zeker het geval. Wij hadden het oog op de gevolgen voor de economie van de afwenteling en die hebben wij ook — binnen Vintaf-II — kunnen aantonen. Daartoe veronderstelden we dat de afwenteling integraal zou worden bestreden en zulks met betrekking tot iedere stijging van de collectieve-lastendruk. Dus zowel de door ons gepresenteerde centrale projectie als ons *balanced budget* spoorboekje waren vrij gemaakt van afwentelingseffecten. We moeten daar onmiddellijk aan toevoegen dat onze presentatie in tabel 3 van deel II van ons artikel wat dit betreft toch niet brandschoon was, omdat het *balanced budget* zelf wel afwentelingseffecten bevat. Het komt ons evenwel tamelijk irreëel voor (in de betekenis van: ook in principe onuitvoerbaar) om — zoals Den Hartog en Weitenberg doen — te veronderstellen dat men door beleid in staat zou zijn om louter de afwenteling van een *additionele* drukstijging tegen te gaan.

a) Driehuis en Van der Zwan, deel II, blz. 860.

b) Idem, tabel 3 en toelichting in de tekst.

c) Den Hartog en Weitenberg, t.a.p., tabel 1, blz. 1271.

28) F. W. Rutten, Bijsturen van de economie, *ESB*, 4 januari 1978, blz. 7.

op Vintaf was gericht. Een hoogst ongelukkige situatie die wij niet kunnen verhelpen. Als tegenstanders van een *ongenuanceerde* en onzes inziens daarom volstrekt inadequate, beleidslijn van verlaging van loonkosten en overheidsuitgaven zullen ook wij wel de invloed van die vermenging van wetenschappelijke analyse en stellingname inzake de te voeren economische politiek hebben ondergaan, wij hebben toch serieus geprobeerd ons daarvan los te maken; het oordeel over de mate waarin ons dat gelukt is, laten wij gaarne aan de lezer over.

Wij zijn dus niet onder de indruk van verwijten die ertoe strekken dat wij in onze discussie-artikelen geen beleidsalternatief hebben geboden; het heeft geen zin onze argumenten hiervoor te herhalen. De wending die de discussie inmiddels heeft genomen, noopt ons evenwel meer expliciet op het te voeren beleid in te gaan. Wij doelen hier in eerste instantie op de bijdragen aan de discussie van Den Hartog en Weitenberg resp. Schouten, maar ook op de nieuwjaarsvoorblik van Rutten, die geheel aan deze problematiek was gewijd. Het is gerechtvaardigd ons de vraag te stellen welke consequentie wij nu eigenlijk willen verbinden aan de kritiek op de nota's van de CED en CEC en aan de afwijzing van Vintaf-II.

Het heeft er overigens veel van weg dat ook in de genoemde beleidsadviserende colleges een kentering is opgetreden. Op het eerste gezicht lijkt het er zelfs op dat wij elkaar qua opvatting dicht genaderd zijn. De verschillen van inzicht zijn evenwel toch nog vrij groot en principieel van aard, naar het ons toeschijnt.

De kern van de beleidszaak is deze: de „marktsector” van de economie leidt aan ernstige onevenwichtigheidsverschijnselen; zijn die nu voornamelijk toe te schrijven aan *exogene* oorzaken, lees: te hoge lasten als gevolg van te sterk opgeschroefde looneisen en overheidsuitgaven, of aan *endogene* oorzaken, lees: overcapaciteit en daaruit resulterend marktbederf en in het algemeen gesproken sectorale onevenwichtigheden?

De kern van de beleidsvoorbereidingsproblematiek is de vraag naar de potentiële bijdrage van modellen aan het beleid. Voor Den Hartog en Weitenberg lijken de bovenstaande vragen voor wat de huidige economische situatie betreft nauwelijks voor discussie vatbaar; hun opvatting lijkt vast te staan. Die opvatting zullen wij in de volgende paragraaf aanvechten.

Het gaat ons daarbij niet meer om de theoretische strijd-vraag van de relatie tussen de reële arbeidskosten en de werkgelegenheid. Die zaak valt immers op empirische gronden niet ondubbelzinnig uit te maken. Dat feit legt dus verplichtingen op, namelijk om eenzijdigheden in het beleid te vermijden en niet alles op de kaart van bijvoorbeeld de loonkostenmatiging te zetten, maar evenmin om die bij voorbaat uit te sluiten. De risico's die Den Hartog en Weitenberg ten aanzien van het beleid kennelijk bereid zijn te lopen, komen ons nodeloos groot en onverstandig voor.

Hoewel wij enkele uitspraken van Rutten hierboven met instemming hebben aangehaald, wil dat niet zeggen dat wij met de door hem ontvouwde zienswijze uit de voeten kunnen, evenmin als met de door Schouten gekozen opstelling. Hun nu gepresenteerde visie lijkt ons het gevaar op te roepen van een beleid dat zijn steun zoekt in een „globale empirie” en een gebruik van modellen „naar believen”; onze bezwaren zetten wij uiteen in par. 6. In de slotparagraaf geven wij onze mening over het te voeren beleid.

5. Blind varen op Vintaf-II?

Op Vintaf-II is heel wat aan te merken, met name op het aanbodblok. De daarin opgenomen theoretische verfijning roept tal van vragen op, niet alleen bij de critici, maar ook bij de opstellers. Punt voor punt zijn die bezwaren misschien niet onoverkomelijk, wellicht kan een gevoeligheidsanalyse zelfs te voorschijn brengen dat de uitkomsten door elk van de

punten afzonderlijk niet ingrijpend worden beïnvloed, maar alle punten *te zamen* vormen wel een obstakel, daarvoor is de lijst te omvangrijk. Een hecht empirisch fundament voor het gekozen theoretisch uitgangspunt ontbreekt en afgaande op de reacties is de wil om er in te voorzien niet groot te achten; liever vertrouwt men op uitkomsten van simulaties e.d. 29).

Het model vertoont merkwaardige uitkomsten, met name binnen het geïncrimineerde blok, waarin de relaties tussen investeringen, arbeidsplaatsen, loonkosten e.d. worden gelegd. Afremmen van de reële arbeidskostenstijging kan binnen het model — zoals wij eerder aangaven — averechts uitwerken omdat de vervangingsinvesteringen daardoor zodanig terugvallen dat zulks op de *bruto*-investeringen over een reeks van jaren een negatieve uitwerking heeft. Den Hartog en Weitenberg hebben ons over die stelling wel verwijten gemaakt, maar haar niet aangevochten.

Interessant voor deze slotbeschouwing is de interpretatie die Den Hartog en Weitenberg aan het *tijdpad* van de investeringen in Vintaf-II geven. Die uitwijding is te meer interessant, omdat het model CS VIN mede vanwege het vertoonde tijdpad van de investeringen als minder plausibel ter zijde werd gesteld en vervangen door Vintaf-II. Den Hartog en Weitenberg zijn kennelijk niet alleen van mening dat de uitkomsten van Vintaf-II vanwege het middellange-termijnkarakter van dit model eerst op een termijn van minstens 5 jaar moeten worden beoordeeld 30), maar dat ook het door dat model vertoonde *tijdpad* realistisch is. Hoe anders hun commentaar te plaatsen dat het „niet verwonderlijk” is dat „de effecten van de loonmatiging jaren op zich laten wachten” 31).

Dat vergaande vertrouwen in Vintaf-II is velen te gortig; ook voor degenen die van de relatie tussen loonkosten en arbeidsplaatsen wel overtuigd zijn. Schouten spreekt in dit verband van „een merkwaardige uitspraak over het verband tussen het investeringsvolume en een loonmatiging”.

Als men de opvatting van Den Hartog en Weitenberg in zijn consequenties doordenkt, dan kan men — gezien vanuit het oogpunt van de toepassing van die opvatting in het beleid — niet anders dan tot een afwijzend oordeel komen. Als de *afstand* tussen maatregel en effect in de tijd gezien, zo *groot* is en er derhalve dus ook grote kans is op allerlei tussentijdse versturende effecten als gevolg van exogene ontwikkelingen; als bovendien de *relatie* tussen maatregel en effect zo *indirect* is als het geval is bij de hantering van een macro-model, dan is in feite *iedere vorm van controle op de effectiviteit van dat beleid illusoir*. Het voorstel om zo'n beleid te voeren, komt neer op de uitnodiging een tunnel binnen te gaan waarvan het andere eind onzichtbaar is en waarin men gedurende de tocht blind moet varen op een model dat zelf tal van onvolkomenheden heeft. Die uitnodiging is onaantvaardbaar te achten.

Evenmin wordt dan rekening gehouden met het levensgrote risico van *terugkoppelingsverschijnselen*. Wat te denken van een beleid dat over een periode van vier jaar negatieve effecten laat zien, die eerst na het vijfde jaar omslaan in positieve; in de tussentijd kan het vertrouwen van het bedrijfsleven in herstel reeds verloren zijn gegaan, nog afgezien van het vertrouwen dat door de sociale partners in zulk beleid kan worden gesteld;

29) Wij doelen hiermee op het verscheidene malen door ons naar voren gebrachte verschijnsel dat de directe waarneming van levensduren van kapitaalgoederen in de industrie en de condities, waaronder ze buiten gebruik worden gesteld, op weinig animo onder de algemeen-economen mag rekenen.

30) Het gebruik dat in de CEC-nota van Vintaf-II is gemaakt, is hiermee niet steeds in overeenstemming. Zoals reeds gezegd, zijn wij regelrecht op in de CEC-nota vermelde uitkomsten afgegaan. Het daarbij in een voetnoot gemaakt voorbehoud meenden wij te mogen negeren, omdat op tal van plaatsen aan de uitkomsten van Vintaf-II binnen een termijn van vier jaar *wel* een uiteindelijk effect werd afgelezen. Wij menen dat door de uitspraak van Den Hartog en Weitenberg vele van die interpretaties in een ander licht komen te staan.

31) Den Hartog en Weitenberg, t.a.p., blz. 1242.

het gehanteerde model loopt alleen al deswege de kans zijn „actualiteitskarakter” te verliezen.

Kortom: wat Den Hartog en Weitenberg impliciet van het beleid vragen is te veel; zoveel risico kunnen en mogen beleidsmakers op het nationale niveau niet nemen. Zij vragen ook te veel van een model; in werkelijk tal van opzichten. In plaats van een model te zien als een stilering van de werkelijkheid, opgesteld met een bepaald — noodzakelijkerwijze beperkt — doel, menen zij aan Vintaf-II en zijn uitkomsten een robuustheid te kunnen toekennen, als ware dat model een universele replicatie van de werkelijkheid inclusief ingebouwde herstel-, anticipatie- en regelmechanismen. Dat kan Vintaf, evenmin als welk ander model waar maken.

Zou men zich ten aanzien van Vintaf-II anders willen opstellen en het willen bestempelen als een structuur-inplaats van conjunctuur-structuurmodel, dan zou er analytisch gezien wel eens wat meer aandacht aan de *long run multipliers* en hun teken mogen worden besteed. Bovendien dienen de uitkomsten van dat model dienovereenkomstig te worden geïnterpreteerd. Dan dient er in principe ruimte te worden gelaten voor conjuncturele maatregelen, die op de structurele worden gesuperponeerd. Dan is er dus een beleid denkbaar dat, hoewel gericht op *structurele* verlaging van de overheidsuitgaven, na toevoeging van de conjuncturele component toch met een *actuele* verhoging te voorschijn komt. Maar dan mist de weerlegging van zulke beleidsvisies uitgerekend op grond van Vintaf-II ook iedere grond: tussen de uitkomsten van Vintaf-II en het actueel te voeren economisch beleid zou dan een kloof gapen, namelijk die van de conjuncturele analyse en het daarop geënte conjunctuurbeleid.

Wij willen aan deze polemiek met Den Hartog en Weitenberg een praktische conclusie verbinden en een parallel trekken met het commerciële beleid. Daarin heeft men met een principiële gelijke situatie te maken, namelijk van een grote onzekerheid over de preciese *werking* van reclame en andere verkoopbevorderende maatregelen, terwijl men wel van een zeker *effect* op middellange termijn uit mag gaan. Daarbij heeft zich een praktijk ontwikkeld om liever dan te vertrouwen op een *structureel* model dat beoogt de werking te beschrijven met alle arbitraire trekken van dien, te komen tot de specificatie van een geheel van tussenliggende en uiteindelijke *effect*-variabelen of indicatoren die:

- enerzijds aansluiting geven bij meer algemeen aanvaarde inzichten, waarin dus verlies van specificiteit ligt, maar
- anderzijds een betere lokalisering en spatiëring van de beoogde effecten mogelijk maakt waardoor het beleid aan controleerbaarheid wint.

Gecombineerd met een waarnemingsapparaat dat de vinger aan de pols houdt, kan men de onzekerheid bij het uitzetten van de koers terugdringen, doordat een *flexibele* opstelling kan worden gekozen.

6. De kentering: „het spoorboekje alleen nog als richting-aangever”

Den Hartog en Weitenberg zijn in hun onverkorte verdediging van Vintaf-II en het daaruit op onversneden wijze afgeleide beleid van loonmatiging en verlaging van de overheidsuitgaven betrekkelijk alleen komen te staan.

Het meest duidelijk hebben Schouten en Rutten zich nu in deze zaak opgesteld; vasthoudend aan de „jaargangentheorie” relativiseren zij in hun recente uitlatingen de specificaties zoals neergelegd in Vintaf-II, sterk. Beiden komen tot de slotsom dat discussies over details en gemillimeter over modeluitkomsten in het licht van de onzekerheid waarmee prognoses omgeven zijn, geen zin hebben en in feite gepeuter in de fout zijn: het gaat om de „tendenties”, „de tekens in de variantenanalyse” 32), om de „kwaliteit, haar teken” 33).

Zoals we in de voorgaande paragraaf meenden geen andere keus te hebben dan Den Hartog en Weitenberg af te vallen, zo

zijn we geneigd hen hier bij te vallen. Onze opstelling in deze is paradoxaal en vereist een nadere toelichting.

Bij de huidige stand van onze kennis en inzicht met betrekking tot de werking van de economie zal elke modelmatige weergave daarvan nog al wat arbitraire en artificiële elementen bevatten. Die elementen werken door in de uitkomsten en voor zover dat zo is, moeten we daaraan geen al te groot gewicht hechten; het gaat om de grote lijn en niet om de details, terwijl gemillimeter al helemaal geen recht doet aan de onvermijdelijke onzekerheidsmarges. Die gedachtengang lijkt alleszins acceptabel en geheel in lijn met een door ons ontwikkelde stelling: „Door dit soort exercities wordt het *traject* dat een model met enige graad van betrouwbaarheid kan bestrijken, op alle denkbare manieren overschreden” 34). Toch schuilt er een adder onder het gras; moeilijkheden die het gevolg zijn van betwistbare specificaties kan men niet ontlopen door de „details” als irrelevant overboord te zetten.

Juist omdat de empirische kennis zo gering is en de mogelijkheden van *externe* validering (toetsing) van een model derhalve ontoereikend zijn, komt het volle gewicht te liggen op *interne* validering en plausibiliteitscontrole. Bij die laatste manier van beproeven van een model gaat het juist om de details, de extremen, de tijdspaden en wat dies meer zij. Hoe zeer dat oordeel op basis van interne validering van belang is, blijkt uit het eerder gememoreerde feit dat CS VIN mede vanwege het onbevredigend geachte tijdpad van de investeringen door het CPB terzijde is gesteld.

Zo men de gedachtengang van Schouten en Rutten, namelijk: weg met de details, „de beleidsdiagnose hangt niet af van de details van het gehanteerde model”, wil aanvaarden, dan uitdrukkelijk alleen op deze basis: na eerst de details in extenso bezien te hebben en het model op die punten in orde te hebben bevonden. Anders vervalt men makkelijk in de redenering van: alleen de tekens zijn van belang en die kennen wij toch 35). De plaats die dan voor modellen in de beleidsvoorbereiding wordt ingeruimd, zou er een van „window-dressing” zijn.

32) Rutten, t.a.p., blz. 6.

33) Schouten, t.a.p., blz. 1129.

34) Driehuis en Van der Zwan, deel II, blz. 863.

35) Het gevaar van ad hoc redeneringen menen wij te kunnen adstrueren aan de hand van een bewering van Rutten (*ESB*, 4 januari 1978, blz. 7), waarin hij stelt dat een wijziging in de hypothese m.b.t. de invloed van de werkloosheid op de loonvorming tot een „nuancering” van de spoorboekjes van Vintaf-II leidt: „Voorts hebben stimulansen voor de investeringen bij deze gewijzigde hypothese minder effect in termen van werkgelegenheid”. Rutten meent aan die model-uitkomst voor het beleid niet zo zwaar te moeten tillen: „Het leidt immers geen twijfel, dat extra investeringen het „draagvlak” versterken... waardoor indirect een bijdrage tot de werkgelegenheid wordt geleverd”. Van een structuur-model mag en moet men toch verlangen dat het deze *indirecte* werkgelegenheidseffecten ook meeneemt. Als het dat niet doet, is men niet vrij om ad hoc een aanvulling op het model te plegen, dan dient men het model als zodanig ter discussie te stellen.

Nadat de tekst van dit artikel was ingeleverd, verscheen het rapport met de gevoeligheidsanalyse waarop Rutten zich bij zijn uitspraak baseerde: L. Knegt, A. Knoester, R.S.G. Lenderink en N. van der Windt, Macro-economisch beleid en Vintaf-II: een gevoeligheidsanalyse, Instituut voor Economisch Onderzoek EUR, *Discussion paper series*, nr. 7802/G, 1978 a). Wij kunnen alleen in het zeer beperkte bestek van een voetnoot op de uitkomsten van dit rapport reageren. Daarmee doen we geen recht aan de interessante inhoud, die stellig relevantie bezit voor de gevoerde discussie. De auteurs hebben zich ook expliciet tot doel gesteld om aan deze gedachtenwisseling bij te dragen: „Een tweede reden waarom door ons juist Vintaf-II op gevoeligheden van wijzigingen in structuurcoëfficiënten voor het macro-economisch beleid is onderzocht, vormt de discussie die de afgelopen tijd rond dit model is gevoerd. Een deel van deze kritiek heeft betrekking op enkele aspecten terzake van de modelspecificatie: van Vintaf-II. Dit rapport beoogt mede een bijdrage te leveren aan het op zijn juiste waarde schatten van deze kritiek” (blz. 1-2). „Conform Driehuis en Van der Zwan”, zoals de auteurs (op blz. 2) opmerken, hebben zij hun analyse gericht op het gehele Vintaf-II model en zijn ze nagegaan in hoeverre de gevolgen van op basis van dit model berekende beleidsmaatregelen gevoeligheid bezitten voor wijzigingen in enkele specificaties van het model. Van de in het onderzoek betrokken varianten blijkt de invloed van de in Vintaf-II opgenomen specificatie van de mate waarin de spanning op de

De praktische constatering die wij aan deze discussie met Schouten en Rutten willen verbinden is dat het werken met modellen in de beleidsvoorbereiding op een leerproces berust. De lacunes in onze kennis en inzichten behoren een uitdaging te vormen om die te vergroten en de daarop gebaseerde modellen voortdurend te vervolmaken. Bij alle bezwaren

arbeidsmarkt de loonvorming bepaalt („Phillipscurve”), het grootst en de verschillen liegen er niet om:

Gevolgen voor de werkloosheid (x 1.000 manjaren) van een permanente loonmatiging met 0,5%

Gecumuleerd effect na	Vintaf-II	Id. excl. Phillipscurve
2 jaar	- 6,4	- 6,9
4 jaar	- 24,3	- 27,9
6 jaar	- 30,1	- 47,9
8 jaar	- 16,9	- 64,3
10 jaar	- 10,5	- 73,1

Bron: Knegt, c.s., tabel 1 en 2.

Een beoordeling van de andere in het onderzoek betrokken varianten wordt bemoeilijkt door het feit dat ze *alle* zijn gesuperponeerd op Vintaf-II *exclusief* Phillipscurve en niet op Vintaf-II in de CPB-specificatie. Met de conclusies die de auteurs uit hun bevindingen trekken, kunnen wij ons tot op grote hoogte verenigen, namelijk dat de betekenis van de uitkomsten van Vintaf-II sterk wordt gerelativeerd. Zo wordt op blz. 16 gesteld: „Het mikken op preciese cijferma-

tegen modellen valt daarin potentieel toch een geobjectieverd houvast te ontwaren en een denkraam dat de beleidsmakers dwingt acht te slaan op restricties e.d.

Dit pad is nog weinig gebaad, maar het zal onzes inziens zaak zijn het leerproces intact te laten en de modelbouwers niet af te snijden van de praktijk van de beleidsvorming.

tige uitkomsten, zoals het streven naar 150.000 werklozen (zie bijv. de CEC-nota 1977), kan slechts een beperkte betekenis hebben”. Maar anderzijds menen de auteurs te kunnen volhouden „Deze bevinding impliceert bepaald niet dat we hiermee de doodsklok luiden voor de modelmatige onderbouwing van het vaderlandse macro-economische beleid”. Wij vragen ons dan het volgende af: in hun Inleiding stellen de auteurs terecht dat de structuur van empirische macro-modellen omgeven is met onzekerheden uit hoofde van de statistische betrouwbaarheid van de geschatte coëfficiënten, als ook uit hoofde van de specificatie van het model, die tot gevolg kan hebben dat „bepaalde causale verbanden ten onrechte worden opgevoerd dan wel weggelaten”. Hun resultaten wijzen m.b.t. Vintaf-II primair op onzekerheden m.b.t. de specificatie van het model. Indien men dit moet vaststellen, kan men dan volstaan met de waarschuwing dat „we ons bij de discussie over de economische politiek dienen te beperken tot de hoofdlijnen, d.w.z. tot de richting waarin het beleid de gekozen doelstelling beïnvloedt”? Onzes inziens biedt deze beperking een adequate ontsnapingsclausule. De onzekerheid raakt immers de richting waarin het beleid de gekozen doelstelling beïnvloedt; of men moet aan de werkloosheidseffecten van — 10,5 resp. — 73,1 (x 1.000 manjaren) dezelfde richting toekennen?

a) Dit onderzoek zal binnenkort in *ESB* worden gepubliceerd.

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 5 april

Planologisch onderzoeker/onderzoekster bij de afdeling stedenbouw van de dienst van openbare werken te Zeist	322
Hoogleraar in de bedrijfskunde, in het bijzonder in de systeemleer bij de Rijksuniversiteit te Groningen	330
Controle-ambtenaren, adjunct-inspecteurs en inspecteurs/accountants (mnl./vrl.) voor haar afdelingen belast met de controle op het financieel beheer bij de Rijksoverheid van de Algemene Rekenkamer	332
Medewerkers (mnl./vrl.) ten behoeve van de controle op de door of ten laste van het Rijk betaalde salarissen, pensioenen, wachtgelden en andere personele uitgaven voor de Algemene Rekenkamer	332
Controle-ambtenaren, adjunct-inspecteurs en inspecteurs (mnl./vrl.) voor de zevende afdeling van de Algemene Rekenkamer welke afdeling o.m. is belast met het analyseren en evalueren van de effectiviteit van het gevoerde overheidsbeleid alsmede de organisatie en efficiency	332
Economen, bedrijfskundigen en juristen (mnl./vrl.) tot 30 jaar voor een aantal beleidsfuncties bij de Rijksoverheid	333
Econoom met belangstelling voor de regionale aspecten van de economische ontwikkeling t.b.v. het Gewest 's-Gravenhage	336
Directeur bij het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven	339
Ontwikkelingseconoom (halve dagtaak) bij het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam	340
Wetenschappelijk medewerker(s) voor het verrichten van onderzoek en uitvoeren van studie-opdrachten bij het Limperg Instituut	340
Econometrist/wiskundige (m/v) in de rang van wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Econometrie en Wiskundige Economie van de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie van de Universiteit van Amsterdam	341
Economisch beleidsmedewerker (mnl./vrl.) t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Milieuhygiëne, afde-	

Functie: Blz.:

ling Economische Zaken en Beleidsontwikkeling van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne	341
Buitengewoon hoogleraar in de organisatie van de gezondheidszorg bij de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Katholieke Hogeschool te Tilburg	342
Afdelingshoofd (mnl./vrl.) t.b.v. de Directie voor de Economische Voorlichting en Exportbevordering, Afdeling Azië en Oceanië voor het Ministerie van Economische Zaken	343
Wetenschappelijk medewerker studiedienst (mnl./vrl.) t.b.v. de Hoofdafdeling Financiële Statistiek voor het Centraal Bureau voor de Statistiek	343
Monetair/macro-economisch onderzoeker (mnl./vrl.) bij de Faculteit der Economische Wetenschappen, Vakgroep Macro-economische Politiek van de Erasmus Universiteit Rotterdam	344
Macro-econoom (halve dagtaak) bij de Faculteit der Economische Wetenschappen, Vakgroep Vervoers- en havenconomie van de Erasmus Universiteit Rotterdam	II
Econoom voor de afdeling Economisch Onderzoek van het directoraat Buitenland van het hoofdkantoor van de NMB	III

ESB van 12 april

Beleidsmedewerker voor het bureau financiële planning van de Dienst van Financiën van de gemeente Arnhem	366
Chef afdeling statistiek bouwrijverheid t.b.v. de Hoofdafdeling Statistiek van Industrie en Bouwnijverheid van het Centraal Bureau voor de Statistiek	II
Regionaal econoom (m/v) op de afdeling ruimtelijke ordening en sociaal-economisch onderzoek bij het secretariaat van het Samenwerkingsorgaan Agglomeratie Utrecht	III
Lector in de staathuishoudkunde in het bijzonder de monetaire economie aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam	IV

7. Stellingname

Een beleid onder de huidige omstandigheden van ongewisheid en onzekerheid, dient te steunen op een *visie* en een *strategie*. Een visie is nodig om recht te doen aan elementen waarin een empirisch geschat model nooit kan voorzien, namelijk het onderkennen van *nieuwe* situaties resp. de *onomkeerbaarheid* van sommige ontwikkelingen uit het verleden, het taxeren van de mogelijkheden van klimaatsverandering, en dergelijke.

Aan het slot van par. 6 hebben wij *onder de gegeven omstandigheden* gepleit voor een sterker accent op het predictief gebruik van statistische methoden in plaats van op het structurele (36). De daarbij benadrukte flexibele opstelling is tevens geboden uit het oogpunt van de verrassende wendingen die de wereld economie kan nemen. Wij hoeven daarbij slechts te denken aan de gevolgen van onverwachte protectiemaatregelen en wijzigingen in de wisselkoersverhoudingen.

Maar ter vermindering van opportunisme dient er ook acht te worden geslagen op de middellange termijn. Er is een strategie nodig om wat op middellange termijn uit het oogpunt van evenwichtigheid wenselijk is, verenigbaar te maken met wat op korte termijn uit een oogpunt van „overleven” geboden is.

Het is onze vaste overtuiging dat dit vraagstuk, door Rutten toepasselijk met „passen en meten” betiteld, alleen is op te lossen met behulp van een sectoraal gedifferentieerd programma van beleidsmaatregelen. Op de korte termijn is het daarbij essentieel om de onderbezetting in het productie-apparaat weg te werken. Ook indien we daar maar ten dele in zouden slagen betekent dit een enorme verlichting van de (arbeids-)kosten voor het bedrijfsleven en meer armsglag voor de overheid.

Over de doelstellingen van het beleid op middellange termijn zouden wij het waarschijnlijk wel in grote lijn eens kunnen worden. Hoe men namelijk de sociaal-economische verhoudingen in Nederland ook wenst in te schatten, voor de handhaving van ons levenspeil is een modern industrieel apparaat dat op de wereldmarkt kan concurreren, onontbeerlijk. Als gevolg van het lage peil van de bruto-investeringen is het gevaar van het oplopen van een technische achterstand niet denkbeeldig, omdat alleen bij een hoog peil van de bruto-investeringen gelijke tred kan worden gehouden met de „best-practice costs”, en met nieuwe produktontwikkelingen (37).

Door het voortduren van de depressie heeft de vraag naar de oorzaken van de moeilijkheden in de marktsector (exogeen of endogeen) in zoverre haar relevantie voor het te voeren beleid verloren dat:

- het bedrijfsleven zonder directe steun niet in staat is om de moeilijkheden het hoofd te bieden;
- steun niet op ad hoc basis moet worden verleend, maar op het gezichtspunt van de middellange termijn dient te worden afgestemd.

Het afremmen van de arbeidskosten biedt het bedrijfsleven maar ten dele soelaas en heeft structureel gezien ook een averechts effect. De economisch sterkst getroffen sectoren zijn veelal de kapitaalintensieve industrieën die met overcapaciteit te kampen hebben. Zij zijn veeleer geholpen — zoals ook de Europese commissaris voor industriezaken Davignon momenteel, in zijn stellingname belijdt — met marktopening (38) die prijsherstel op de afzetmarkt mogelijk maakt en langs die weg een verlaging van de reële arbeidskosten bewerkstelligt (39); tevens komt hierdoor een modernisering en dus een herstel van de investeringen binnen bereik.

Het gaat hier om een *industriële herstructureringsprogramma* waarin voor een land als het onze ook nieuwe steunpilaren, zoals na de oorlog Breedband en de chemie-poot van DSM, dienen te worden ingebouwd. Het is niet goed voorstelbaar dat het terugdringen van de arbeidskostenstijging deze zaken zou kunnen bewerkstelligen, terwijl deze beleidslijn er zeker toe bijdraagt om arbeidsintensieve bedrijfstakken in de markt te houden, hetgeen op korte termijn — in een over-

gangsfase — wenselijk is, maar voor de middellange termijn averechts uitpakt en onhoudbaar is.

Een iets andere, maar in essentie vergelijkbare, redenering kan worden opgezet bij het pleidooi voor een verlaging van de collectieve uitgaven en dus van de collectieve lasten. Terzijde zij opgemerkt dat de huidige omvang van de collectieve uitgaven als quote van het nationaal inkomen op tweeledige wijze in ongunstige zin wordt bepaald door het lage niveau van activiteit in de marktsector; direct omdat het complement van de collectieve sector laag uitvalt en indirect omdat de overheid wordt gedwongen mechanismen in het leven te roepen om de uitstoot van arbeid uit de marktsector op te vangen c.q. de wederopneming financieel te ondersteunen. De huidige omvang (quote) van de collectieve sector bevat een sterk conjunctureel bepaalde component.

De verlaging van de overheidsuitgaven dient dus zowel naar het structurele als naar het conjuncturele gezichtspunt te worden beschouwd en dan komt men er zonder „vraaguitval” niet uit. Het is daarentegen evenzeer juist dat de huidige situatie niet lang houdbaar is. Financieel niet, maar ook niet omdat veel overheidsuitgaven momenteel (*lapwerk* 40) betreffen. Op langere termijn als bestedingsdoel afgemeten aan de bijdrage tot het levenspeil zinloos te achten, terwijl ze het gevaar in zich dragen structurele trekken te gaan vertonen. Wij zien derhalve niet in de huidige *omvang* van de collectieve sector het grootste gevaar, maar in de aard van de uitgaven en hun „impact” op de middellange termijn.

Hier is onzes inziens maar één oplossing die korte- en langetermijndoelstelling met elkaar verenigbaar weet te maken, d.w.z. acht slaat op conjuncturele en structurele aspecten. Dat is een rationalisatie en reallocatie van de overheidsuitgaven in het kader van een *publiek investeringsplan*, mede gericht op en ten dienste van een herstructurering van de marktsector (41).

Men zou natuurlijk kunnen tegenwerpen dat „vraaguitval” ook kan worden voorkomen door belastingverlaging en daarmee gepaard gaande stimulering van de consumptieve bestedingen. Wij twijfelen aan de doeltreffendheid van die politiek en wel om uiteenlopende redenen.

In de eerste plaats is er dan de noodzaak van navenante verlaging van de overheidsuitgaven, wil het financieringstekort niet hoger uitkomen, zodat het totale effect moet worden gezien als een saldo, waarvan niet zeker is of het uit een oogpunt van werkgelegenheid wel positief zal uitvallen (42).

Maar de voornaamste twijfel die wij hebben, gelden de perspectieven van zo'n politiek op middellange termijn; die

36) Wij doelen hier op het onderscheid dat in par. 1 uitvoerig aan de orde is geweest.

37) In dit verband zijn recente uitspraken van de directeur-generaal van industrie, J.A.M. Molkenboer, van belang. In een op 22 maart jl. uitgesproken rede heeft hij gesteld dat: a. er in de industrie onvoldoende aandacht is geweest voor produkt-innovatie en procesverbetering; b. zowel overheid als bedrijfsleven ten aanzien van de snelle en ingrijpende veranderingen in de industrie overwegend een afwachtende houding hebben aangenomen; c. er door de overheid geen duidelijk industriebeleid is gevoerd.

38) Die is uiteraard heel sterk gebonden aan het micro- en mesoniveau en dwingt ook tot het formuleren van (tussenliggende) effectvariabelen.

39) Dat impliceert overigens dat op korte termijn binnen de sector bedrijven een herverdeling van „economic surplus” optreedt en eerst op wat langere termijn als gevolg van het herstel van de economie een vergroting van dat surplus.

40) Wij denken hierbij aan openbare werken, die eigenlijk alleen ter wille van de stimulering van de conjunctuur zijn ondernomen („als dat zo door zou gaan wordt Nederland één sporthal”), zowel als aan de steun aan bedrijven die op middellange termijn toch geen bestaansrecht hebben.

41) Dat voorstel hebben wij al eerder publiekelijk verdedigd. Zie A. van der Zwan, Macro-economische risico-analyse en risico van de macro-economische analyse, *ESB*, 2 november 1977, blz. 1076-1079.

42) Op die zaken en ermee samenhangende factoren, zoals de marginale importquoten, zijn wij eerder in dit blad ingegaan. A. van der Zwan, op.cit.

Vermogensaanwasdeling, winst en eigen vermogen

DRS. R. M. VIJN*

Na een pauze van ruim een half jaar is de vermogensaanwasdeling (VAD) weer volop in de belangstelling gekomen. Voor zover de regeling die het kabinet-Van Agt voorstelt, afwijkt van het indertijd door het kabinet-Den Uyl ingediende wetsontwerp zal dit voor de parlementaire oppositie en de vakbeweging ongetwijfeld aanleiding zijn, de nieuwste VAD-voorstellen te toetsen aan het wetsontwerp van het vorige kabinet. Men mag aannemen dat bij deze beoordeling o.m. de kwestie van mogelijke cumulaties van correcties op het eigen vermogen en eventuele dubbelstellingen opnieuw ter sprake komt. Deze factoren kunnen namelijk de omvang van een VAD aanzienlijk verkleinen. Een onderzoek naar deze problematiek is vastgelegd in het VAD-akkoord van de voormalige informateur en huidige minister Albeda. Onderstaand artikel gaat nader op deze kwestie in.

Inleiding

In de op 26 juli jl. gepubliceerde tekst van het akkoord-Albeda inzake het toenmalige ontwerp van Wet op de vermogensaanwasdeling (VAD) 1) luidt de derde conclusie als volgt: „De VAD-grondslag behoort te functioneren overeenkomstig de doelstelling van een evenwichtige en generale werking. Het wetsontwerp wordt vanuit dit gezichtspunt onderzocht op cumulatie van correcties op de waardering van het eigen vermogen. Eventuele dubbelstellingen worden gecorrigeerd”.

De laatste twee zinnen van deze conclusie zijn meer intrigerend dan duidelijk. Van officiële zijde is echter geen toelichting op het VAD-akkoord verstrekt. De achterliggende problematiek is niettemin van wezenlijke betekenis voor de omvang van de VAD in de opzet van het kabinet-Den Uyl.

invalshoek dient namelijk niet alleen voor de aanbod-, maar ook voor de vraagzijde van de markt in het oog gehouden te worden. Men kan van mening verschillen over de ernst van de huidige verzadigingsverschijnselen, hoe dat zij, een belangrijke vergroting van het marktopnemingsvermogen die uitzicht wil bieden op een stabiele vraagontwikkeling en structureel lonende productie, vraagt om de ontsluiting van nieuwe publieke en private bestedingsmogelijkheden. Die eisen van stabiele groei op lange termijn zijn in het kader van een publiek investeringsplan wél en in een politiek van momentele stimulering van de consumptieve vraag nauwelijks tot gelding te brengen.

Het is onze stellige opvatting dat de impasse waarin de economie en het economisch beleid momenteel verkeren, moet worden doorbroken en dat zulks alleen kan op basis van een visie en een strategie. Te zamen vormen die een beleids-

Ze heeft betrekking op wat in PvdA-kringen — naar de *Volkscrant* opmerkt 2) — „de blunder van Duisenberg” wordt genoemd. Gedoeld wordt op de als te hoog aangemerkte aftrekpost inzake de vergoeding over het eigen vermogen. Als gevolg van de omvang van deze aftrekpost zou de overwinst zodanig laag kunnen uitvallen, dat vele bedrijven weinig of zelfs geen vermogensaanwasdeling „verschuldigd” zouden zijn.

In dit artikel gaan wij nader op het hier aangestipte probleem in. Daarbij wordt eerst een schematisch overzicht met toelichting gegeven van de berekening van het bedrag aan VAD volgens het wetsontwerp van het kabinet-Den Uyl, hierna te noemen het wetsontwerp-Den Uyl. Vervolgens wordt aandacht geschonken aan hetgeen sinds de publicatie van dit wetsontwerp in juni 1976 over het onderhavige ontwerp ter sprake is gebracht. Daarna wordt getracht het probleem nader uit te werken en tot een conclusie te komen. Hierbij wordt tevens aandacht geschonken aan de studie-Hofstra.

De berekening van de vermogensaanwasdeling

Aan de hand van het wetsontwerp-Den Uyl kan het volgende schema voor de berekening van het te verdelen bedrag worden samengesteld.

* De auteur is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. De definitieve tekst van dit artikel is ultimo maart 1978 afgesloten. De auteur dankt Prof. Dr. R. Slot voor zijn bijdragen bij de totstandkoming van dit artikel en Drs. R. A. R. van den Bosch en Drs. A. H. E. B. Koôt-du Buy voor hun commentaar op de concept-tekst van dit artikel.

1) Zitting 1975-1976, nr. 13 965.

2) de *Volkscrant* van 29 juli 1977.

raamwerk van waaruit het beleid verder moet worden geconcretiseerd en gedetailleerd.

Ten einde te kunnen beoordelen of een voorgenomen beleid economisch coherent is en realiseerbaar te achten met het oog op aannemelijke of vermoedelijke ontwikkelingen van de exogene factoren, is een analyse aan de hand van modelberekeningen van groot belang, omdat het beleid daardoor kan worden geobjectiveerd en zodoende ook aan controleerbaarheid wint.

Men mag dan op zijn minst van een model verlangen dat het qua opzet en specificatie op het beleidsraamwerk is toegesneden. Het uitspreken van die wenselijkheid staat gelijk aan het intrappen van een open deur. En toch, de praktijk van de voorbereiding van het economisch beleid liet tot voor kort het tegenovergestelde zien: een beleid waarvoor men het *denkkader* goedgeeds trachtte te ontleen aan een gegeven model.

	1. Fiscaal belastbaar bedrag
af	2. Buitenlandse winst via „vaste inrichting”
	3. a. Vennootschapsbelasting over 1
af	b. Vennootschapsbelasting over 2
	c. Verschuldigde vennootschapsbelasting	+
	
	4. Overwinst vóór vergoeding eigen vermogen
af	5. Vergoeding over „binnenlands” eigen vermogen
	6. Overwinst
af	7. Aftrek inzake bepaalde stille reserves (gedurende 10 jaar)
	8. Overwinst na aftrek stille reserves
af	9. Eventuele z.g. rendementstekorten
	10. Overwinst na aftrek stille reserves en na aftrek eventuele rendementstekorten

Onderstaand worden enige onderdelen van dit schema toegelicht.

Ad 1. Het vertrekpunt voor de berekening van de VAD is het op het aangiftebiljet vennootschapsbelasting voorkomende z.g. „belastbare bedrag”, d.i. het bedrag waarover de vennootschapsbelasting wordt berekend. Dit bedrag kan afwijken van de commerciële jaarwinst. Deze afwijking kan o.m. worden veroorzaakt door een andere methode van winst- en vermogensbepaling, fiscale verliescompensaties en fiscale faciliteiten als vervroegde afschrijving en investeringsaftrek.

Ad 2. Een van de uitgangspunten van deze VAD-regeling is, dat Nederlandse werknemers delen in overwinst die toe te schrijven is aan de in Nederland werkzame produktiefactoren. Daarom moet bij de bepaling van de overwinst de buitenlandse winst buiten beschouwing blijven. Wat betreft de winst behaald via een deelneming in het buitenland, geschiedt deze eliminatie reeds bij de berekening van het „belastbare bedrag”. De hiergenoemde post heeft betrekking op de winst, die in het buitenland met behulp van een eigen vestiging is behaald.

Ad 5. Alvorens te komen tot de overwinst wordt op het belastbare bedrag o.m. in mindering gebracht de — in de Memorie van Toelichting van het adjectief „primaire” voorzien — vergoeding voor de verschaffers van het eigen vermogen. Drie aspecten zijn hier van belang nl.: een vergoeding wordt gegeven over het *binnenlands* eigen vermogen; de *waardering* van dit gedeelte van het eigen vermogen; het vergoedingspercentage. Als uitvloeisel van het standpunt dat de VAD uitsluitend betrekking moet hebben op de, aan in Nederland werkzame produktiefactoren toe te rekenen winst, wordt de vergoeding over het eigen vermogen beperkt tot het *in Nederland werkzame* eigen vermogen. Aldus wordt de onder punt 4 van het schema vermelde binnenlandse overwinst verdeeld over de produktiefactoren die deze winst hebben „veroorzaakt”. Voor de *waardering* van het eigen vermogen, dat voor vergoeding in aanmerking komt, is als basis gekozen het fiscaal vermogen aan het einde van het boekjaar, verminderd met die vermogensbestanddelen waar-

van de opbrengsten niet in de in het schema vermelde overwinst zijn begrepen, te weten de deelnemingen in binnen- en buitenland en het vermogen, gestoken in eigen buitenlandse vestigingen. Bij dit vermogen wordt opgeteld de herwaarder- ing van bepaalde daartoe aangewezen bedrijfsmiddelen en voorraden. Deze herwaarder- ing, ook wel met „stille reserves” aangeduid, wordt derhalve bepaald door het verschil tussen de actuele waarde en de fiscale boekwaarde van deze activa 3). Samenvattend komt het erop neer dat de vergoeding wordt berekend over het binnenlands eigen vermogen, gewaardeerd op basis van actuele waarden. Het *vergoedingspercentage* wordt verkregen door 2 punten op te tellen bij het effectief rendement van een via een algemene maatregel van bestuur daartoe aangewezen pakket staatsobligaties 4). De twee punten zijn bedoeld als een uniforme risicopremie. De indie- ren van het wetsontwerp zijn van oordeel dat „op deze — uit praktische overwegingen globale — wijze de kapitaal- verschaffer een tegemoetkoming wordt verleend voor het risico dat zijn geïnvesteerde kapitaal geheel of gedeeltelijk teloor gaat” 5).

Ad 7. De ratio van deze tijdelijke aftrek is gelegen in de door de fiscus gehanteerde methode van heffing van vennoot- schapsbelasting (vpb). Wat is nl. het probleem? De fiscus heft vpb over winsten, die zijn gerealiseerd. Waarde- stijgingen van activa worden door de fiscus pas als gereali- seerde winst aangemerkt op het moment dat deze activa worden vervreemd, d.i. verkocht, via de afschrijvingen op

3) De herwaarder- ing van gebouwen, vervoersmiddelen, machines en installaties geschiedt aan de hand van door het CBS vastgestelde indexcijfers. „Het bij het jaar van aanschaf behorende indexcijfer wordt toegepast op de historische kostprijs van het bedrijfsmid- del en het aldus verkregen bedrag wordt vervolgens verminderd met de normale fiscale afschrijvingspercentages (dus exclusief vervroegde afschrijving)”. (Memorie van Toelichting, blz. 27). Het aldus bepaalde bedrag verminderd met de fiscale boekwaarde vormt de herwaarder- ing van deze bedrijfsmiddelen. Van de voorra- den worden alleen die onderdelen in de herwaarder- ing betrokken, die volgens bepaalde stelsels — zoals het ijzeren voorraadstelsel en het lifostelsel — zijn gewaardeerd. De herwaarder- ing van deze voorraden wordt via een A.M.v.B. geregeld en zal waarschijn- lijk neerkomen op „het verschil tussen vaste basisprijs en de prijs op de inkoopmarkt”. Van de overige voorraden wordt aangenomen, dat ze gezien hun vlottend karakter „tegen recente kostprijzen staan genoteerd” (Memorie van Toelichting, blz. 28). Ter zake de waardering van de grond wordt slechts opgemerkt dat kan worden aangesloten „bij de waarde in het economisch verkeer”. Vanuit de fiscale hoek is op de hiergenoemde methodes van herwaarder- ing ernstige kritiek geleverd. Zie hiervoor met name N. Nobel, De VAD en de inflatie (II), *Het Financieele Dag- blad*, 14/16 augustus 1976.

4) De gedachten gaan uit naar een pakket aflosbare staatsleningen met een gemiddelde looptijd van 8 tot 15 jaar (Memorie van Toelichting, blz. 26).

5) Memorie van Toelichting, blz. 27.

Men neigt er sterk toe om wat modeltechnisch nog niet ge- operationaliseerd is of kan worden, dan ook maar bij de beleidsvoorbereiding buiten beschouwing te laten. Het komt ons voor dat de problemen van het moment ons het komende decennium zullen blijven beheersen en dat het daarom de hoogste tijd is om vanuit een expliciete formulering van de wijze waarop men het beleid specifiek wenst te richten een kader te ontwikkelen om van daaruit opdracht te geven tot ontwerp van een model. Wij haasten ons eraan toe te voegen dat deze opdracht geen inbreuk mag maken op de wetenschappelijke onafhankelijkheid van het CPB, zodat die opdracht beperkt dient te blijven tot de formulering van een programma van gebruikseisen waaraan het model dient te voldoen. Wij zijn van mening dat de ernst van de economische situatie een forse inspanning op dit gebied wettigt. Daartoe dient het CPB in staat te worden gesteld om meer fundamen-

teel onderzoek te verrichten; liefst in samenspel met de universitaire onderzoekcentra.

De ontwikkeling van een nieuw model ter ondersteuning van de voorbereiding van het economisch beleid op middel- lange termijn, achten wij ook de beste oplossing ten aanzien van Vintaf-II. Is het immers niet zo dat „a model is never defeated by facts, however damaging, but only by another model” 43)?

W. Driehuis
A. van der Zwan

43) Hirschman's lezing van de „Streeten-Kuhn stelregel”. A.O. Hirschman, *Exit, voice and loyalty; responses to decline in firms, organization and states*, Cambridge, Massachusetts, 1970, blz. 68.

de (fiscale) resultatenrekening worden verantwoord of op het moment dat het bedrijf wordt geliquideerd. Tot het moment van vervreemding hangt de vpb — zoals Nobel het uitdrukt 6) — als een zwaard van Damocles boven het als stille reserves aangemerkte verschil tussen de actuele waarde en de fiscale boekwaarde van bedrijfsmiddelen en voorraden. Zou nu ter zake de stille reserves, die zich tot het moment waarop de VAD van start gaat in de onderneming hebben opgehoopt, geen regeling zijn getroffen, dan zou de VAD werken met een indirecte terugwerkende kracht 7). Want na de inwerkingtreding van de VAD zullen deze reserves vroeg of laat door realisatie ervan als belastbaar bedrag worden aangemerkt en als zodanig ook rechtstreeks van invloed zijn op de omvang van de overwinst. Ten einde tegemoet te komen aan de ook in het parlement geuite kritiek 8) m.b.t. deze terugwerkende kracht is hiertoe een overgangsregeling ontworpen. Deze houdt in dat van de op de datum van inwerkingtreding van de VAD aanwezige stille reserves — zoals hiervoor besproken in de toelichting bij punt 5 — gedurende 10 jaar na die datum ieder jaar $\frac{1}{20}$ gedeelte in mindering van het belastbare bedrag mag worden gebracht. Dat niet 10 maar 5% mag worden afgetrokken houdt verband met het feit dat van de t.z.t. tot fiscale winst getransformeerde stille reserves voor de berekening van de overwinst 48% aan belasting in mindering mag worden gebracht. Deze berekening resulteert niet precies in $\frac{1}{20}$ gedeelte maar „gezien het globale karakter van de regeling zijn deze delen niet verminderd met 48% maar met de helft” 9).

Ad 9. Als het bedrag van de onder 5 berekende vergoeding van het eigen vermogen groter is dan de overwinst, genoemd onder 4, dan wordt het aldus ontstane manco als een z.g. rendementstekort aangemerkt. De betekenis hiervan is dat dit tekort in het voorgaande of — voor zover nodig — in een van de eerstvolgende zes boekjaren in mindering mag worden gebracht van de onder 8 vermelde overwinst. Een identieke regeling is getroffen m.b.t. de aftrek van de onder 7 genoemde stille reserves. Indien de onder 7 vermelde tijdelijke aftrek groter is dan de onder 6 genoemde overwinst, dan mag het aldus ontstane verschil eveneens als een rendementstekort met eenzelfde cumulatief karakter worden behandeld.

Resumerend kan worden gesteld dat met als uitgangspunt de winst, waarover vennootschapsbelasting is verschuldigd, via een aantal aftrekposten, waaronder een redelijk geachte vergoeding voor het eigen vermogen, de overwinst wordt bepaald die de basis vormt, waarover het percentage VAD volgens het wetsontwerp-Den Uyl wordt berekend. Tijdelijk, nl. gedurende 10 jaar, mag op deze basis jaarlijks 5% van de stille reserves die op het startmoment van de VAD aanwezig zijn, in mindering worden gebracht. De tekorten die kunnen ontstaan als gevolg van de aftrek inzake de vergoeding over het eigen vermogen en inzake de stille reserves mogen in andere jaren — waarvan het aantal beperkt is — eveneens op deze basis in mindering worden gebracht.

De stille reserves

Voor de keuze van de elementen uit het schema, die tot cumulatie van correcties en tot dubbelstellingen aanleiding kunnen geven, komen in aanmerking de nummers 1, 5 en 7. Om met het laatste element te beginnen: de aftrek inzake de stille reserves zal naar alle waarschijnlijkheid reeds na vluchtige beoordeling buiten de aan de orde zijnde problematiek vallen. In de veelheid van commentaren die vriend en vijand over het wetsontwerp-Den Uyl hebben uitgestort is deze aftrek in het kader van ons probleem buiten schot gebleven. Dat is niet zo verwonderlijk. Immers, men kan kritiek hebben op bepaalde details van de regeling of op de globale werking ervan 10), het principe van het niet laten meedelen van vermogensaanwas, die is ontstaan vóórdat de VAD-regeling van kracht is geworden, in de overwinst berust op de algemeen aanvaarde overtuiging, dat een wet in het algemeen

geen terugwerkende kracht mag hebben. Het toenmalige wetsontwerp zegt hierover: „Gezien het feit dat de vermogensaanwasdeling een geheel nieuwe regeling is, onderschrijven wij ten principale de gedachtegang dat waardeverandering 11) van vóór de invoering van de vermogensaanwasdeling die pas in de daarna behaalde jaarresultaten zijn begrepen door middel van een overgangsregeling dienen te worden geëlimineerd” 12).

Voorts is de cumulatieve werking van deze aftrek, zoals die tot uiting komt in de onder 9 genoemde rendementstekorten, naar onze mening eveneens niet relevant voor het aan de orde gestelde probleem. Indien het principe van de aftrek inzake stille reserves wordt erkend ligt het in de rede dat het in een bepaald jaar niet te effectueren gedeelte van deze aftrek in andere jaren — voor zover nodig — in mindering komt van de onder 8 genoemde overwinst. Slechts over het aantal jaren, waarin gecompenseerd kan worden en over enige andere technische details kan men van mening verschillen. In het kader van de derde conclusie van het akkoord-Albeda kan de tijdelijke aftrek inzake de stille reserves derhalve niet als een „cumulatie van correcties op de waardering van het eigen vermogen” of als een „dubbelstelling” worden gekwalificeerd.

Parlement en vakbeweging

De groeperingen, die zich qualitate qua intensief met de VAD bezighouden, zijn het parlement, de werkgevers en de werknemers. Van deze drie hebben de *werkgevers* zich — voor zover wij konden nagaan — buiten de discussie rondom het compensatieprobleem gehouden.

De eerste, die in het *parlement* de kwestie van cumulatie en dubbelstelling aansneed was het kamerlid Nooteboom, voormalig lid van de D'66-fractie. Hij merkte op dat het rendementspercentage van een bepaald pakket staatsobligaties wordt toegepast op een eigen vermogen, dat „enigermate indexeerd is aan de prijsontwikkeling”. Vervolgens stelde hij: „Algemeen is het gevoelen dat het rendement op nominale beleggingen voor een zeer groot gedeelte bestaat uit een vergoeding wegens de uitholling van de hoofdsom als gevolg van de inflatie. Wordt die uitholling hier niet op een andere wijze gecompenseerd, nl. door indexatie? Maar dan is volstrekt onbegrijpelijk waarom het effectieve rendement op nominale staatsobligaties als norm wordt verheven voor de primaire vergoeding op dit geïndexeerde eigen vermogen.

6) VAD krijgt ook indirecte terugwerkende kracht, *Het Financieele Dagblad*, 11 augustus 1976.

7) Zie het in voetnoot 6 genoemde artikel. Het hier genoemde effect — ook wel met „stille terugwerkende kracht” aangeduid — moet worden onderscheiden van de directe terugwerkende kracht. Daarmee wordt bedoeld het feit dat de VAD-regeling van kracht is op reeds afgesloten boekjaren. In het in juni 1976 ingediende wetsontwerp werd als aanvangsjaar genoemd 1975. Bij Nota van Wijziging dd. 25 januari 1977 is dit gewijzigd in 1976. Volgens *Het Financieele Dagblad* van 27 januari 1978 zal het kabinet-Van Agt als invoeringsdatum 1 januari 1977 hanteren.

8) Met name het CDA en de VVD hebben deze kritiek geuit (Zie Voorlopig Verslag blz. 29, resp. 32). Buiten het parlement is N. Nobel de felste opponent tegen dit effect geweest en überhaupt tegen de gehele VAD-regeling. Zie daarvoor zijn artikelen in *Het Financieele Dagblad* van 7 en 8 mei, 7/9 en 10 juni 1975, 11, 13, 14/16, 20 augustus, 10, 11/13 en 15 september 1976, 12/14, 15, 16 en 17 februari 1977.

9) Nota van Wijzigingen, blz. 13.

10) Zie met name het in voetnoot 8 genoemde artikel dd. 15 februari 1977 van Nobel.

11) Bedoeld zal zijn „waardeveranderingen”.

12) Memorie van Antwoord, blz. 27. In deze Memorie wordt overigens toegegeven „dat deze regeling ruw is, in die zin dat in de herwaardering de stille reserves niet alle en niet tot hun volle omvang tot uitdrukking zullen worden gebracht en dat voorts de verdeling over 10 jaar globaal is” (blz. 28).

Kan de regering dat verduidelijken?" 13). In hun antwoord wijzen de bewindslieden erop „dat het hier twee verschillende zaken betreft. Bij de herwaardering gaat het om een op aanvaardbare wijze benaderen van de reële waarde van het eigen vermogen. De vaststelling van de in aftrek op de winst te brengen beloning voor dat vermogen geschiedt echter door een afsplitsing van een deel van de in nominale termen berekende winst. Bij het vaststellen van de winst op nominale basis past het, voor de vergoeding over het eigen vermogen aan te sluiten bij het rendement op staatsobligaties, ook wanneer daarin een inflatiecomponent is begrepen" 14). Met name de laatste, op het eerste gezicht cryptisch geformuleerde zin raakt de kern van het probleem. Wij komen op dit antwoord dan ook nog nader terug.

In het Voorlopig Verslag heeft de PvdA kritiek op de herwaardering van het eigen vermogen — zij vindt dit in strijd met de fiscale regels — maar ze is het eens met de hoogte van de primaire vergoeding voor het eigen vermogen en met de ophoging met 2 punten risicopremie 15). Uit het eindverslag blijkt echter dat de PvdA de gedachtengang van Nooteboom tot de hare maakt. Zij vindt dat met betrekking tot de winst op nominale basis en de vergoeding over het eigen vermogen op basis van het rendement op staatsobligaties „onvergelijkbare zaken" met elkaar worden vergeleken. Na een vergelijking tussen obligatie en investeringen in onroerend goed komt de PvdA tot de slotsom dat „inderdaad een dubbele compensatie is ingebouwd", die moet worden teruggebracht tot een enkelvoudige. Gedacht wordt dan aan „of het terugnemen van de bepaling van de herwaardering of het terugbrengen van het basispercentage van de vergoeding over het eigen vermogen" 16).

Ook de *vakbeweging* heeft zich met betrekking tot het compensatieprobleem niet onbetuigd gelaten, zij het dan dat het CNV in tegenstelling tot de FNV er niet uitvoerig aandacht aan heeft besteed. Het CNV volstaat met het voorhands uitspreken van de mening dat „gelet op het feit dat de inflatie voor een belangrijk deel wordt meegenomen in het rentepercentage" 17) de waardering van het eigen vermogen in afwachting van de studie-Hofstra niet moet geschieden op basis van de vervangingswaarde maar op basis van de historische kostprijs.

De FNV acht het voorstel met betrekking tot het percentage „van alle logica ontbloomt". Zij redeneert: „Dit effectieve rendement betreft dus *niet-waardevaste leningen* en wordt toegepast op het *wel-waardevast* gemaakte eigen vermogen" en concludeert: „Een dergelijke tweeledige correctie ten behoeve van de oorspronkelijke aandeelhouders is in strijd met geldende opvattingen terzake" 18). Via haar commentaar op de Nota van Wijziging komt de FNV nog eens op deze zaak terug. Zij herhaalt het eerder geciteerde argument maar merkt bovendien nog het volgende op: „In de Memorie van Antwoord wordt deze volstrekt onlogische tweeledige correctie ten behoeve van de oorspronkelijke aandeelhouders op een zonderlinge manier gemotiveerd. Erkend wordt dat in de primaire vergoeding voor het eigen vermogen inderdaad een inflatiecomponent is begrepen. Dit past echter volgens de regering bij het vaststellen van de winst op nominale basis. Het gaat evenwel niet om winstvaststelling, maar om de vaststelling van de primaire vergoeding!" 19).

Ook een deskundige op het gebied van de VAD als F. L. G. Slooff, is van mening dat zowel het opwaarderen van het eigen vermogen als het bij de vaststelling van de primaire beloning rekening houden met een inflatievergoeding een combinatie van twee correcties voor de prijsontwikkeling is die „uiteraard leidt tot een te ruime compensatie" 20). Hij verwijt het toenmalige kabinet-Den Uyl dan ook op dit punt „weinig consequent" te handelen.

Het SER-advies van 1968

Het probleem van de dubbele compensatie is geen nieuw

vraagstuk. Al in 1968 werd in een advies van een SER-commissie (waarin de heer Albada aanvankelijk zitting had) deze kwestie ter sprake gebracht 21). De werkgroep Financiering van deze commissie koos als uitgangspunt de fiscale winst, echter gecorrigeerd voor afschrijving naar vervangingswaarde. Voor het percentage vergoeding over het eigen vermogen wilde ze uitgaan van het effectieve rendementspercentage van een bepaald pakket staatsobligaties 22); de vergoeding werd bepaald door het aldus gekozen percentage te berekenen over het eigen vermogen, ontleend aan de commerciële balans. Daarbij ging de werkgroep ervan uit dat verwezenlijking van de voorstellen van de toenmalige Commissie Ondernemingsrecht (de Commissie-Verdam) tot „een meer werkelijkheidsgetrouw beeld van het vermogen" 23) in de gepubliceerde jaarstukken zou leiden. Men mag o.i. aannemen dat bedoeld is dat het eigen vermogen meer op actuele dan op historische waarden zal zijn gebaseerd 24).

Uit deze gegevens kan worden geconstateerd dat hier sprake is van:

- een winstbegrip met een substantialistisch karakter, m.a.w. een winst waarin de vermogenstoename veroorzaakt door geldontwaarding tot op zekere hoogte wordt geëlimineerd;
- een vergoedingspercentage waarin — naar algemeen wordt aangenomen — zit begrepen een gehele of gedeeltelijke vergoeding voor het verlies als gevolg van de waarde-daling van de in nominale termen uitgedrukte hoofdsom;
- een eigen vermogen waarvan indertijd werd verwacht dat op korte termijn de bepaling van de grootte ervan in redelijke mate op de actuele waarde zou aansluiten.

Op grond van het bovenstaande stelde de werkgroep zich de vraag „of de 'rentestandaard' niet moest worden gecorrigeerd voor de inflatoire prijsontwikkeling; gesteld zou immers kunnen worden dat bij het ontbreken van een dergelijke correctie zowel in de omvang van het vermogen als in de rentestandaard een inflatiecomponent verscholen is, hetgeen ertoe zou leiden dat in de vermindering van de winst met de primaire vergoeding over het eigen vermogen deze inflatiecomponent tweemaal zou zijn verwerkt" 25). De werkgroep erkende dat deze gedachtengang in beginsel

13) Voorlopig Verslag, blz. 37 en 38.

14) Memorie van Antwoord, blz. 34.

15) Voorlopig Verslag, blz. 35.

16) Eindverslag, blz. 23 en 24.

17) Commentaar dd. 13 september 1976 op het wetsontwerp VAD van het CNV, blz. 3.

18) Commentaar dd. 16 september 1976 op het wetsontwerp VAD van de FNV, blz. 4.

19) Commentaar dd. 21 februari 1977 van de FNV op de Nota van Wijzigingen van het ontwerp van Wet op de Vermogensaanwasdeling, blz. 3.

20) F. L. G. Slooff, Het ontwerp van Wet op de Vermogensaanwasdeling, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-huishoudkunde*, december 1976, i.h.b. blz. 622.

21) Commissie Vermogensaanwasdeling, *Advies inzake vermogensaanwasdeling en andere instrumenten van bezitsvormingsbeleid*, SER, 1968, no. 2.

22) Een apart opslagpercentage uit hoofde van de risicofactor achtte de werkgroep niet nodig; met het risico-element zou naar het oordeel van de werkgroep rekening worden gehouden indien aan de vergoeding over het eigen vermogen een cumulatief preferent karakter zou worden gegeven.

23) Bijlage IV, blz. 9.

24) Het is een illusie gebleken, dat de hier genoemde voorstellen — die de proloog vormden voor de latere Wet op de jaarrekening van ondernemingen, thans als titel 6 geïncorporeerd in Boek 2 van het Burgelijk Wetboek — tot gevolg zouden hebben dat het vermogen meer werkelijkheidsgetrouw in de jaarstukken zou worden weergegeven. De interpretatie van art. 311 van Boek 2 inzake de waarderingsgrondslagen is tot op heden, getuige de praktijk van de jaarverslaggeving, bepaald nog niet eensluitend en ook internationaal gezien is een communis opinio over deze problematiek nog moeilijk te zien.

25) Bijlage IV, blz. 12.

juist is maar zij wees er tevens op dat „het zeer wel mogelijk is dat het vermogen volgens de commerciële balans slechts met vertraging en niet volledig de invloed van de inflatoire ontwikkeling ondergaat”. Anderzijds acht zij de overwinst te hoog omdat in het door haar gekozen winstbegrip geen rekening wordt gehouden met de z.g. inhaalafschrijvingen, dat is het extra bedrag aan afschrijvingen dat ten laste van het resultaat wordt gebracht als gevolg van in het verleden te laag geboekte afschrijvingen. De hier genoemde twee onvolkomenheden — een te hoge aftrek inzake vergoeding eigen vermogen en een te hoge winst — zullen naar de mening van de werkgroep „tenderen elkaar te compenseren, zij het dat de mate waarin dit geschiedt, niet vaststaat” 26).

Enige combinaties van winst en vergoeding eigen vermogen

Bovenstaand stukje historie wordt hier nog eens voor het voetlicht gebracht omdat m.b.t. het wetsontwerp-Den Uyl een soortgelijke problematiek zich voordoet. Er is echter een belangrijk en in 't oog springend verschil: in het wetsontwerp wordt uitgegaan van een op nominalistische wijze bepaalde winst, een winst derhalve waarbij vermogens-toenames, uitsluitend ontstaan als gevolg van de koopkrachtdaling van het geld, zijn inbegrepen 27). Het is deze wijze van winstberekening die de in dit wetsontwerp gehanteerde methode voor de berekening van de vergoeding over het eigen vermogen onder een zeker — nog nader toe te lichten — voorbehoud rechtvaardigt. Onze argumentatie hiervoor is gebaseerd op onderstaande gedachtengang.

Allereerst enige feitelijke gegevens waarbij de volgende afkortingen worden gebruikt:

- W_n = op nominalistische wijze bepaalde winst;
- W_a = op substantialistische wijze bepaalde winst, een winst derhalve bepaald via een actuele waarde-methode;
- x = het reële rentepercentage;
- y = inflatievergoeding begrepen in de nominale rentevoet (in %);
- EV_n = eigen vermogen, bepaald op basis van historische kostprijs d.w.z. tegen nominale waarde;
- EV_a = eigen vermogen bepaald op basis van actuele waarde.

Nu zijn in het kader van ons onderwerpen afgezien van een eventuele risicopremie in principe vier combinaties van winst en vergoeding eigen vermogen relevant:

- I. $W_n - (x + y) \% \text{ van } EV_a$
- II. $W_n - x \% \text{ van } EV_a$
- III. $W_n - (x + y) \% \text{ van } EV_n$
- IV. $W_a - x \% \text{ van } EV_a$

Combinatie I wordt gehanteerd in het wetsontwerp-Den Uyl. De voorstellen van de critici van I komen neer op de combinaties II en III, dus of een reële rentepercentage over een geïnflerd vermogen, of een nominale rentevoet over een nominaal vermogen beide uitgaande van W_n .

Uit oogpunt van de ondernemingscontinuïteit — een belang dat zowel de aandeelhouders als de werknemers raakt — is een substantialistisch winstbegrip doorgaans te prefereren boven een winstbegrip dat stoelt op de gulden-is-gulden regel. Een duidelijke illustratie van deze stelling is de opdracht verstrekt aan Prof. Hofstra om de regering te adviseren inzake de keuze van een alternatief voor het huidige fiscale winstbegrip, een alternatief waarbij zowel aan de door de fiscus zo zeer begeerde objectiviteit als aan de door het bedrijfsleven gewenste eliminatie van inflatie-winsten recht zal worden gedaan.

Bij de verdeling van de aldus bepaalde winst over de productiefactoren kapitaal en arbeid komt het ons aanmerkelijk voor dat de kapitaalverschaffers recht hebben op een

vergoeding die — afgezien van een eventuele risicopremie — gebaseerd is op een reële rentevoet berekend over de werkelijke, actuele waarde van hun vermogen. Aldus gesteld is alternatief IV de meest aanvaardbare van de besproken combinaties.

Omdat echter in het wetsontwerp-Den Uyl als basis voor de berekening van de overwinst niet een substantialistisch maar een nominalistisch winstbegrip wordt gehanteerd, wordt door een ophefing van de reële rentevoet met een inflatiepremie globaal een in eerste instantie redelijke compensatie verkregen voor een te hoog berekende winst. Het is o.i. tegen de achtergrond van deze gedachtengang dat het eerder geciteerde antwoord aan kamerlid Nooteboom moet worden gezien: „Bij de herwaardering gaat het om een op aanvaardbare wijze benaderen van de reële waarde van het eigen vermogen Bij het vaststellen van de winst op nominale basis past het voor de vergoeding over het eigen vermogen aan te sluiten bij het rendement op staatsobligaties, ook wanneer daarin een inflatiecomponent is begrepen”.

De in de combinaties II en III begrepen vergoeding over het eigen vermogen is op zich beschouwd niet irreëel maar compenseert — ervan uitgaande dat IV de ideale combinatie is — onvoldoende de „fout”, die in de in nominale termen berekende winst zit opgesloten 28). Het zal overigens duidelijk zijn dat $x \% \text{ van } EV_a$ niet hetzelfde behoefte te zijn als $(x + y) \% \text{ van } EV_n$; afhankelijk van de concrete cijfers kunnen tussen de uitkomst van deze berekeningen grote verschillen bestaan. Voorts moet worden gewezen op de „verleiding”, als juiste combinatie „een *nominaal* winstbedrag minus een *nominale* rentevoet over een *nominaal* vermogen” aan te merken. Een identiek adjectief bij de drie voornoemde bestanddelen — winst, rentevoet en vermogen — biedt geen garantie voor een goede uitkomst. Een andere factor van niet te onderschatten betekenis is het feit dat de omvang van de inflatie onvoldoende in het, in het wetsontwerp aangeduide, rendementspercentage tot uitdrukking komt. Voor een uiteenzetting over dit verschijnsel volstaan we in het kader van dit artikel met een verwijzing naar de literatuur over dit onderwerp 29).

Ten slotte is een vergelijking van combinatie I met de desbetreffende bevindingen van de SER-commissie in 1968 vermeldenswaard. Toen concludeerde de commissie dat:

26) Idem blz. 12 en 13. Zie ook G. Rietkerk, De beloning voor het eigen vermogen in het kader van de VAD, *De Naamloze Vennootschap*, november 1975. Deze auteur merkt n.a.v. de beschouwingen van de werkgroep Financiering onder meer op dat de door de werkgroep gekozen rentevergoeding en het gekozen winstbegrip elk afzonderlijk niet een volledige compensatie aan de aandeelhouders voor de inflatie geven maar dat de verschillende factoren samen gemakkelijk een cumulatieve van inflatiecompensaties kunnen veroorzaken „waardoor de ingecalculerde schadeloosstelling voor de geldontwaarding een veelvoud kan zijn van de opgetreden koopkrachtaantasting van de geldeenheden” (blz. 192).

27) Hierbij wordt afgezien van bepaalde fiscaal toegestane technieken als het ijzeren voorraadstelsel en de vervangingsreserve (art. 14, Wet op de Vennootschapsbelasting).

28) Volledigheidshalve dient te worden gememoreerd, dat bepaalde elementen van deze zienswijze op de problematiek van de dubbele compensatie eerder — zij het in andere bewoordingen, met andere nuances en wellicht minder expliciet — naar voren zijn gebracht. In dit verband kunnen met name worden genoemd: D. A. M. Meeles, Enige fiscale aspecten van de voorgestelde vermogensaanwasdeling, *De Naamloze Vennootschap*, september 1976, en K. van der Heeden, Het wetsontwerp vermogensaanwasdeling, *ESB*, 11 augustus 1976.

29) Onder meer het in voetnoot 28 genoemde artikel van Meeles en drie artikelen in het *Economisch Kwartaaloverzicht* van de Amsterdam-Rotterdam Bank, nl.: M. M. G. Fase, Obligatierendement en inflatieverwachtingen: een kwantitatieve analyse van de ervaringen in Nederland, september 1972; W. Driehuis, Diagnose en prognose van de conjunctuur ten behoeve van overheid en bedrijfsleven, juni 1973; C. K. F. Nieuwenburg en H. J. Leemreize, De kapitaalmarktrente in Nederland: een empirisch onderzoek, maart 1974.

- de fiscale winst, gecorrigeerd voor afschrijvingen op basis van vervangingswaarde, „onvolkomen” — lees: te hoog — is, aangezien geen rekening is gehouden met inhaalafschrijvingen;
- een nominale rentevoet over een „werkelijkheidsgetrouw” eigen vermogen „onvolkomen” — lees: te hoog — is, omdat tweemaal voor inflatie wordt gecorrigeerd;
- deze twee onvolkomenheden „tenderen elkaar te compenseren”.

Nog afgezien van het feit dat in het winstbegrip van combinatie I met inhaalafschrijvingen geen rekening wordt gehouden, verschilt dit winstbegrip met dat van de toenmalige SER-commissie op een belangrijk onderdeel, nl. de afschrijving bij de SER-commissie op actuele waardebasis, bij combinatie I op basis van nominale waarde. In het verlengde van deze gedachtengang en rekening houdend met de gesignaleerde te lage inflatievergoeding in de nominale rentevoet, lijkt de conclusie, dat een vergoeding op basis van een nominale rentevoet over een werkelijkheidsgetrouw, op basis van actuele waarde bepaald, eigen vermogen een nominale winst niet overcompenseert, niet onaannemelijk.

Combinatie I nader bezien

Er zijn echter wel enige vraagtekens te plaatsen bij combinatie I. Daarbij schenken we achtereenvolgens aandacht aan:

- de gerealiseerde waardeestijging;
- de latente belastingclaim die op de herwaardering rust;
- de vervroegde afschrijving en de investeringsaftrek 30).

Uitgaande van IV als de meest juiste combinatie zou combinatie I aanvaardbaar zijn als $W_n - (x + y) \% \text{ van } EV_a^- = W_a - x \% \text{ van } EV_a$. Hieruit vloeit voort: $W_n - W_a = y \% \text{ van } EV_a$. Het verschil tussen W_n en W_a is de gerealiseerde waardeestijging van de materiële activa, althans indien onder W_a wordt verstaan de winst volgens de klassieke vervangingswaardeleer. Derhalve kan — met inachtneming van laatstgenoemde beperking — worden geconcludeerd dat het resultaat van I op hetzelfde neerkomt als dat van IV, als de in de fiscale winst begrepen gerealiseerde waardeestijging van de materiële activa gelijk is aan het in de nominale rentevoet begrepen inflatiepercentage genomen over het geherwaardeerde eigen vermogen. M.a.w. indien en voor zover $y \% \text{ van } EV_a$ in vergelijking tot de gerealiseerde waardeestijging van de materiële activa groter c.q. kleiner is, zou er sprake zijn van over- respectievelijk ondercompensatie.

Een tweede vraagteken kan worden geplaatst bij het feit dat bij de in het wetsontwerp gevolgde methode voor de berekening van de reële waarde van het eigen vermogen, de latente belastingclaim die op de herwaardering rust niet in mindering van die herwaardering wordt gebracht. Opgemerkt kan worden dat zodra de inflatoire waardeestijging wordt geconstateerd en aangemerkt als een onderdeel van het eigen vermogen, tegelijkertijd de zekerheid bestaat dat bij voortzetting van het huidige belastingregime vroeg of laat over de in de herwaardering begrepen ongerealiseerde waardeestijging belasting moet worden betaald. Over de presentatie in de jaarrekening van deze belastingclaim bestaat in de literatuur geen eenstemmigheid 31). De vraag is of in het kader van de in het wetsontwerp-Den Uyl ontworpen normatieve vergoeding over het eigen vermogen deze claim — volgens Meeles in de orde van grootte van 20% van „de berekende meerwaarde alsmede op de in het vermogen begrepen fiscaal toelaatbare reserves” 32) — van de herwaardering moet worden afgetrokken om aldus een werkelijkheidsgetrouw eigen vermogen te verkrijgen. Het antwoord dat deze aftrek inderdaad moet plaatsvinden, lijkt ons verdedigbaar. Immers, zien we door de tijdsliuier heen, dan moet worden geconstateerd dat de inflatoire waardevermeerdering als gevolg van de fiscale claim slechts ten dele de waarde van het

bezit der eigen vermogensverschaffers doet vermeederen. Slechts het tijdstip waarop deze claim als vreemd vermogen wordt opgevoerd, staat dan ter discussie.

De wetgever kan uiteraard bepaalde theoretische onvolkomenheden in een wetsontwerp onderkennen zonder voorbij te gaan aan de moeilijkheden die de praktische uitvoerbaarheid van de correcties ter opheffing van deze onvolkomenheden met zich mee brengt. M.b.t. ons eerste vraagteken — het eventuele verschil tussen $y \% \text{ van } EV_a$ en de jaarlijkse gerealiseerde waardeestijging — is kennis van deze jaarlijkse gerealiseerde agio's noodzakelijk. Dit is nu echter een problematische zaak, aangezien de (klassieke) vervangingswaardemethode in de praktijk, voor zover deze in de gepubliceerde jaarverslagen naar voren komt, sporadisch wordt toegepast. Wij zien derhalve vooralsnog geen mogelijkheid, de gesignaleerde over- of ondercompensatie — indien en voor zover aanwezig — op te heffen.

Deze moeilijkheid doet zich in mindere mate voor t.a.v. de latente belastingclaim op de herwaardering. Getuige het eerder vermelde percentage van 20% is het wellicht mogelijk deze in de fiscale praktijk gehanteerde vuistregel voor dit doel te gebruiken.

Resumerend stellen we vast dat in de gehanteerde methode ter berekening van de vergoeding over het eigen vermogen de mogelijkheid zit opgesloten van een over- of ondercompensatie ter grootte van het verschil tussen de in de nominale rentevoet begrepen inflatievergoeding gerelateerd aan het op actuele waardebasis gebrachte eigen vermogen en de jaarlijkse gerealiseerde, in de fiscale winst opgenomen, waardeestijging. Een in de praktijk te realiseren oplossing ter opheffing van deze onvolkomenheid is echter meestal niet voorhanden. Wel realiseerbaar lijkt de correctie op het eigen vermogen ter grootte van de latente belastingclaim op de herwaardering, in zoverre dat een op forfaitaire wijze bepaald percentage ad 20 hiervoor te gebruiken is.

Vervroegde afschrijving en investeringsaftrek

Werden bovenstaand enige kanttekeningen gemaakt bij de waardering van het eigen vermogen, ook t.a.v. het gehanteerde winstbegrip, kunnen, nog afgezien van de gulden-is-gulden regel, nog enige vraagtekens worden geplaatst en wel m.b.t. de vervroegde afschrijving en de investeringsaftrek.

De fiscale faciliteit van de *vervroegde afschrijving* brengt gedurende het aantal geschatte gebruiks jaren een verschuiving teweeg in de jaarlijkse opeenvolgende afschrijvingen van een actief. Ze heeft geen invloed op de totale afschrijving, die gedurende de levensduur van de duurzame produktiemiddelen plaatsvindt. Derhalve wordt ook het totaal van de jaarlijkse fiscale winsten gedurende de gebruiksperiode niet beïnvloed. Zo bezien is er geen aanleiding in het kader van de berekening van de overwinst de fiscale winst te corrigeren voor het jaarlijkse bedrag aan vervroegde af-

30) In de hiernavolgende alinea's worden enige termen en begrippen uit de theorie van de winst- en vermogensbepaling gebruikt, waarvan het niet mogelijk is ze binnen het bestek van dit artikel nader toe te lichten. Verwezen mag worden naar de desbetreffende literatuur. In dit verband kan worden genoemd: Nivra geschrift no. 18, *Toepassing van actuele waarden in de jaarrekening* (met name het door J. Klaassen geredigeerde hoofdstuk 2, getiteld Begrippen, gehanteerd bij de bepaling van vermogen en resultaat), Kluwer, Deventer; R. Slot en R. M. Vijn, *De ontwikkeling van het winstbegrip*, Stenfert Kroese, Leiden, 1977; H. Beckman en C. A. Buningh, *De jaarrekening*, Stenfert Kroese, Leiden, 1977; M. van Wallenburg, *Theorie en praktijk van de winstbepaling*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1977.

31) Zie hiervoor de discussie in het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* tussen M. A. van Hoepen (januari en februari/maart 1973, januari 1977), W. F. Nederstigt (februari 1975 en juli/augustus 1977) en R. H. Veenstra (juli/augustus 1977).

32) Zie het in voetnoot 28 genoemde artikel, blz. 145.

schrijving, een conclusie die de SER in 1968 heeft getrokken 33). Houden wij echter rekening met het belang van de individuele deelgerechtigden dan moet worden geconstateerd dat, indien deze deelgerechtigden niet gedurende de volledige gebruikperiode van de duurzame produktiemiddelen aan de onderneming zijn verbonden maar bijvoorbeeld alleen of grotendeels tijdens de jaren dat vervroegde afschrijving wordt toegepast, hun individuele deel in de overwinst gedurende de periode, dat ze bij de onderneming hebben gewerkt, als gevolg van deze vervroegde afschrijving nadelig kan worden beïnvloed. Natuurlijk kan worden tegengeworpen dat, bij een harmonisch opgebouwd complex van duurzame produktiemiddelen en een continue mogelijkheid tot vervroegde afschrijving met een gelijkblijvend percentage, dit nadeel niet zal optreden; echter dat laatstgenoemde modaliteiten bij voortdurende en in dezelfde omvang van kracht zijn, lijkt ons weinig realistisch. Wij concluderen derhalve dat het aanbeveling verdient ten behoeve van de berekening van de overwinst de fiscale winst voor de vervroegde afschrijving te corrigeren.

Bij de *investeringsaftrek* is sprake van een andere situatie. Deze aftrek is een puur fiscaal douceurtje, die in het jaar dat hij wordt toegepast de fiscale winst met een bedrag ter grootte van de investeringsaftrek doet verminderen; hij verandert in tegenstelling tot de vervroegde afschrijving daarmee ook de totale winst gedurende de gebruikperiode van het desbetreffende actief.

In het SER-advies van 1968 worden twee gezichtspunten belicht m.b.t. het al dan niet doen plaatsvinden van een correctie op de fiscale winst ten bedrage van de investeringsaftrek 34). De eerste visie heeft op het oog het effect van de investeringsaftrek op het investeringsvolume en daarmee op de werkgelegenheid. De redenering is kort gezegd aldus: de investeringsaftrek beïnvloedt de winstcapaciteit positief en stimuleert de investeringen en bevordert daarmee de werkgelegenheid, een effect dat ook de werknemers ten goede komt. Het andere gezichtspunt belicht het primaire doel van de investeringsaftrek, nl. het verkrijgen van belastingvermindering. Als zodanig heeft deze vermindering een vergroting van zowel de jaarlijkse als de totale, over de tijd gespreide, bedrijfsseconomische winst tot gevolg. In dit opzicht vertekent — aldus nog steeds het SER-advies — de investeringsaftrek de feitelijke winstsituatie, zodat de fiscale winst in het kader van de VAD-regeling met het bedrag aan investeringsaftrek zou moeten worden opgehoogd.

De SER kwam indertijd niet tot een keuze. Zij volstond met erop te wijzen dat deze keuze afhankelijk is van het gewicht dat aan ieder der gezichtspunten wordt toegekend. Naar onze mening is het eerste gezichtspunt niet houdbaar. Nog afgezien van het feit dat over het bestaan en de omvang van het effect m.b.t. de causale relatie tussen investeringen en werkgelegenheid geen eensluidende mening bestaat, kan worden opgemerkt, dat de investeringsaftrek een wezensvreemd element is bij de bepaling van het resultaat dat moet worden verdeeld tussen de produktiefactoren kapitaal en arbeid. Op grond hiervan slaat voor ons de balans door naar het tweede gezichtspunt.

Het toenmalige kabinet-Den Uyl was van mening dat in het licht van de onvolkomenheden van het fiscale winstbegrip „en ter wille van de eenvoud en uitvoerbaarheid van de regeling” onder meer correcties m.b.t. vervroegde afschrijving en investeringsaftrek achterwege moeten blijven. Met name het louter nominale karakter van het fiscale winstbegrip werd door het kabinet als een onvolkomenheid aange-merkt 35). Wat dit laatste betreft: het is o.i. een vergaande stap om ter wille van het nominale karakter van het gehanteerde winstbegrip naast de vergoeding van een geïnflueerd rentepercentage over een geïnflueerd eigen vermogen ook nog vervroegde afschrijving en investeringsaftrek als een soort correctiepost te beschouwen. De toelaatbare grens van het compenseren van een — overigens onvermijdbare — „fout” met behulp van andere „fouten” lijkt ons in dit op-

zicht overschreden te worden. Wat de praktische kant van de zaak betreft: de investeringsaftrek staat separaat op het aangiftebiljet vennootschapsbelasting vermeld. Voor de VAD-aanslag kan dan toch simpelweg deze aftrek bij de fiscale winst worden opgeteld? De vervroegde afschrijving zal door iedere onderneming die van deze faciliteit gebruik maakt extra-comptabel worden vastgelegd. Het zal derhalve weinig moeite kosten ten behoeve van de VAD-aanslag de vervroegde afschrijving als een correctie op de fiscale winst op te voeren.

Resumerend komen we tot de conclusie dat de jaarlijkse fiscale winst met het bedrag van de in het desbetreffende boekjaar genoten vervroegde afschrijving en investeringsaftrek zou moeten worden opgehoogd 36). Deze correcties brengen naar ons oordeel weinig praktische bezwaren met zich mee.

De studie - Hofstra en het wetsontwerp-Den Uyl

In het rapport-Hofstra wordt een paragraaf gewijd aan de mogelijke gevolgen van een inflatieneutrale belastingheffing voor de VAD 37). Zoals inmiddels bekend wordt in dit rapport onder meer een methode van winstberekening ontwikkeld, die resulteert in een fiscale winst, waarbij de koopkrachthandhaving van het eigen vermogen is verzekerd; een winst derhalve die beoogt het eigen vermogen in substantialistische zin in stand te houden. Hofstra stipuleert dat in geval van hantering van een dergelijk winstbegrip „bij de toekenning van een redelijk rendement over het eigen vermogen daarin niet weer opnieuw een bijdrage tot die koopkrachthandhaving behoeft te zijn begrepen”. Over de gewenste hoogte van een redelijk rendement inclusief risicoopslag, dat bij toepassing van het nieuwe fiscale winstbegrip moet worden gehanteerd laat Hofstra zich niet uit. Wel concludeert hij „dat een winstaanpassing die met de inflatie rekening houdt met een neerwaartse aanpassing van het rendementspercentage gepaard moet gaan”. M.b.t. de jaarlijkse herwaarderung van het eigen vermogen betwijfelt Hofstra — gelet op „de ongetwijfeld niet te verwaarlozen uitvoeringstechnische problemen daarvan” — het nut van een afzonderlijke herwaarderingsprocedure voor de VAD. Daarbij wijst hij op het feit dat voor een inflatieneutrale winstberekening jaarlijks een veelal gedeeltelijke herwaarderung van de fiscale boekwaarde zal plaatsvinden. Wel acht hij de eenmalige herwaarderung, die op het invoeringstijdstip van de VAD als onderdeel van het eigen vermogen wordt aangemerkt op zijn plaats.

Duidelijk is dat in de visie van Hofstra bij invoering van „zijn” fiscale winstbegrip een aanpassing moet plaatsvinden in de berekening van de vergoeding over het eigen vermogen. Daarbij staat het principe van de herwaarderung van het eigen vermogen buiten discussie; de aanpassing moet geschieden via een andere keuze van het rendementspercentage. Combinatie IV wordt derhalve dan actueel met dien verstande, dat W_a nu betekent: winst volgens de geldswaardecorrectiemethode.

Over de gevolgen van de invoering van een inflatieneutrale basis voor de berekening van de overwinst in combinatie met een neerwaartse aanpassing van het vergoedingspercentage voor de omvang van de VAD is thans zelfs bij benadering geen uitspraak te doen. De bewering dat als

33) T.a.p., bijlage IV, blz. 4.

34) Idem, blz. 5.

35) Memorie van Toelichting, blz. 17.

36) Tot dezelfde conclusie komen de FNV en het CNV; zie de voetnoten 17 t/m 19.

37) H. J. Hofstra, *Inflatieneutrale belastingheffing*, rapport uitgebracht aan de Minister van Financiën, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, hoofdstuk 9, paragraaf 3.7.

Baten van het Nederlandse aardgas: nu en in de toekomst

J. G. KOOPS*
J. D. OLTHOF*
D. A. STOPPELENBURG*

Nederland behoort nog steeds tot de energierijkste landen ter wereld. De inkomsten uit de exploitatie van het Groningse aardgasveld leveren een belangrijke bijdrage aan de huidige welvaart. Er rijzen hier twee vragen. Ten eerste: wie zijn in welke mate betrokken bij de reusachtige geldstromen rond de aardgasverkoop? Ten tweede: hoe zal dit beeld de komende 20 jaar veranderen? Op deze vragen wil dit artikel trachten een antwoord te geven. Dit is, voor zover ons bekend, tot op heden niet op enigszins overzichtelijke wijze gebeurd, terwijl het belang ervan voor de toekomstige sociaal-economische ontwikkelingen in Nederland nauwelijks kan worden overschat. De resultaten leiden tot een drietal conclusies. Allereerst, dat het gebrek aan informatie over de industriële en exportgasprijzen leidt tot enkele onzekerheden en discrepanties in de resultaten. Een mogelijke verklaring is, dat bijna de helft van het industriële verbruik voor rekening komt van een zestal grote bedrijven, die het aardgas betrekken tegen een aanzienlijk lagere prijs dan het officiële grootverbruikerstarief. Een tweede conclusie is, dat de Nederlandse staat aanzienlijke „verliezen” lijdt door de huidige lage exportgasprijzen; daarentegen worden de door Shell en Esso hiervoor gedeelde inkomsten ruimschoots gecompenseerd door hun belangen in buitenlandse gasbedrijven. Ten slotte, dat de daling van de inkomsten uit aardgas waarschijnlijk minder snel afneemt dan algemeen wordt verwacht, door de combinatie van stijgende reële gasprijzen en een sterk groeiend aandeel van de „hoogwaardige” — hooggeprijsde — kleinverbruikersmarkt in de totale aardgasverkoop.

De gasdistributiestructuur

Centraal in de gasdistributiestructuur van Nederland staat de NV Nederlandse Gasunie, waarin de NAM (50% Shell, 50% Esso) voor 50% deelneemt, DSM voor 40% en de staat voor 10%. Zij koopt niet alleen al het gas op dat in Nederland

wordt gewonnen door de verschillende exploitatiemaatschappijen maar voert ook een actief inkoopbeleid met betrekking

* De auteurs, studenten in de vrije studierichting scheikunde aan de Rijksuniversiteit Groningen, danken Prof. Dr. J. Kommandeur en Drs. H. J. M. de Vries voor hun waardevolle kritiek en enthousiasme tijdens de totstandkoming van dit artikel.

gevolg van de overgang naar een inflatieneutrale winst „de opbrengsten uit de in te voeren VAD beduidend teruglopen” — zoals de *Volkscrant* beweerde — berust dan ook op drijfzand. De invloed van deze overgang op de grootte van de overwinst hangt af van het verschil in uitkomst tussen de combinaties I en IV. Zolang hierover geen concreet cijfermateriaal beschikbaar is kan over de kwantificering van de consequenties van genoemde overgang voor de omvang van de overwinst geen uitspraak worden gedaan.

Conclusies

• De bedrijfseconomische literatuur die de winst- en vermogensbepaling tot onderwerp heeft, is inmiddels uitgegroeid tot een kleine bibliotheek. De discussie over de presentatie van resultaat en vermogen in de jaarrekening gaat nationaal en internationaal onverminderd voort. Nu de VAD voor de deur staat wordt aan deze discussie een nieuwe dimensie toegevoegd. Naast de winstbepaling is evenzeer de problematiek van de vermogensvergoeding relevant voor de omvang van de overwinst, waarvan in de opzet van het wetsontwerp-Den Uyl geleidelijk aan een steeds groter deel de werknemers ten goede komt. Tegen deze achtergrond bezien krijgt het vraagstuk van de waardebepaling van het eigen vermogen en van de winst een extra accent.

• Het nut van een parlementaire discussie over de wijze van verdeling van de VAD-opbrengsten in een collectief en in een individueel deel zal niemand in twijfel trekken. Het is noodzakelijk dat aan de principiële aspecten van deze kwestie niet wordt voorbijgegaan. Het is echter te hopen dat het niet bij deze discussie blijft. Winst- en vermogensbepaling zijn twee elementen die in de discussie over de bepaling van de overwinst tot op heden een centrale rol hebben gespeeld. Het lijkt daarom zinvol om — in afwachting van een inflatieneutraal winstbegrip — de combinatie van fiscale winst en vermogensvergoeding nog eens in nadere overweging te nemen.

Ten slotte

Voor zover het kabinet-Van Agt de middelen voor de VAD gedeeltelijk wil verkrijgen via een opslag op de vennootschapsbelasting worden wel de hierboven geschetste technische moeilijkheden vermeden, maar wordt de grondgedachte van de VAD geweld aangedaan. De idee namelijk dat de factor arbeid deelt in een winst die door kapitaal en arbeid te zamen is tot stand gebracht, wordt daarmee verlaten.

R. M. Vijn

38) de *Volkscrant*, 22 februari 1978.

tot buitenlands gas (b.v. het Noorse Ekofisk gas). Het gas wordt vervolgens verkocht aan vier afnemersgroepen n.l. gasdistributiebedrijven, industrie, elektriciteitscentrales en exportlanden.

Het grootste deel (in 1975: 92%) van het door de Gasunie ingekochte gas is afkomstig uit het Slochterenveld. Voor de resterende kleine velden is slechts weinig betrouwbare informatie voorhanden. Derhalve nemen wij aan, dat al het door de Gasunie verkochte gas (in 1975: 88,8 mrd. m³) wordt geëxporteerd door de exploitatiemaatschappij van het Slochterse gas: de Maatschap NAM/DSM (60% NAM, 40% DSM). Alle financiën voortvloeiend uit de verkoop van het gas worden verdeeld op een manier zoals in feite alleen geldt voor het Slochterse gas.

De inkomsten van de staat

De Nederlandse staat verkrijgt een reusachtige stroom inkomsten uit de verkoop van het aardgas. In de eerste plaats moeten de exploitanten — na aftrek van alle kosten — een winstaandeel (royalty) van 10% aan de staat afdragen. Over het resterende deel van de winst moet vennootschapsbelasting (50%) worden betaald. Daarnaast betreft de staat via deelnemingen in DSM en Gasunie dividend. Ten slotte was er, gezien het unieke karakter van het Slochterenveld, aanleiding tot een meer ingrijpende verdeling van de winst. Per 1 januari 1975 geldt een z.g. *schijvenregeling*, zowel voor de binnenlandse als voor de buitenlandse afzet.

Hierbij vindt de opbrengstverdeling plaats in drie schijven: van de netto-opbrengst van de exploitatiemaatschap NAM/DSM en van de Gasunie dividend uit de eerste schijf (0-5,5 ct./m³) gaat 70% naar de staat en 30% naar de betrokken maatschappijen, voor de tweede schijf (5,5-8,5 ct./m³) geldt een 85-15 verdeling en voor de derde schijf (8,5 ct./m³) een 95-5 verdeling 1). Hierdoor liepen de aardgasopbrengsten voor de staat in 1975 op tot 81% van de totale netto aardgasopbrengsten 2).

Ten einde enige rekening te kunnen houden met kostenstijgingen en inflatie zijn de voor de schijfindeling gehanteerde referentieprijzen binnen nauwe grenzen geïndexeerd. De indexering is gebaseerd op een derde van de ontwikkeling van de kosten van het levensonderhoud. Als gevolg van deze langzame verschuiving van de grenzen zal het aandeel van de staat in de toekomst stijgen. Op de grootte van deze en andere geldstromen zal nu worden ingegaan.

Geldstromen rond het aardgas: 1975

Om te komen tot een beeld van de geldstromen ten gevolge van exploitatie en distributie van het Nederlandse aardgas, zijn o.a. van belang:

- de exploitatiekosten van NAM/DSM en de bedrijfskosten van de Gasunie;
- royalties, vennootschapsbelasting en dividenden van de betrokken bedrijven;
- de extra herverdeling ten gevolge van de schijvenregeling.

De bedrijfskosten van de NAM/DSM en Gasunie zijn het verschil van bruto-opbrengsten van de Gasunie (f. 8.475 mln.) 3) en netto-opbrengsten uit het aardgas. Omdat de staatsinkomsten, groot f. 5.170 mln. 4), 81% van de totale netto-opbrengsten bedroegen wordt voor de bedrijfskosten berekend: $8.475 - \frac{5.170}{0,81} = f. 2.092$ mln. of wel

2,36 ct./m³. Hiervan kwam f. 698 mln. voor rekening van de Gasunie 3), f. 1.394 mln. van de Maatschap NAM/DSM. De Gasunie betaalde in 1975 f. 43 mln. vennootschapsbelasting aan de staat en f. 80 mln. dividend, waarvan f. 32 mln. aan DSM en f. 20 mln. aan Shell en Esso elk 3).

De exploitatiemaatschappij NAM/DSM moest van de

netto-opbrengsten royalty (10%) en vervolgens vennootschapsbelasting (50%) betalen. Uit verkoop van gas ontving zij f. 7.654 mln. 3) (bruto-opbrengsten), zodat aan royalty moest worden afgedragen: $0,1 \times (7.654 - 1.394) = f. 626$ mln.

De nu resterende f. 7.654 mln. — f. 1.394 mln. — f. 626 mln. = f. 5.634 mln. moet nu worden verdeeld volgens de belangenverhouding NAM-DSM in de Maatschap: 60-40. Aan de NAM viel zo f. 3.380 mln. toe, waarvan f. 1.690 mln. als vennootschapsbelasting (50%) werd afgedragen. DSM ontving zo f. 2.254 mln. waarover eveneens 50% belasting moest worden betaald.

Voor het resterende bedrag van f. 1.127 mln. zou bovendien sinds januari 1974 een afdracht verschuldigd zijn volgens een schijvenstelsel 5):

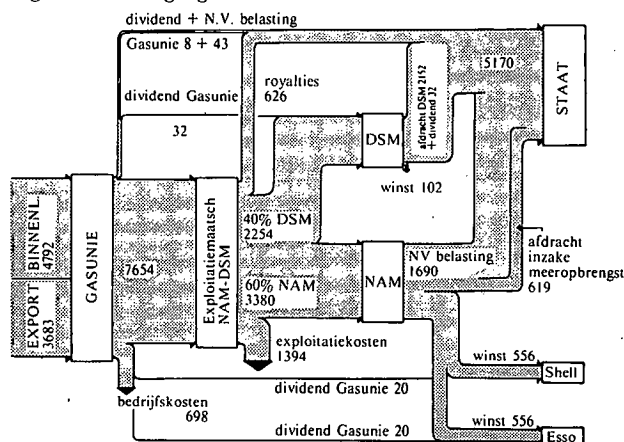
0 - 50 mln.	50%	300 - 400 mln.	93%
50 - 100 mln.	75%	400 - 1.000 mln.	95%
100 - 200 mln.	85%	1.000 - 1.500 mln.	98%
200 - 300 mln.	90%	1.500 of meer mln.	99%

Deze schijvenregeling leverde de staat nog eens f. 1.025 mln. op, zodat f. 102 mln. als winst zou zijn overgebleven. Of en in welke vorm een dergelijke afdracht heeft plaatsgevonden is echter niet duidelijk.

Uitgaande van de genoemde ministeriële mededeling dat 19% van de totale netto-opbrengsten voor de betrokken bedrijven was, d.w.z. f. 1.213 mln., wordt de winst voor Shell en Esso becijferd op f. 1.213 mln. — f. 102 mln. = f. 1.111 mln. Hiervan was f. 40 mln. afkomstig van de Gasunie als dividend. Uit de exploitatiemaatschap betrokken Shell en Esso derhalve f. 1.071 mln., d.w.z. elk f. 536 mln. netto winst. Voor de betrokken ondernemingen resteerde dus, na aftrek van royalty en vennootschapsbelasting: f. 6.260 mln. — f. 626 mln. (royalty) — f. 1.690 mln. (NAM) — f. 2.152 mln. (DSM) = f. 1.792 mln.

Hieruit resulteert, dat de NAM een bedrag van f. 1.792 mln. — f. 1.071 mln. — f. 102 mln. = f. 619 mln. extra afdroeg inzake de meeropbrengst ten gevolge van de schijvenregeling. In totaal leverde de schijvenregeling de staat f. 702 mln. op, door het aandeel van 81% in de totale netto-opbrengsten tegen 70% zonder toepassing van het schijvenstelsel. DSM nam hiervan dus f. 702 mln. — f. 619 mln. = f. 83 mln. voor haar rekening, slechts een klein deel van de genoemde afdracht van 1.025 mln. gld. Het voorgaande leidt tot het in figuur 1 afgebeelde diagram.

Figuur 1. Aardgasgeldstromen

1) Brief van minister Lubbers aan de Tweede Kamer, 17 september 1974, Bijlage *Handelingen*, II 1974 - 1975, 13 109, nr. 1.

2) Algemene Beschouwingen, *Handelingen*, II 1974 - 1975, 13 100, nr. 25.

3) Jaarverlagen Gasunie 1975 en 1976.

4) *De Volkskrant* en *Het Financieel Dagblad*, 12 oktober 1976; mededeling van minister Duisenberg n.a.v. vragen uit de Kamer over de *Miljoenennota 1977*.

5) *Scholingsmap Energiegroep*, Derde Wereld Centrum Nijmegen, 1975.

Kostenopbouw van één m³ gas

Er zijn gegevens van uiteenlopende betrouwbaarheid beschikbaar over de gasprijs voor de diverse deelmarkten. Tabel 1 geeft waarden samen met de omvang van de deelmarkt.

Tabel 1. De deelmarkten: prijs per m³ en aandeel in de totale verkopen in 1975

Deelmarkt	Afname (x 10⁹ m³)	Prijs (ct./m³)	Aandeel (%)
Distr. bedrijven	20,0	12,8	22,5
Industrie	11,3	12,8	12,7
Centrales	10,8	11,1	12,2
Frankrijk	9,4	9,0	10,6
België	11,3	8,2	12,7
West-Duitsland	21,0	7,9	23,6
Italië	5,0	5,4	5,6
Totaal:	88,8	10,0	100,0

Bronnen: zie voetnoten 3, 6, 7 en 8.

De gemiddelde industriële aardgasprijs is niet bekend, zodat een raming moet worden gemaakt. Officiële grootverbruikerstarieven zijn verdeeld in drie categorieën, met verschil tussen contracten afgesloten vóór dan wel ná 1973 (tabel 2).

Tabel 2. Grootverbruikerstarieven volgens oude en nieuwe contracten

Tarief-groep	Afname (x 10⁹ m³)	Vastrecht (f/jaar)	Tarief (ct./m³)	
			oud	nieuw
1	0,17 - 1,0	4,440	12,5	14,8
2	1,0 - 10,0	7,140	12,2	14,5
3	10,0 - 75,0	30,000	12,0	14,3

Bron: zie noot 6.

Een globale inventarisatie van het Nederlands industrieel verbruik laat zien dat bijna de helft kan worden toegewezen aan enkele zeer grote basisindustrieën. Het gaat hier o.m. om productie van ammoniak (Shell, Esso, DSM), staal (Hoogovens) en methanol (Akzo, DSM) met een verbruik van meer dan 75 mln. m³/jaar. Bovendien zijn de (langlopende) contracten hiervoor waarschijnlijk vóór 1973 afgesloten. Ook leveringen uit het z.g. „aardgaspotje” aan m.n. Aldel (50% Shell, 50% Hoogovens) en de Kempense Zink Maatschappij (99% Shell) behoren tot de extreem goedkope leveringen. Dit alles leidt tot de aanname dat de prijs bij deze leveringen veilig op 12 ct./m³ gesteld mag worden. Als de overige categorieën gelijk zijn verdeeld over de verschillende tarieven, volgt hieruit een industriële prijs van 12,8 ct./m³.

De staatsinkomsten bedroegen f. 5.170 mln. 4). Zij kunnen per m³ worden uitgedrukt op grond van de eerder beschreven schijvenregeling:

$$S = \sum_i s_i (p_i - k_i) \cdot 0,7 + \sum_j s_j \{ (5,5 - k_j) \cdot 0,7 + (p_j - 5,5) \cdot 0,85 \} + \sum_k s_k \{ (5,5 - k_k) \cdot 0,7 + (8,5 - 5,5) \cdot 0,85 + (p_k - 8,5) \cdot 0,95 \}$$

waarin:

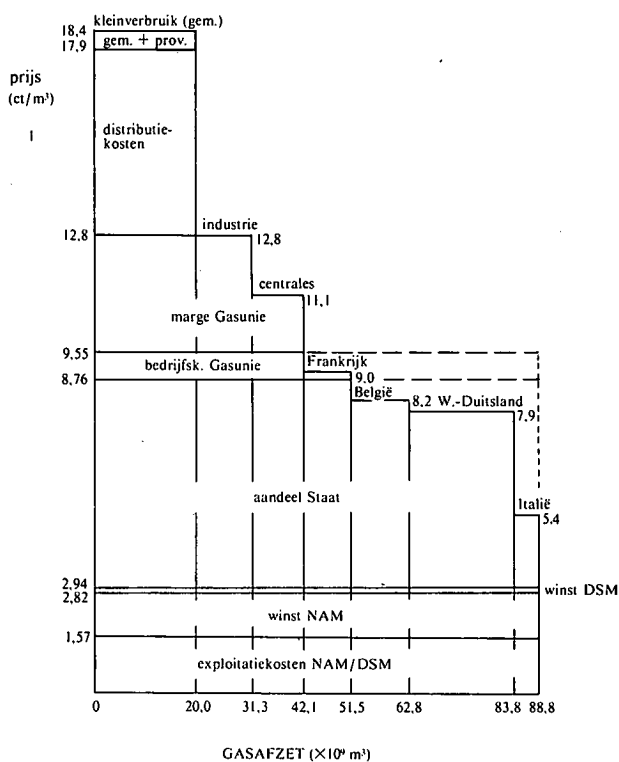
- i markten met een prijs $p_i < 5,5$ ct./m³, een marktaandeel s_i en kosten k_i (ct./m³);
- j markten met een prijs p_j tussen 5,5 en 8,5 ct./m³, een marktaandeel s_j en kosten k_j (ct./m³);
- k markten met een prijs $p_k > 8,5$ ct./m³, een marktaandeel s_k en kosten k_k (ct./m³);
- S is de totale opbrengst voor de staat in ct./m³.

We nemen aan dat de kosten voor alle markten gelijk zijn (d.w.z. $k_i = k_j = k_k$), nl. de eerder berekende 2,36 ct./m³.

Gebruik van de formule levert voor S 6,22 ct./m³ ofwel een bedrag van f. 5.123 mln. als staatsinkomsten in 1975. Dit is f. 353 mln. meer dan volgt uit de 81%-berekening, hetgeen nogmaals wijst op de onzekere aannames in de berekening, met name over de industriële en de exportprijzen.

Op basis van de in figuur 1 gegeven geldstromen en de gegevens uit tabel 1 kan de kostenopbouw van één m³ aardgas per deelmarkt worden berekend. De resultaten zijn weergegeven in figuur 2. De bovenvermelde onzekerheden komen hier naar voren als het verschil tussen de berekende gemiddelde gasprijs van 10,01 ct./m³ en de door de Gasunie opgegeven gemiddelde verkoopprijs van 9,55 ct./m³.

Figuur 2. De deelmarkten voor gasafzet: prijzen en hoeveelheden in 1975

Bronnen: zie voetnoten 3, 6, 7 en 8.

Bij deze figuur 2 kunnen nog enkele kanttekeningen worden gemaakt. Hoewel de distributiemaatschappijen worden geacht geen winst te maken wordt door de minister voor 1975 een bedrag genoemd van f. 105 mln. (0,5 ct./m³) als bijdrage van de gasdistributiebedrijven aan de middelen van gemeenten en provincies 6). Het belang dat gemeenten zo hebben bij een maximale gaslevering is een belangrijke drempel gebleken bij pogingen om tot energiebesparende maatregelen te komen.

Opvallend is verder het „verlies” dat geleden wordt door de lage prijs van het exportgas. Zelfs indien de bedrijfskosten van de Gasunie geheel aan de binnenlandse verbruiker zouden worden toegerekend (nauwelijks reëel gezien de hoge kosten van de hoofdleidingen naar het buitenland), moeten de binnenlandse gasverbruikers extra geld opbrengen om het gedeerde staatsaandeel van de exportopbrengsten te „bekostigen”.

6) Memorie van Antwoord, 12 november 1974. *Handelingen*, II 1974-1975, 13 146, nr. 6.

7) *Krachtchroniek*, Vereniging van Krachtwerktuigen, 17 maart 1977.

8) Tarieven Gemeentelijk Gasbedrijf Groningen.

Kosten en baten van de lage exportgasprijs

Zoals vermeld (fig. 2) is de prijs van het exportgas laag. De gemiddelde binnenlandse verkoopprijs bedraagt, met de raming van 12,8 ct./m³ voor de industrie, zo'n 12,3 ct./m³. Optrekken van de gemiddelde exportprijs van 7,9 ct./m³ naar dit niveau zou in 1975 ruim f. 2 mrd. meer inkomsten uit gasverkoop hebben opgeleverd. Door de schijvenregeling had de staat hiervan meer dan 81% ontvangen.

Momenteel zou echter optrekken van de gasprijs tot het niveau van de stookolie-equivalentieprijs (14,2 ct./m³) 9) alleszins gerechtvaardigd zijn, gezien de gebruiksvoordelen van het aardgas. Dit zou de inkomsten in totaal hebben doen toenemen met zo'n f. 2,9 mrd. Hiervan zou de staat, rekening houdend met de schijvenregeling, ruim 90% hebben ontvangen.

Ook voor de oliemaatschappijen betekent het niet-optrekken van de exportprijs een verlies van enkele honderden mln. gld. In tegenstelling tot de Nederlandse staat echter nemen deze bedrijven deel in buitenlandse distributiebedrijven (tabel 3).

Tabel 3. Het belang van Shell en Esso in de gasdistributie in West-Duitsland en België

	Afname in 1975 (x 10 ⁹ m ³)	Export- prijs (ct./m ³)	Deelname in distributie (%)			Totaal af te nemen (x 10 ⁹ m ³)	
			SHELL-ESSO samen				
W.-Duitsland	21,0	7,90				410	
Ruhrgas ...			15	15	30	167	
Thyssenagas			25	25	50	103	
Brigitta ...			50	50	100	50	
DETG ...			29,5	29,5	59	31	
RWE ...						15	
EWE ...						18	
VEW ...						26	
België ...			11,3	8,20	16,6	16,6	33,2

Bronnen: voetnoten 3, 7 en 10.

Stel dat de distributiebedrijven in één land elk dezelfde afgrensprijs betalen en hun gemiddelde verkoopprijs ter hoogte van de stookolieprijs ligt 11), dan is de meeropbrengst voor de buitenlandse distributiebedrijven voor België: 11,3 mrd. m³ × (14,2 - 8,2) ct./m³ = f. 678 mln., en voor West-Duitsland: 21,0 mrd. m³ × (14,2 - 7,9) ct./m³ = f. 1.323 mln. Hierbij is verondersteld dat de Westduitse distributiebedrijven een constant deel van de totale afname van West-Duitsland voor hun rekening nemen.

In België ontvingen Shell en Esso 33,2% van f. 678 mln. ofwel f. 225 mln. Het aandeel van Ruhrgas in de jaarlijkse afname van West-Duitsland bedraagt $\frac{167 \cdot 10^9 \text{ m}^3}{410 \cdot 10^9 \text{ m}^3} = 0,407$.

Shell en Esso hebben een gezamenlijk aandeel van 30% in Ruhrgas zodat deze maatschappijen in 1975 door hun aandeel in Ruhrgas 0,407 × 0,3 × f. 1.323 mln. = f. 162 mln. ontvingen. Op dezelfde manier zijn ook de inkomsten via de andere distributiemaatschappijen berekend, hetgeen voor West-Duitsland als totaal een bedrag oplevert van f. 548 mln. Uitgaande van de vennootschapsbelasting van 51% in West-Duitsland en van 35% in België betekent dit dat de oliemaatschappijen als gevolg van de te lage exportprijzen en door hun aandeel in de buitenlandse distributiebedrijven ruim twee maal zoveel ontvingen als het geval zou zijn geweest wanneer Nederland de exportprijzen had opgetrokken tot de stookolieprijzen.

Aardgasbaten in de toekomst

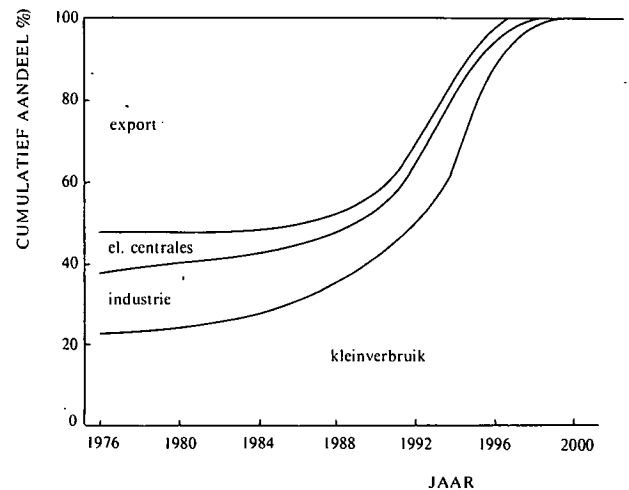
De prijzen van één m³ aardgas vertonen de laatste jaren een opgaande tendens, zowel ten gevolge van inflatoire ontwikke-

lingen in de economie als van een toenemende schaarste aan „hoogwaardige” energie.

Midden jaren zestig was het gasafzetbeleid, gevoerd door de Gasunie en gecontroleerd door de overheid, gericht op zo snel mogelijke verkoop, mede door de grootse perspectieven welke voor kernenergie leken te zijn weggelegd. Ondanks de in die tijd nog sterk stijgende voorraadschattingen van het Slochterenveld bleef de geplande uitputtingsduur gehandhaafd op 30 jaar. Dit zou worden gerealiseerd door het afsluiten van grote exportcontracten en een gunstige (lage) prijs voor industriële grootverbruikers van aardgas. In 1975 had dat geleid tot een exportaandeel van ruwweg 50% en een aandeel van elektrische centrales en andere grootverbruikers van 30% in de totale gasafzet, terwijl slechts 20% voor rekening kwam van de „dure” markt: de kleinverbruikers, via gasdistributiebedrijven.

Ten gevolge van de veranderde inzichten met betrekking tot de wereldoliesituatie en de ontwikkeling van kernenergie is dit beleid sterk gewijzigd. In het Gasplan 12) wordt binnen enkele jaren afbouw van de „goedkope” leveringen voor export en ondervuringsmarkt voorzien. Daardoor neemt het aandeel van de „dure” kleinverbruikersmarkt sterk toe, tot meer dan 80% tegen het eind van de eeuw (fig. 3). Welke gevolgen heeft dit voor de gemiddelde gasprijs?

Figuur 3. De verschuiving binnen de gasafzetmarkt

Bron: zie voetnoot 12.

In 1975 lag het gewogen gemiddelde van de eindverbruikersprijzen (zoals af te lezen in fig. 2) op 11,4 ct./m³. Aan de hand van het voor elke deelmarkt in de toekomst geplande aandeel in de afzet van het gas kan nu voor de komende 25 jaar de gemiddelde eindverbruikersprijs worden vooruitberekend (in guldens van 1975). Het resultaat is in fig. 4 weergegeven. Hieruit blijkt, dat buiten de verhogingen door inflatie en schaarste de gemiddelde verkoopprijs van Nederlands aardgas met 60% zal toenemen.

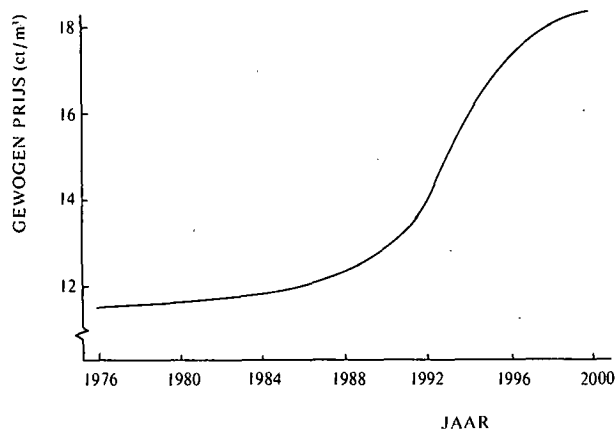
9) Voor deze omrekening is gebruik gemaakt van een „P-factor” (stookolieverrekenprijs) voor 1975 van f. 161,71.

10) Tanzer en Van Arkel, *Energie, Nederland: aardgas en kernenergie*, blz. 172.

11) Een redelijke aanname: de kleinverbruikersprijzen in België en Duitsland liggen 8-16 ct./m³ boven de Nederlandse.

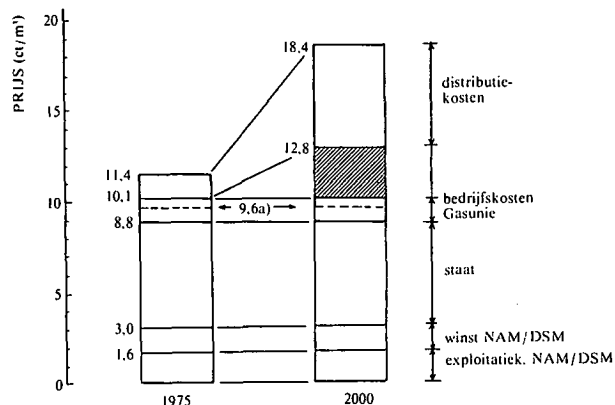
12) *Plan van Gasafzet*, 1975, 1976.

Figuur 4. De gewogen gemiddelde aardgasprijs als gevolg van marktverschuiving

Hoe ziet in het jaar 2000 de kostenopbouw van één m³ aardgas eruit? Als er naast dit „marktverschuivingseffect” geen andere prijsverhogingen optreden, de NAM, de DSM en de Gasunie eenzelfde opbrengst per m³ blijven ontvangen en de distributiekosten per m³ kleinverbruik niet veranderen, wordt de verdeling als in figuur 5.

Figuur 5. De ontwikkeling van de opbouw en de gewogen gemiddelde eindverbruikersprijs a.g.v. marktverschuiving

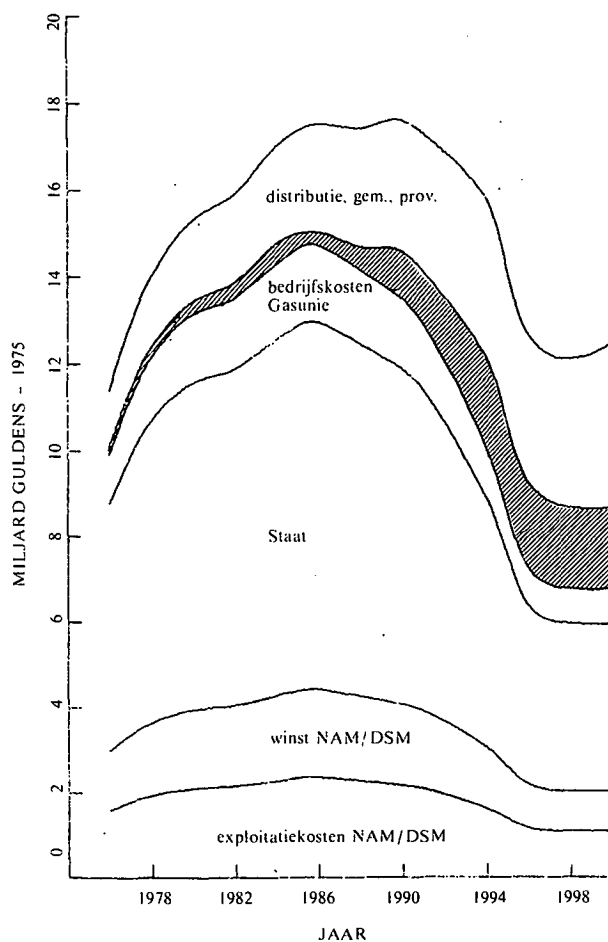
a) Hier wordt de discrepantie tussen de berekende gewogen gemiddelde prijs (10,01 ct./m³) en de door de Gasunie opgegeven gemiddelde prijs 9,55 ct./m³ in beeld gebracht; zie blz. 395.

De door verschuiving naar de kleinverbruikersmarkt veroorzaakte verhoging van de gemiddelde verkoopprijs bedraagt 7 ct./m³. Omdat in 1975 2,8 ct./m³ door de kleinverbruiker wordt betaald ter „financiering van de export” wordt in 2000 een overschot door de kleinverbruiker opgebracht van f. 560 mln. (1975). De verwachte inkomsten uit aardgasverkoop voor de periode 1975–2000 zijn weergegeven in figuur 6. Hierin is verwerkt het „marktverschuivingseffect” en een jaarlijkse reële prijsstijging van 5% voor elke deelmarkt. Dit cijfer ligt waarschijnlijk aan de lage kant, gezien de gemiddelde reële prijsstijging van 10% in de periode 1970–1976 13). Ook de reële stijging van de exploitatiekosten en kosten van de Gasunie wordt op 5% per jaar gesteld. Additionele veranderingen van deelmarktprijzen (b.v. optrekking van de exportprijzen) zijn niet verwerkt, terwijl verder het staatsaandeel van de netto-opbrengst onveranderd op 81% wordt gesteld 14).

Het gearceerde deel, meeropbrengsten ten gevolge van de marktverschuiving, blijkt in de orde van f. 13 mrd. (in gulden van 1975) te zijn, met een zwaartepunt in de jaren negentig.

Ook dit zijn inkomsten, over de besteding waarvan nu al een politieke discussie noodzakelijk is.

Figuur 6. Verwachte verdeling van de jaarlijkse bruto-opbrengsten uit het Nederlands aardgas, incl. distributie

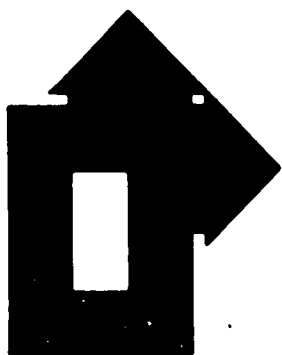
Conclusies

Niet-openbaarheid van informatie was de belangrijkste hinderpaal bij het onderzoek naar de verdeling van de opbrengsten van het Nederlandse aardgas. Het is noodzakelijk dat deze ontbrekende gegevens, zoals de netto-winst van DSM, specificatie van de grootverbruikerstarieven en de grootte en betaalde prijs voor het z.g. „aardgaspotje”, spoedig op tafel komen, omdat immers alleen dan het informatie-oligopolie wordt doorbroken. De beleidsbeslissingen kunnen dan weer worden genomen waar dat hoort: in de Tweede Kamer.

Toch levert het onderzoek met de — beperkt — beschikbare informatie een aantal conclusies op t.a.v. de huidige situatie en verwachte ontwikkeling van de verdeling van de aardgas-gelden. De inkomsten voor de Nederlandse staat uit het aardgas zullen, alleen al door reële prijsstijgingen, minder drastisch dalen dan i.h.a. wordt aangenomen. In gulden van 1975 blijven de inkomsten tot 1995 waarschijnlijk boven het

13) Berekend uit: prijsindexcijfers voor de gezinsconsumptie (CBS) en gegevens uit voetnoot 3.

14) Hierbij wordt het staatsaandeel enigszins onderschat; bij een reële indexering van de „schijven” van 5%/jaar loopt het staatsaandeel op tot 85% in 2000; is deze indexering 3%/jaar dan wordt dit 91%. Dit heeft echter geen belangrijke gevolgen voor de conclusies.

Planning in plaats van beredderen

A. F. VAN ZWEEDEN

Wanneer de voorzitter van het VNO, Mr. C. van Veen, in een interview met *Het Financieel Dagblad* zegt dat werkgelegenheid niet door overleg in stand kan worden gehouden, dan heeft hij het beperkte gelijk van de man die beweert dat praatjes geen gaatjes vullen. Onder verwijzing naar de slepende onderhandelingen in de Beleidscommissie Scheepsbouw betoogde Van Veen in dat vraaggesprek, dat overleg op bedrijfstakniveau ertoe kan leiden dat noodzakelijke beslissingen op de lange baan worden geschoven. Hij stelde zich met die uitspraak op naast de voorzitter van de FME, Prins, die de gang van zaken in de Beleidscommissie Scheepsbouw ook gebruikt als argument om overleg met de vakbonden over de ontwikkeling van de werkgelegenheid dat moet uitmonden in afspraken, af te wijzen.

Prins en Van Veen hebben elkaar de bal toegespeeld in de discussie over de door de vakbeweging opgeworpen vraag hoe de werkgelegenheid als centraal thema kon worden betrokken in het overleg tussen de sociale partners. In het centraal overleg verwees de voorzitter van het VNO dat overleg naar het ondernemingsniveau, omdat er op centraal niveau geen afspraken over de omzetting van winst in werk of over het behoud van arbeidsplaatsen in herstructureringsgevallen konden worden gemaakt. Op zijn beurt wees Prins het maken van af-

spraken per onderneming van de hand.

De voorzitter van de FNV, Kok, verwijt de werkgevers gebrek aan ondernemersvisie als zij de boot op die manier blijven afhouden. Hij verklaart niet te begrijpen hoe ondernemers, die toch ook de problemen van morgen op zich zien afkomen, kunnen blijven weigeren de werknemers en hun vertegenwoordigers te betrekken bij het proces van afkalvende werkgelegenheid in de industrie. Zij zouden toch de kans om samen met de vakbonden en de ondernemingsraden een marsroute uit te stippelen met beide handen moeten aangrijpen, te meer omdat er geen redelijk alternatief is. Telkens weer laten zij het aankomen op botsingen met de vakbeweging, op panieksituaties waarin wanhopige werknemers worden gedwongen tot demonstratieve acties of tot bedrijfsbezetting over te gaan, waarna er in de Tweede Kamer debatten moeten worden gevoerd.

We hebben in de afgelopen weken dergelijke crisissituaties kunnen meemaken in de zware metaalindustrie, de scheepsbouw en het Koninklijke Scholten-Honig concern. In al deze gevallen moeten omvangrijke financiële steunoperaties worden uitgevoerd om grote ondernemingen van het dreigend faillissement te redden. Het moet tot de ondernemers doordringen dat er gerede twijfel ontstaat aan de houdbaarheid van het systeem van vrije ondernemingsgewijze

productie. Bij de Verenigde Machinefabrieken, Rijn-Schelde-Verolme en zeker bij het KSH-concern was er sprake van falend ondernemersbeleid. Verkeerde ondernemersbeslissingen kunnen in een situatie van economische groei vaak zonder ernstige schade worden opgevangen, maar als de conjunctuur tegenvoelt, wreken zich verkeerde investeringsbeslissingen of het te laat reageren op structurele veranderingen in de markt. Snelle besluitvaardigheid is lang niet altijd de beste garantie voor optimale beslissingen.

De Nederlandse industrie lijkt thans in een stadium te zijn gekomen, waarin, zoals Prof. Stevers het eens heeft gezegd, de subsidioloog het wint van de naar nieuwe oplossingen zoekende ondernemer. Het bedenken van constructies waarbij de grootste risico's worden afgewenteld op de overheid zonder dat de staat volledige zeggenschap krijgt, is een bezigheid geworden die ertoe dient om de schijn van het zelfstandige ondernemerschap op te houden.

Het nadeel van dit soort bedenksels is, dat het parlement als controleur van de besteding van gemeenschapsgelden te weinig machtsmiddelen in handen krijgt om die controlefunctie naar behoren uit te oefenen. Ondanks de opzet van gemeenschappelijke ondernemingen en stichtingen waarin de staat zichzelf een minderheidspositie toebedeelt, brokkelt in steeds grotere delen van de industrie

niveau van 1975 (f. 5.170 mln.) liggen. Deze meevaller zal nog worden versterkt door het z.g. marktverschuivingseffect. Dit effect als gevolg van de geleidelijke toename van het kleinverbruik ten koste van vooral de export levert tot 2000 zo'n f. 13 mrd. (in guldens van 1975) op. Voor het grootste deel gaat dit naar de staat; de rest wordt verdeeld tussen de overige belangengroepen.

Dan zijn er nog de lage exportprijzen, die bij optrekking naar het niveau van de stookolieprijs enkele miljarden guldens per jaar kunnen opleveren. Tevens betekent dit het einde van de door de oliemaatschappijen Shell en Esso verworven „secundaire” voordelen, doordat ze door deelname in buitenlandse distributiebedrijven van de lage prijs van het exportgas profiteren. Ook de leverantie van gas uit het „aardgaspotje” aan bedrijven waarin Shell grote belangen bezit kan tot deze twijfelachtige voordelen worden gerekend.

We komen zo tot een drietal aanbevelingen voor een aardgasbeleid.

- Uitstel van exploitatie van kleine aardgasvoorkomens onder natuurgebieden is — ook al door het marktverschuivingseffect — wenselijk.
- Exportprijzen van het aardgas moeten adequater, d.w.z. sneller en vollediger, worden opgetrokken naar het niveau van de stookolieprijs.
- De aanzienlijke stroom aardgasopbrengsten voor de staat moet worden gebruikt om b.v. energiebesparingsmaatregelen te treffen, zodat aardgasleverantie ook na 2000 veilig kan worden gesteld.

J.G. Koops
L.D. Olthof
D.A. Stoppelenburg

het vrije ondernemerschap af.

We hebben nog geen adequate formules weten te bedenken voor de onvermijdelijke deelneming van de overheid in industriële ondernemingen die ofwel van de ondergang moeten worden gered, ofwel van financieringsmiddelen moeten worden voorzien om nieuwe combinaties op te zetten waarmee zij zich in de harde internationale concurrentie staande kunnen houden.

Het overlegmodel, zoals dat ontwikkeld is door de huidige minister van Sociale Zaken, Albada, en de sociaal-economische medewerker van de Industriebond NVV, Drs. P. J. Vos (in een preadvies van de Vereniging voor Staatshuishoudkunde) is misschien een „redelijk alternatief” voor het systeem van de markteconomie, maar het werkt altijd vertragend op het proces van besluitvorming omdat belangen van ten minste drie groepen tegen elkaar moeten worden afgewogen. De inzet van de vakbeweging in de overlegstructuren is het behoud van zoveel mogelijk werkge-

legenheid en het omzetten van (toekomstige) winsten en produktiviteitsstijging in arbeidsplaatsen. Daartegenover staat het managersbelang bij instandhouding van het geïnvesteerde vermogen en continuïteit van de onderneming. Beide belangen dekken elkaar niet volledig. In het belang van de continuïteit kan het noodzakelijk zijn arbeidsplaatsen af te stoten die geen voldoende rendement of zelfs verlies opleveren. De overheid als derde partij heeft belang bij sociale rust, bij volledige werkgelegenheid en bij beheersing van haar eigen uitgaven.

In het driepartijenoverleg moet ergens een optimum worden gevonden. Hoe moeilijk dat is bleek uit de onderhandelingen in de Beleidscommissie Scheepsbouw, waar de vakbeweging voornamelijk een vertragingstaktiek voerde om onafwendbare massa-ontslagen zo lang mogelijk uit te stellen. Hier moest de regering wel de knoop doorhakken om nog groter verlies van arbeidsplaatsen te voorkomen.

Het beste alternatief voor het systeemloze bereedderen in een industriële economie waarvan de grondslag steeds meer afbrokkelt, is waarschijnlijk toch een soort planning met vooropgezette doeleinden die een kader verschaft waarbinnen de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers kunnen worden gevoerd. Pas zo een planning verschaft de volksvertegenwoordiging een globaal inzicht in de besteding van gemeenschapsgelden voor bepaalde industriële en sociale projecten, die de gemeenschap (i.c. regering, parlement en maatschappelijke groeperingen) heeft uitgekozen.

Waar we nu mee bezig zijn, komt neer op vermogensverliezen afdekken, verliesgevend arbeidsplaatsen (tijdelijk?) financieren, plan- en systeemloos nu hier dan daar bereedderen. Het lijkt mij dat de tijd meer dan rijp is om een alternatief systeem te doordenken en op politiek niveau in discussie te brengen.

A. F. van Zweeden

Nederlandse ondernemingen en hun financiële kenmerken - 1977. Uitgave Van Dun & Bradstreet BV, Rotterdam, 182 blz.

Het verzamelen, verwerken en publiceren van financiële gegevens van ondernemingen beperkt zich in Nederland voornamelijk tot ondernemingen die ter beurze van Amsterdam zijn genoteerd. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in *Beleggers Belangen*, *NRC Handelsblad*, *Het Financieele Dagblad* en *Kerncijfers* (van de Amro bank). Bij publicatie van de resultaten van deze onderzoeken worden, zoals bijvoorbeeld ook in het onderzoek van Slot c.s. 1), de namen van de ondernemingen met hun individuele kenmerken vermeld, zulks in tegenstelling bijvoorbeeld tot de gepubliceerde onderzoekresultaten van Bilderbeek 2) en Dijkma en Van Halem 3).

De werkzaamheden die moeten worden verricht alvorens publicatie van de resultaten mogelijk is, zijn niet alleen veelomvattend maar ook moeilijk.

Veelomvattend omdat instanties waar centrale registratie van een aantal financiële gegevens plaatsvindt, zoals de Belastingdienst en het Centraal Bureau voor de Statistiek, de individuele gegevens niet voor publicatie vrijgeven, zodat slechts via een enorme hoe-

veelheid veldwerk de data beschikbaar komen.

De hoge moeilijkheidsgraad van het werk vindt zijn oorzaak in de omstandigheid dat financiële gegevens met dezelfde benaming niet noodzakelijkerwijs dezelfde betekenis behoeven te hebben; het meest aansprekende voorbeeld in dit kader is de betekenis van de grootte van het winstbedrag.

In de gids *Nederlandse ondernemingen en hun financiële kenmerken - 1977* zijn de resultaten weergegeven van een onderzoek naar de grootte van een beperkt aantal financiële gegevens van meer dan 1.500 Nederlandse ondernemingen (over 1976, dan wel per 31 december 1976). Wij hebben deze gids doorgenomen. Het verslag van onze bevindingen volgt hierna. Na een globale weergave van de inhoud, zullen wij ons oordeel formuleren in de vorm van een aantal opmerkingen.

De ondernemingen zijn in een 6-tal hoofdgroepen ingedeeld (tussen haakjes het in het onderzoek betrokken aantal ondernemingen): 1. industriële ondernemingen (854); 2. handelsondernemingen (343); 3. transportondernemingen

(110); 4. handelsbanken (50); 5. verzekeringsmaatschappijen (101); 6. diverse dienstverlenende bedrijven (172).

Van de onder 1 t/m 3 genoemde, naar grootte van de omzet gerangschikte, ondernemingen worden achtereenvolgens de volgende gegevens vermeld:

- de naam van de onderneming en de vestigingsplaats van het hoofdkantoor;
- de branches waarin de onderneming werkzaam is; de branches worden aangegeven met behulp van 3-cijferige activiteitscodenummers volgens het internationale VN-classificatiesysteem ISIC; een overzicht van de betekenis van deze codes is apart opgenomen;
- de grootte in gulden van de omzet en de export;
- het aantal personeelsleden;
- de grootte van het aandelenkapitaal, het balanstotaal, het eigen vermogen en de winst.

Daarnaast is nog aangegeven de plaats die de onderneming inneemt op de lijst van de naar grootte gerangschikte bedragen van omzet, export,

1) E. Gassler, J. G. Geerink, A. H. B. E. Koot-du Buy, R. Slot, R. M. Vijn, *Vijftig jaarverslagen. Gewogen en te licht bevonden?* Publicatie van het Economisch Instituut der Rijksuniversiteit Utrecht.

2) J. Dijkma en C. van Halem, *Kwaliteit van de in Nederlandse jaarverslagen besloten informatie; een empirisch onderzoek*, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-huishoudkunde*, april 1977.

3) J. Bilderbeek, *Financiële ratio-analyse*, *Bedrijfseconomische Monographiën*, nr. 58, Stenfort Kroese, Leiden, 1977.

personeel en winst. Andere kengetallen zijn: het eigen vermogen als percentage van het balanstotaal, de winst als percentage van respectievelijk de omzet, het eigen vermogen en het balanstotaal, de omzet per werknemer.

Op basis van de cijfers van deze drie groepen van ondernemingen zijn vervolgens drie tabellen vermeld, waarin de grootste 200 ondernemingen, op basis van de grootte van hun omzet, winst en het aantal personeelsleden, gerangschikt zijn opgenomen.

Van de naar grootte van het balanstotaal gerangschikte handelsbanken worden de volgende data vermeld: naam, hoofdkantoor, balanstotaal, toe- of afname van het balanstotaal t.o.v. het vorig jaar (in procenten), toevertrouwde gelden, debiteuren, eigen vermogen, winst, dividend in procenten, aantal personeelsleden en het aantal vestigingen. Van de verzekeringsmaatschappijen (eveneens gerangschikt naar grootte van het balanstotaal) zijn, naast andere gegevens, de bruto-inkomens uit hoofde van gesloten levensverzekeringen/schadeverzekeringen vermeld. Van de diverse, alfabetisch gerangschikte, dienstverlenende bedrijven zijn de volgende gegevens opgenomen: naam, hoofdkantoor, branchecode(s), omzet personeel, aandelenkapitaal, balanstotaal, eigen vermogen en winst. Ook van de laatste drie groepen ondernemingen zijn tabellen opgesteld met rangordecijfers en kengetallen.

Het beoordelen van de waarde van de inhoud van de gids is niet eenvoudig. Daarop richt zich het eerste hoofdbezwaar, omdat niet is aangegeven voor wie de gids is bestemd. Beoordeling tegen die achtergrond is derhalve niet mogelijk. Een tweede bezwaar is de vanzelfsprekendheid waarmee gegevens die dezelfde naam hebben (zie ook de inleiding op deze bespreking) ook tot dezelfde, ongedifferentieerde, groep worden gerekend. Wij noemden reeds het voorbeeld van de grootte van het winstbedrag. Evenzeer geldt dit bezwaar voor de grootte van het eigen vermogen, dat afhankelijk is van de toegepaste waarderingsgrondslagen, die in Nederland per onderneming verschillend kunnen en mogen zijn. In het voorwoord hadden hierover naar ons oordeel enkele relativerende opmerkingen moeten worden gemaakt.

Ondanks deze twee hoofdbezwaren moeten wij toch positief oordelen over deze gids. Zij geeft snelle, overzichtelijke informatie, voor een ieder die uit welk oogmerk dan ook een globale eerste indruk wil krijgen van een aantal financiële basiskennmerken van een groot aantal Nederlandse ondernemingen. Wij hopen en verwachten dan ook dat deze gids de eerste is in een lange rij van opvolgers.

J. Dijkma

Stichting Bierkaai: Werkboek welzijnsmarketing. Een beleidsinstrument. Van Loghum Slaterus, Deventer, 1977, 156 blz.

Het werkboek beoogt alle betrokkenen in de welzijnssector een hulpmiddel te bieden bij het inventariseren en verhelderen van beleidsproblemen en bij het opstellen van beleidsplannen. Het boek begint met de introductie van het begrip welzijnsmarketing. De kern is de „checklist” voor de welzijnsmarketing, een toetslijst die bij beleid en planning kan worden geraadpleegd. Deze „checklist” wordt uitvoerig beschreven, nadat eerder is aangegeven dat het bij het gebruik ervan niet simpelweg gaat om een systematische benadering van de beleids- en ontwikkelingsprocessen. In het boek zijn beschrijvingen opgenomen van vijf voorbeelden uit de praktijk, drie gevallen waarin wel en twee gevallen waarin geen gebruik werd gemaakt van marketingtechnieken. Alle voorbeelden worden door een marketingdeskundige van Bierkaai besproken en van commentaar voorzien.

J. Gunnarsson: Production systems and hierarchies of centres. The relationship between spatial and economic structures. Martinus Nijhoff Social Sciences Division, Leiden, 1977, 140 blz., f. 28,60.

Dit boek diende de schrijver, thans hoogleraar in de economie aan de Universiteit van Göteborg, tot academisch proefschrift. Het telt vijf hoofdstukken, t.w.: 1. Definition of the problem and results; 2. Earlier works on systems of centres; 3. Hierarchy of centres in Sweden at the beginning of the 1970s — an empirical test on Swedish data; 4. An attempt to extend the problem of Tinbergen and Bos — capacities of plants given; 5. The system of centres when capacities of plants are not given — a further extension of the problem.

N. Blattner: Volkswirtschaftliche Theorie der Firma. Firmenverhalten, Organisationsstruktur, Kapitalmarktkontrolle. Springer-Verlag, Berlijn, Heidelberg, New York, 1977, 131 blz., DM 24.

Een leerboek waarin de nieuwe ontwikkelingen in de theorie van de onderneming worden behandeld.

Prof. P.R. MacDaniel en Prof. H.J. Ault: Introduction to United States international taxation. Kluwer, Deventer, 1977, 183 blz., f. 45.

Dit boek geeft een inleidende verklaring van de fundamentele begrippen en regels van het Amerikaanse internationale belastingstelsel. Beknopt wordt het belastingregime behandeld waaronder de Verenigde Staten de Amerikaanse en buitenlandse ondernemingen en burgers belasten, die in de Verenigde Staten investeren, werken dan wel handel drij-

ven. Het boek omvat: een algemene beschrijving van de inkomstenbelasting in Amerika; op jurisprudentie gebaseerde algemeen aanvaarde fiscale regels; de belastingheffing van niet-gevestigde buitenlanders, buitenlandse ondernemingen, partnerships; speciale regelingen met betrekking tot internationale transacties; inkomstenbelastingverdragen; belasting over vermogenstransfer. Het boek is uitgegeven als no. 2 in de internationale serie van het Fiscaal Economisch Instituut, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Statistisch zakboek voor het noorden des lands, 16e jaargang, 1977. A.J. Osinga BV, Bolsward, 1977, 145 blz., f. 5,50.

Dit statistisch zakboek wordt elk jaar samengesteld in opdracht van de Provinciale Besturen van Groningen, Friesland en Drenthe door de drie noordelijke Economisch-Technologische Instituten.

Prof. Dr. K.P. Kaas: Empirische Preisabsatzfunktionen bei Konsumgütern. Springer-Verlag, Berlijn, Heidelberg, New York, 1977, 183 blz., DM 45.

In dit boek worden empirische prijsafzetfuncties voor heterogene produkten uit de levensmiddelen-, cosmetische en schoonmaakmiddelensector berekend. De gegevens zijn afkomstig van een enquête en van veldexperimenten met gemanipuleerde prijzen in een grote verbruikersmarkt. Als theoretische basis is een model van het consumentengedrag gehanteerd.

T. Fujii en R. Sato (ed.): Resource allocation and division of space. Springer-Verlag, Berlijn, Heidelberg, New York, 1977, 184 blz., DM 18.

Dit boek bevat de „Proceedings” van een internationaal symposium, gehouden te Toba, in de omgeving van Nagoya, Japan, van 14-17 december 1975.

A. Wittman en J. Klos (red.): Dictionary of data processing. Including applications in industry, administration and business. Derde, herziene druk. Elsevier, Amsterdam, Oxford, New York, 1977, 347 blz., f. 135.

OECD: The development of industrial relations systems. Some implications of Japanese experience. Parijs, 1977, 53 blz., f. 18.

Na een inleiding over het Japanse „industrial relations system” wordt aandacht geschonken aan:

1. The lifetime employment and seniority wage systems;
2. The industrial relations institutions;
3. Social norms within the enterprise;
4. What is to be learnt?

Lezing Dr. R. E. Levien

Op 25 en 26 april a.s. zal Dr. R. E. Levien, directeur van het International Institute for Applied Systems Analysis, gevestigd te Laxenburg (Oostenrijk) een voordracht houden met als titel: „Applying systems analysis in an international setting. Recent results and future development of IIASA”.

Plaats en aanvang: op 25 april

in het Aulacomplex der Technische Hogeschool Eindhoven om 14.15 uur; op 26 april in het gebouw TNO/ZWO, Juliana van Stolberglaan 148, Den Haag om 14.30 uur. Inlichtingen: Stichting IIASA-Nederland, postbus 93 532, Den Haag, tel.: (070) 83 91 00.

Conferentie over energieproblematiek

Onder de titel „Hoe lossen wij de energieproblemen van de toekomst op?” organiseren het Energie Studie Centrum van het Energieonderzoek Centrum Nederland, het Koninklijk Instituut van

Ingenieurs en de Stichting Toekomstbeeld der Techniek op 17 mei a.s. een conferentie. Sprekers zijn: Ir. A. C. Sjoerdsma, Dr. Ir. K. A. Nater, Prof. Dr. J. M. Dirken, Dr. Ir. A. P. Oele en Drs. W. H. J. Tieleman. De conferentie zal worden besloten met een forumdiscussie onder leiding van Prof. Dr. P. de Wolff.

Plaats: Jaarbeurs Congrescentrum Utrecht. Aanvang: 10.15 uur. Kosten: f. 17,50. Aanmelding door middel van antwoordkaart aan te vragen bij Bureau Voorlichting van het Energieonderzoek Centrum Nederland, Scheveningseweg 112, 2584 AE Den Haag, tel.: (070) 51 45 81, tst. 145/148 (vóór 8 mei).

Econoom met belangstelling voor research.

De afdeling Economisch Onderzoek van de ABN houdt zich o.m. bezig met de analyse en prognose van ontwikkelingen op macro-economisch gebied in het geld- en bankwezen.

De resultaten hiervan komen tot uiting in schriftelijke of mondelinge rapportages aan de beleidsorganen en/of de relaties van de bank.

De afdeling heeft een vacature voor een econoom ten behoeve van de sectie geld- en bankwezen.

De aan te stellen medewerker voldoet aan de volgende kwalificaties:

- doctoraal economie
- inventiviteit
- goede schriftelijke en mondelinge uitdrukkingvaardigheid
- goede contactuele eigenschappen
- leeftijd tot 35 jaar.

Voor deze vacature komen zowel kandidaten met enige jaren ervaring als pas afgestudeerden in aanmerking.

Voor nadere informatie kan contact opgenomen worden met drs. L. van Driel, telefonisch te bereiken onder nr. (020) 29 23 69.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, kunnen gericht worden aan de heer Mr. A. H. J. Nord, Directoraat Personeel, ABN, Vijzelstraat 20, Amsterdam.

ABN Bank

STICHTING NIJENRODE

Instituut voor bedrijfskunde te Breukelen.

roept sollicitanten op voor de functie van

WETENSCHAPPELIJK (HOOFD)MEDEWERKER

die in het bestek van de geïntegreerde driejarige wetenschappelijke bedrijfskundige studie zal worden aangesteld bij het lectoraat

KOSTEN- EN WINSTBEPALING

Van de te benoemen functionaris wordt verwacht dat hij

- didactische kwaliteiten bezit
- bekwaam is in het verrichten van onderzoek
- de eigen discipline vermag te integreren in de multidisciplinaire studie in de bedrijfskunde
- bereid is tot het participeren in bestuurlijke taken
- zowel mondeling als schriftelijk een goede uitdrukkingsvaardigheid bezit in het Engels.

Aanstelling vindt plaats volgens ministeriële richtlijnen in het rangenstelsel der wetenschappelijke medewerkers. Salarisering en overige arbeidsvoorwaarden conform rijksregeling.

Sollicitaties voorzien van een curriculum vitae binnen veertien dagen na het verschijnen van deze advertentie te richten aan de voorzitter van de benoemingscommissie Dr. C. van Dam, decaan van de Faculteit, Nijenrode, Instituut voor Bedrijfskunde te Breukelen, bij wie ook nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen (eventueel telefonisch via 03462-1944 of thuis: 01820-23983).

STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT te ROTTERDAM

Binnen de afdeling "Balanced International Growth" is plaats voor een

ERVAREN ONTWIKKELINGS- ECONOOM

Kwalificaties:

- Ruime ervaring met kwantitatieve onderzoeksmethoden
- Zelfstandig onderzoek kunnen uitvoeren en evt. leiden
- Ervaring in ontwikkelingslanden
- Bereidheid regelmatig voor kortere of langere periode in ontwikkelingslanden werkzaam te zijn
- Leeftijd ongeveer 35 jaar.

Inlichtingen over de functie bij Prof. Dr. L. B. M. Mennes, tel. 010 - 14 55 11, toestel 3477.

Sollicitaties met volledig curriculum vitae aan de algemeen secretaris van het NEI, Drs. P. J. Montagne, Burgemeester Oudlaan 50, 30 62 PA Rotterdam.

McKinsey & Company

BUSINESS ANALYST

McKinsey & Company is als internationaal management adviesbureau actief betrokken bij het oplossen van problemen waarmee de leiding van vooraanstaande ondernemingen en overheidsinstellingen, zowel in als buiten Nederland, wordt geconfronteerd.

Onze afdeling Research zoekt een jonge all-round Business Analyst, die consultants in teamverband assisteert door het verstrekken van informatie en het analyseren van gegevens van commerciële, sociale en economische aard.

Hij/zij zal verantwoordelijk zijn voor het uitvoeren van opdrachten, die qua onderwerp en omvang sterk variëren, zoals:

- Analyseren en beschrijven van markten voor bepaalde produkten.
- Samenvatten van relevante informatie omtrent macro-economische ontwikkelingen of van een bepaalde industrietak.
- Bedrijfsvergelijkend onderzoek van W & V rekeningen, balansen en financieringsplannen.

Voor deze functie is een grote mate van initiatief en verantwoordelijkheidsbesef noodzakelijk, aangezien hoge eisen aan de kwaliteit van de werkzaamheden worden gesteld.

Kandidaten dienen over de volgende vereisten te beschikken:

- Minimaal HEAO-opleiding (richting BE), Nijenrode, of gelijkwaardig niveau.
- Bekendheid met informatiebronnen op economisch en financieel gebied en in staat zijn tot het zelfstandig verzamelen, analyseren en presenteren van de nodige gegevens.
- Nauwkeurigheid, hoog werktempo en flexibiliteit.
- Vloeiend Engels in woord en geschrift.
- Leeftijd 23-28 jaar.

Ervaring op het gebied van economisch en/of marktonderzoek in het Nederlandse bedrijfsleven strekt tot aanbeveling.

Kandidaten die belangstelling voor deze vakature hebben, worden uitgenodigd hun sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, te richten aan Hoofd Personeelszaken, McKinsey & Company, Amstel 344, 1017 AS Amsterdam.

Rijnmond

openbaar
lichaam
Rijnmond

Vasteland 96-104 Rotterdam Tel.(010)111320

Het bureau Onderzoek en Statistiek van de afdeling Economische Aangelegenheden c.a. houdt zich bezig met het regionaal-economisch beleid. Bij dit bureau, waar momenteel een 8-tal medewerkers werkzaam zijn, is plaats voor een

ervaren economisch onderzoeker(m/v)

die deel gaat uitmaken van een nieuw te formeren team van onderzoekers, dat zich moet toeleggen op het verrichten van beleidsgericht onderzoek op het gebied van de arbeidsmarkt en de economische structuur. Tot de taken van dit team behoren onder meer het verrichten van bedrijfstakgewijze studies en het maken van regionaal economische verkenningen op langere termijn.

Gedacht wordt aan een kandidaat die in staat is om binnen het nieuwe team een creatieve en inspirerende bijdrage te leveren. De kandidaat dient te beschikken over een opleiding op academisch niveau en heeft onderzoeks-ervaring in toegepast economisch onderzoek bij overheid en/of bedrijfsleven. Hij draagt kennis van en heeft ervaring met kwantitatieve methoden van onderzoek, heeft gevoel voor beleidszaken en beschikt over mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid. Kennis van de regionale economie en de situatie in het Rijnmondgebied strekken tot aanbeveling.

Geboden wordt een aanstelling in overheidsdienst met de daaraan verbonden gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden zoals: 8% vakantietoeslag, ruime tegemoetkoming in reis-, studie- en ziektekosten (I Z.A.) e.d.

Het salaris bedraagt afhankelijk van opleiding en ervaring maximaal f 5.231,- bruto per maand.

Tot de selectieprocedure behoort een psychologisch onderzoek en een gesprek met de medewerkers van de afdeling.

Geïnteresseerden kunnen hun sollicitatie onder vermelding van vacaturenummer 7823 richten aan het hoofd Personeels- en Organisatiezaken, Postbus 23073, 3000 WB Rotterdam. Telefonische inlichtingen 010-111320, toestel 242.